

*D. 22
1.*

ČESKÁ

M. L U V N I C E

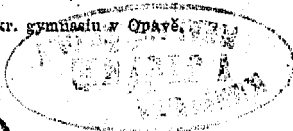
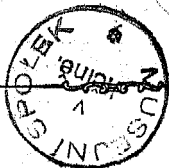
pro

nižší třídy gymnasiálních a reálních škol.

Sestavil

Karel Kunz,

učitel českého jazyka na cis. kr. gymnasiu v Opavě.

V OPAVĚ 1863.

Nákladem kněhkupce H. Kolka.

3709.

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PEDAGÓGICKÉ FAKULTY
HRADEC KRÁLOVÉ

Signatura U 4473.....

Inventár. č. 200633.....

Blahorozenému

pánu, panu

Matěji Kavkovi,

DOKTORU VEŠKERÝCH PRÁV,

ŘEDITELI C. K. MALOSTRANSKÉHO GYMNASIA V PRAZE.

s nejhlubší úctou

věnuje

spisovatel.

Obsah.

	Stránka.
Pojem a rozdělení mluvnice	1

I. Hláskosloví.

O hláskách	2
Samohlásky	3
Souhlásky	5

Přeměny samohlásek.

A. Přehlasování	6
1. Postupné přehlasování	7
2. Zpětné přehlasování	8
B. Spodobování	8
C. Stupňování	9
1. Stupňování samohlásek dlužením	10
2. Stupňování zaměňováním lehčejších samohlásek závažnějšími	11
3. Stupňování zesilováním samohlásek předrážkou jiných	11
D. Dloužení	12
E. Vysouvání	13

Přeměny souhlásek.

A. Neúplné spodobování	16
B. Kažení nosových souhlásek m a n	16
C. Vysouvání	16
D. Přisouvání	17
E. Rozlišování a změkčování	18
a) Rozlišování slabší	18
b) Rozlišování silnější	18
O přízvuku slov	22

II. Ohýbání slov.

A. *Ohebné částky řeči.*

1. Podstatné jméno	26
Red	27
Číslo	30
Pád	31
Sklonění	32
První mužské sklonění	32
Druhé mužské sklonění	40
První ženské sklonění	44
Druhé ženské sklonění	47
Třetí ženské sklonění	48
První střední sklonění	52
Druhé střední sklonění	54
Třetí střední sklonění	54
Čtvrté střední sklonění	56
Dvojné číslo	57
Skloňování cizích jmen	58
2. Přídavné jméno	62
1. Sklonění přídavných neurčitých	63
2. Sklonění přídavných určitých	66
Stupňování přídavných	69
3. Zájmeno	73
1. Zájmena osobná	74
2. Zájmena přísvojovací	77
3. Zájmena ukazovací	80
4. Zájmena vztahná	82
5. Zájmena tázací	83
6. Zájmena neurčitá	84
4. Číslovka	85
1. Číslovky určité	85
Přehled čísel	85
Sklonění číslovek.	
a) Číslovky základné	88
b) Číslovky řadové	90
c) Číslovky druhové	91
d) Číslovky násobné	92
2. Číslovky neurčité	91
5. Časoslovo	97
Časování	97
Přípony osobné	98
2. Spona	98
3. Rozdělení časoslov k vůli časování	99
4. Odvozování časův a jejich způsobův	100

Přítomný čas	101
Rozkazovací způsob	101
Přechodník přítomný	102
Infinitiv a supinum	102
Přechodník přítomný	102
Příčestí činné a trpné.	103
Budoucí čas	103
Minulý čas	104
Žádací způsob.	104
Časování samo	104

A. Časování sponové

Prvá třída	105
Druhá třída.	110
Třetí třída	111
Čtvrtá třída	114
Pátá třída	116
Šestá třída	118
Sedmá třída	119
Osmá třída	126

B. Časování bezsponové.

1. Kmen věd	128
2. Kmen dad	128
3. Kmen jed	129
4. Kmen jes	129
Časování nepravidelné	131
Časování kusé	132
1. Příslovky	133
1) Odvozené příslovky od přídavných jmen	134
2) Odvozené příslovky od podstatných jmen	135
3) Odvozené příslovky od časoslov	135
4) Odvozené příslovky od zájmených kořenův	135
Stupňování příslovek	136
2. Předložky	137
3. Spojky	141
4. Mezislovce	142

III. Tvoření slov.

Vniterné tvoření slov	144
---------------------------------	-----

Zevniterné tvoření slov

A. Odvozování.

1. Nejdůležitější přípony ku tvoření podstatných jmen	145
---	-----

VIII

Zdrobnělá podstatná jména	148
2. Nedůležitější přípony ku tvoření přídavných jmen	149
Zdrobnělá přídavná jména	151
3. Přípony ku tvoření časoslov	151

B. Skládání.

1. Složená podstatná jména	151
2. Složená přídavná jména	152
3. Složená časoslova	152

Oprava omylův.

Na stránce	5 v řádku	8 zhora	za kterými	čti	kterým
" "	25	" 17	zdola „ Zeitwort	"	Zahlwort
" "	45	" 12	" „ příponu	"	příponu
" "	47	" 1	zhora „ sklonění	"	sklonění
" "	141	" 17	" „ stříbra	"	stříbra;

POJEM A ROZDĚLENÍ mluvnice.

Mluvnice čili grammatika zaměřuje se kromě § 1.
návodu k správné výslovnosti také tvořivosti slov
v odvozech, sklánění, časování a skládání, a vede k
tomu, kterak poměry slov vespolek určovati se ma-
jí dle obvyklého způsobu psaní a mluvení.

Jako v jiných jazycích tak i v českém rozkládá § 2.
se mluvnice na dva hlavní díly, a tož:

- I. na tvarosloví (Formenlehre) a
- II. na skladbu čili náuku o větách (Satzlehre).

Tvarosloví rozpadá se opět na :

- 1. hláskosloví (Lautlehre),
 - 2. ohýbání slov (Biegung) a
 - 3. tvoření slov (Wortbildung).
-

TVAROSLOVÍ.

I. Hláskosloví.

O hláskách.

- § 3. Nejjednodušší slyšitelné hlasy mluvy lidské nazýváme hláskami.
- § 4. Hláska buď sama o sobě aneb ve spojení s jinými hláskami jedním otevřením úst vyslovená sluje slabikou.
- § 5. Představa vyřknutá vyslovením jedné anebo více spojených slabik nazývá se slovem.
- § 6. Viditelná znamení hlásek jmenujeme písmeny, všecka písmena dohromady abecedou.
- § 7. Abeceda nynější řeči české je následující:
- a, á, b, c, č, d, ě, e, é, ě, f, g, h, ch, i, í, j, k, l, m, n, ň, o, ó, p, r, ř, s, š, t, t, u, ú, ů, v, y, ý, z, ž.

Poznámání. Písmena *q*, *x*, a *w* přicházejí jenom v cizích slovech; v cizích avšak už zdomácnělých slovech zaměňujeme obyčejně *qu* a *x* spřežkami *kv* a *ks*; na př. kvitance, likvidace, Aleksander.

- § 8. Tato řada hlásek dělí se na samohlásky (Selbstlaute) a souhlásky (Mitlaute).

Pozn. Hláska z počátku slova stojící sluje náslovím (Anlaut), v prostředku slova slovostředím (Inlaut), na konci koncovkou (Auslaut).

A. Samohlásky.

Samohlásky jsou ohledem na čas, kterého k svému § 9.
mu vyslovení potřebují, buď krátké buď dlouhé
a odpovídají si následovně:

Krátké: a, e, ě, i, o, u, y.

Dlouhé: á, é, í, í, ó, ů, ú, ou, ý.

Příklady: dar, dárek; chléb, chleba; sníh, sněhu;
čísti, četl; víno, vinař; Bůh, Boha; sýr, syrec.

Dlouhé ě běžné jenom v staročeské mluvě pře- § 10.
šlo v nynější do í a po l do é; na př. směch —
smích, suěh — snih, měra — míra, chléb — chléb,
mléko — mléko.

Pozn. V nynější češtině stojí ě jen po, p, b, f, v, m, pak
po d, t, n; po jiných souhláskách píše se pouhé e, na př.
věděti, měřiti, bédovati; celý m. st. celý, les m. lěs, šedý m.
šedý atd.

Dlouhé ó jsouc posud ještě jenom v citoslovci: § 11.
ó Bože! v užívání ztratilo záhy svůj pravý zvuk
přešedší v XIV. století v uo, v XVI. pak v pro-
dloužené ů; na př. stól — stuol — stůl, Bóh —
Buoh — Bůh.

Krátkému u odpovídalo v staročeštině veskrze § 12.
dlouhé ú; v nynější mluvě rozložilo se dlouhé ú na
konci slov v ou; v násloví a slovostředí vyskytá
se ú jen v některých slovech: rybú — rybou, pletú
— pletou; úřad — ouřad, úloha, slovútný, chmúra,
dub — doubek, dlouhý atd.

§ 13. Hlásky l a r, stojí-li v slovostředí mezi dvěma jinými souhláskama aneb v koncovce po jiných souhláskách, platí za samohlásky: tr-hati, bl-bý, srdce, vlh-ký, padl, vítr.

Hláska ř neodbývá nikde za samohlásku: hřmot hřmě-ti.

Pozn. Původné samohlásky jsou jen tři: a, i, u, lámáním z ai vzniklo e, z au o, z ui y.

Samohláská ě povstala ze zvuku ai, kterýžto později přeměněním hlásek v ia a toto přehlasováním v ie (ě) se přetvořil; srovn. domě m. domai, věra — vaira.

§ 14. Dvě nestejně samohlásky znějící jedním douškem slují dvojhláskou (Doppellaut). Čeština má jen jednu dvojhlásku: ou.

Pozn. 1. Náleží-li ou ve složených slovech ke dvěma částkám řeči, tuť ovšem není dvojhláskou; na př. do-učími, samo-uk, po-ulevím, pro-udím.

P. 2. Za nepravou dvojhlásku považuje se ě, znějící po b, p, f, v, d a m vždy dvěma hlasy: člověk = človiek č. človjek, měrou = mjerou.

§ 15. Samohlásky dělí se konečně dle své povahy na podnebné a nepodnebné čili na měkké a tvrdé:

měkké: i, í, ě, e.

tvrdé, a, o, u, y.

Pozn. Poněvadž samohláská e v některých případech také za tvrdou platí, nazoveme ji obojetnou.

B. Souhlásky.

Souhlásky dělí se za prvé podle ústrojův, kterými § 16.
mi se pronášejí, na :

- a) retné (Lippenlaute) : p, b, f, v, m
- b) zubné (Zahnlaut) : d, t, s, z, c
- c) podnebné (Gaumenlaut) : j
- d) hrdelné (Kehllaut) : h, (g), ch, k

Souhlásky rozvrhují se za druhé dle účinku ú- § 17.
stroje mluvního, kterými se tvoří na :

- a) němé (stumme) : p, b, t, d, k, (g)
- b) plynné (flüssige) : l, m, n, r
- c) vanuté (hauchend) : f, v, s, z, j, ch, h.

Plynné a vanuté slují polosamohláskami (Halb- § 18.
vokale) a rozeznávají se od němých tím, že jako
samohlásky samy o sobě znějí; na př. s s s,
m m, r r r, atd. může se, pokud
dech stačí, vyslovovati; t, p atd. jenom opakovati
možná.

Jak němé tak i polosamohlásky rozpadají se s § 19.
vyloučením plynných souhlásek na :

- temné (dunkle) : p, t, t, k, ch, f, s, š, c, č
- jasné (helle) : b, d, d, g, h, v, z, ž, dz*, dž

Pozn. Hvězdičkou opatřená hláska vyskytá se jen ve
Slovenčině a Opavštině.

Souhlásky m a n nazýváme také nosovkami; c, § 20.
č, s, š, z, ž, pak sykavkami.

§ 21. Souhlásky dělí se konečně na tvrdé, měkké a obojetné:

tvrdé: h, ch, k, r, d, t, n, *posud*

měkké: ž, š, c, č, ř, ě, ť, ň, j, *nově*

obojetné: b, p, v, f, s, z, m, l. *vše*

Pozn. 1. Obojetné hlásky vyslovovaly se v staroč. mluvě (v Budějovickém a Opavském podřechí vyslovují se posud) dle potřeby buď tvrdě buď měkce; v novoč. mluvě nešetříme sice u vyslovení těchto hlásek tohoto důležitého rozdílu, neměně ale zachováváme jej přísně v písmě.

2. U pronášení tvrdého a měkkého *l* činí rozdíl posud u vyslovení Slováci, Slezané a někteří Moravané (zvláště na Hané).

Přeměny samohlásek.

A. Přehlasování.

§ 22. Přehlasování záleží v tom, že se nepodnebné samohlásky a, u, ú, (ou) jak po měkkých souhláskách tak i před měkkými souhláskami v podnebné e, i, í, proměňují.

§ 23. Přehlasování jest dvojnásobné:

1. postupné, když se děje po měkkých souhláskách,

2. zpětné, když se děje před měkkými souhláskami.

K § 23. Vlastní příčinou přehlasování jest hláska j (čili i), která nejprve před samohláskou vyniknula, nedlouho potom ji přehlasila, pak ale, vykonavši úkol svůj a nemohši déle na ni působiti, vymizela z mluvy slyšitelné, ačkoliv tím samohlásku nezbavila povahy jí vtačené.

1. Postupné přehlasování.

§ 24.

1. Krátké a přehlásilo se v e:

a) ve slovích ženského rodu na e: zemja — země, duša (duchja) — duše, vůlja — vůle, košilja — košile, naděja — naděje, nádennica (nádennikja) — nádennice, moja — moje, naša — naše.

b) v genitivech jednot. muž. a stř. rodu měkkého zakončení: otca — otce, muža — muže, pláštja — pláště, slunca — slunce, srdca — srdce, polja — pole, nebja — nebe.

c) v přechodníku přít. času: volaja — volaje, pija — pije, stoja — stoje.

2. Dlouhé á přehlásilo se na prvním stupni v é na druhém v í: znamenjá — znameníe — znamení, tužšjá — tužšíe — tužší, (viz §. 34, 3), stojá — stojé — stojí, visjá — visjé — visí, bojá — bojé — bojí se.

3. V kořenech a kmenech přehlásilo se a v e asi v následujících: čekati, čekja, čepice, ječeti, ječmen, ještěr, jestřáb, jeviti, jez, jezvec, žel, žert žeřáb.

4. Krátké u přehlasuje se v í:

a) v 1. osobě přít. č. kupuju — kupuji, piju — pijí, píšu — píší.

b) v akkusativu jednot. žen rodu: zemju — zemi, dušu — duši, moju — moji, našu — naši.

c) v dativu jednot. muži — muži, srdcu — srdci sluncu — slunci.

5. Dlouhé ú anebo ou přehlasuje se v í:

a) v 3. osobě množ. č. milujú — milujou — milují, píšú — píšou — píší, bijou — bijí.

b) v instrumentalu jednot. žen, r. zemjú — zemi, dušú — duší, našú — naší,

6) V kořenech a kmenech přehlásilo se u a ú v i a í v následujících slovech: cizí, jih, jinoch (ale junák), jitro, již (juž n. už), klíč, líbiti, lid, lity, říjen a j. v.

2. Zpětné přehlasování.

§ 25. 1) a přehlasuje se v e:

a) v příponě podstatných jmen na aj: obličaj — obličej, prodaj — prodej, vydaj — vydej. A zůstalo podnes v slovech: kraj, stáj, háj, ráj, máj.

b) v předponě svichovatele (superlativu) naj: naj-moudřejší — nejmoudřejší, najkrásnější — nejkrásnější.

c) v rozkazovacím způsobě: sekaj — sekej, zdvi-haj — zdvihej, volaj — volej, daj — dej; v ná-sledujících se udrželo podnes aj: laj, kaj, taj, hraj.

d) v kořenech a kmenech: krejcar, stejný, hejno, Rejhrad, krejčel, jednotejný (avšak tajný), zejtra, (zajitra — zajutra).

Pozn. V podřečí slovenském, hanáckém a slezském posud vládnou nepřehlasené samohlásky; na př. duša, mja, od muža, k mužu dušu, na konja, cuzí, klúč čakaj, visjá, majú, pijú, kráčajú, vyhánajú, najvyššia.

B. Spodobování.

(Assimilation).

§ 26. Samohlásky v jednom a témž slově zachovávají vespolek jistou vzájemnost. Vzájemnost tato záleží v tom, že se předcházející samohláska, zřejmě aneb ukrytě hláskou j čili i opatřená spravuje povahou samohlásky následující, anebo, což v podstatě totéž jest, povahou souhlásky slabiku zavírající.

§ 27. Nalezá-li se v zadní slabice i, í, e (je), ě, anebo jestli slabika zavřena jest souhláskou měkkou: tedy

se samohláska předcházející přehlasuje; následuje-li ale buď samohláska hlásky j (i) prostá, anebo souhláska tvrdá: tehdy přehláska místa nemá; na př.

báda-ti — pobíze-ti,
 čad — čediti,
 đas — děsiti,
 jarý — jeřina (také jařina),
 Jan — Jene (m. Jenje č. Jenie),
 čapka — čepice,
 střahu — stříci,
 šlapati — šlepěje,
 hovado (hovjado) — hovězí,
 jatra — jítrnice,
 svatý (svjatý) — světější — světice, světiti,
 úřad — úřední,
 vázati (vjázati) — věziti, vězeti,
 knížete — knížecí — knížata,
 štěsí — šťastný,
 deset (m. desjet) — desátý,
 devět (m. devjet) — devátý,
 pět (m. pjet) — pátý,
 paměť — památný,
 pečet — pečátko,
 jehně — jehňata,
 škára — škeřiti se,

přítel (přítí) přízeň, přát. Důležité je důsledné spodobování v deklinaci slova přítel, které až do XV. st. se přísně zachovává: jednot. přítel (s měkkým l), přítele atd. množ. přítelé nyní přátelé, přátel (s tvrdým l), přátelům, přátely, v přítelích nyní přátelích, s přátely.

C. Stupňování.

(Steigerung).

Stupňováním jmenujeme proměňování lehčejších § 28. samohlásek v závažnější.

Závaží samohlásek určuje se buď podle kolikosti čili kvantity buď podle jakosti čili kvality.

a) Podle kolikosti jest samohláska dlouhá krátké závažnější, poněvadž u vyslovení ještě jednou tolik trvá, kolik jí odpovídající krátká; na př. á = a + a.

b) Podle jakosti dá se závaží samohlásek následující stupnicí vyobraziti: á, a, u, o, y, ě, e, i, l, r.

§ 29. V jazyku českém stupňují se samohlásky trojím způsobem, a tož:

1. dlužením krátkých samohlásek,
2. zaměňováním lehčejších samohlásek závažnějšími a
3. sesilováním samohlásek předzáškou jiných.

1. Stupňování samohlásek dlužením.

§ 30. 1) a se stupňuje v á; na př. kladu — s-kládám, krađu — o-krádám, valím — váším, chvatnu — chvátám.

2) e se stupňuje v í a é; na př. hledím — hlídám, letím — lítám, létám, řeknu — říkám, lehnu — líhám, střehu — o-střihám, jed (jísti) — jídám.

3) ě se stupňuje v í; na př. zpěv — zpívám, běh — vy-bíhám, směji se — vy-smívám se, oději — odívati.

4) o se stupňuje v ů; na př. rostu — vy-růstám.

5) u se stupňuje v ou; na př. pustím — použítím, poručím — poroučím, okusím — okouším, obuji — obouvám, tluku — vy-tloukám, mluvím — s-mlouvám.

6) i se stupňuje v í; na př. vidím — vídám, řiji — řívám, piji — pívám.

7) y se stupňuje v ý; na př. kryji — krývám, hryzu — ohryzám, slych — slýchati.

2. *Stupňování zaměňováním lehčejších samohlásek závažnějšími.*

Zaměňováním lehčejších samohlásek závažnějšími § 31.
stupňuje se:

1) e v o, u: bředu — brod, teku — tok, pletu — plot, nesu — vý-nos, nůše, vezu — voziti, veleti — voliti — vůle, vedu — voditi — vojevoda, řek-u — rok, pro-rok, ženu — honím, беру — vý-bor.

2) ě v a: sedím (nyuť sedím viz §. 10. Pozu.) — sadím, vlěku (nyuť vleku) — vlak — vláčím, střěhu (střehu) — vý-straha — stražiti.

3) o v a, á: mohu — po-máhám, hodím, — házím, bodu — bádám, chopím — chápám, kropím — krápím, kloniti — klaněti se, chodím vy-cházím.

4) i v ě: viděti — věděti, viseti — za-věsiti, viji — věnec.

5) Časoslova, v jichžto kořenech samohláska skrytě obsažena jest, stupňují se takto: čtu čítám, kln-u — za-klínám tnu — zatínám, jmu — jímám, začnu — začínám, pnu — pínám — o-pona; bdím — budím, huu — hýbám, zvu — na-zývám.

3. *Stupňování sesilováním samohlásek předdrážkou jiných.*

Sesilováním samohlásek předdrážkou jiných § 32.
stupňuje se:

1) i v oj, ůj; na př. bi (bíti) — boj, di — doj a důj (= dojení) — dojiti, od-po-činouti — po-koj, pi (píti) — ná-poj, vi (víti) — zá-voj, hni (hníti) — huňj, li (líti) lāj, tři — trāj.

2) y v ov, vo, ve a v av, va: Kry (krýti) — krov, ry (rýti) — rov, ty — tvoj — tvůj, čtyři — čtvero; by (býti) — baviti, ty (týti) — taviti, ny (nýti) — unaviti, kys-nouti — kvasiti, kypěti — kvapiti.

3) u v ov, av: ku (kouti) — kov, okov, kovati, slu (slouti) — pro-slov, slovo, vysloviti, sláv-a, stru — o-strov, plu (plouti) — plovati, plav (das Schwimmen des Holzes), snu (snouti) — osnova, du (douti) — dav, tru — otrava.

§ 33. Samohlásky l a r se stupňují:

1) v el, er, ře: stl (stláti) — steli po-stel, ml (mlíti) — mel; br (bráti) — беру, pr (práti) — peru, dr (dráti) — deru, žr (žráti) — žeru, vrt (vrtěti) — vřeteno.

2) v ol, or, ro: ml — mol, kl (kláti) — koli, stl — stól = stůl, br-vý-bor, mr (mříti) — mor, zr (zříti) v-zor, názor, zora, pr od-por, str, (stříti) — pro-stor, hř (hřmíti) — hrom.

3) v il, ir, ří: br — s-bírám, stl — ustílám, pr — za-pírám, dr — vydírám, mr — u-mírám, žr (žráti) — vy-žírám, vr (vříti) — za-vírám, hř — hřímám, čr (čříti) — na-čírám.

4) v ol, ar, la, ra: pl (pláti) — páliťi, zr — záře, vr (vříti) — vařiti, pr — páraťi, mrz (mržnouti) — mráz, vlh (vlhnouti) — vlašiti, mrk (mrknouti) — mrak, trp (trpěti) trápiti, smrd (smrděti) — smrad, vrt (vrtěti) — vráťiti, prch (prchnouti) — prach, svrb (svrběti) — svrab, svrabiti.

D. Dloužení.

§ 34. Samohlásky dlouhé vznikají v češtině trojím způsobem, a tož:

... splynutím dvou jednoduchých stejných samohlásek v jedné slabice; na př. Komaar = Komár, vaam = vám, tee = té, radii = radi, suu = sú = sou

2) stupňovaním; viz předešlé §§.

3) stahováním.

Stahování dvou krátkých, hláskou j oddělených, § 35.
samohlásek v jednu dlouhou jest dvojí:

1) buď se j s předcházející samohláskou vystrkuje a pozůstalá samohláska se dluží:

a) aja a oja v á · kajati se = kám se, lajati = lám, kajazeň = kázeň, čistaja = čistá, bojati se = báti se, stojati = státi, pojas = pás, stč. tvoja = tvá, svoja = svá.

b) aje, oje, uje, yje v é: čista—jeho = čistého, čistu—jemu = čistému, čisto—je = čistě, čisty—je = čistě, moje = mé, tvoje = tvé, vojevoda = vévoda, oboje = obé, dvoje = dvě atd.

c) oju, uju v ú = ou: čistoju = čistou, čistu—ju = čistou, veliku—ju = velikou.

2) buď se samohláska před j stojící tak též vystrkuje a j mění v i, kteréžto s následující prodlouženou samohláskou opět v í splývá; na př. božija — božia — božíe — boží, znamenije — znamenie — znamení, znameniju — znameníu — znamení, přějati — přiáti — přieti — přiti; minulý č. však: přál; přejatel — přietel — přítel, vracajam — vracíam — vracím — vracím, házajam — háziám — háziám — házím.

E. Vysouvání.

Vypouštění samohlásek k podstatě slov náležejících slove vysouváním. § 36.

Samohláska vysutá v násloví jmenuje se sesuvkou (Aphaeresis), ve slovostředí výsuvkou (Synkope) a na konci slova odsuvkou (Apokope).

Samohláska e.

1) sesula se ve slovcích: že místo stč. ež, biskup m. episcopus.

2) vysouvá se v 1. a 2. sklonění mnohých podstatných jmen mužského rodu a v 3. sklonění podstatných jmen žeu. r., když k nim samohláskový přírůstek přistoupí; na př. orel — orla, oves — ovsa, pes — psa, lož — lži, lest — lsti.

3) odsouvá se: a) u měkkých podstatných jmen žen. rodu: hráze — hráz, tvrze — tvrz, stráně — strán, věže — věž, pláně — pláň, stráže — stráž, mříže — mříž, nesnáze — nesnaz, šíře — šíř, výše — výš, klece — klec, stáje — stáj, zbroje — zbroj, krupěje — krupěj, závěje — závěj, voje — voj, země — zem, a j. Mnohá z těchto uvedených jsou posud v písemní řeči s neodsutým e v užívání.

b) v první osobě množ. čísla, řídčeji v 3. os. jednotného: půjdeme — půjdem, pohyneme — pohynem, milujeme — milujem; může — můž;

c) u zájmen s předložkami: nače — nač (m. naco), oče — oč, zače — zač, důrazně: načež, očež začež, pročež;

d) v srovnateli příslovek: méně — mén (mín), šíře — šíř, dříve — dřív, dále — dal, blíže — blíž;

e) u příslovek: kam, tam, sem, tak, tolik jak, kde nejdříve o skleslo v e, na př. semo, seme, sem tamo, tame, tam atd.

Samohláska i

1) sesula se ve slovcích: imám — mám, ihrám — hrám, iz — z; podnes však: imeno — jmeno, idu — jdu.

2) vysouvá se: a) v rozkazovacím způsobě množ. čísla; na př. tvořte m. tvoříte, volte m. volíte, hoňte

m. honíte, mluvte m. mluvíte; b) ve slovcích: veliký — velký, písati — psáti, dětisko — děcko.

3) odsouvá se: a) u podstatných měkkého zakončení; na př. test m. st. testí, host m. hosti, loď, choť, masť, noc, moc, smrt, oheň a j.; b) v rozkazovacím způsobě jednotného: vedi — veď, honi — hoň mluvi — mluv; s důrazným ž vystupuje i opět na světlo: budiž, vediž; c) v přechodníku žen. rodu přítomného času: vedoucí — vedouc, mluvící — mluvíc.

Samohláska o

§ 39.

1) sesula se ve slovcích: oradlo — radlo, orole — role, orolník — rolník, orataj — rataj;

2) vysouvá se u časoslov: chotěti — chtěti — chtíti, obědovati — obědvati, bychom a bychme.

3) odsouvá se: viz § 37, 3) e).

Samohláska y

§ 40.

1) vysouvá se: lyžice — lžice, sypati — spáti, dosyti — dosti, pytati — ptáti.

2) odsouvá se: opěty — opět, obaky — obak, paky — pak, nesemy — nesem, vedemy — vedem.

Samohláska ě

§ 41.

se vysouvá: buděme — buďme, nesčte — neste, vi-němy — vyňme, vyněte — vyňte.

Přeměny souhlásek.

A. Neúplné spodobování.

§ 42. Neúplné spodobování souhlásek děje se jenom ve vyslovení a záleží v tom, že z dvou vedle sebe stojících souhlásek prvá v jinou přechází.

Proměňují se tedy u vyslovení

1. jasné souhlásky b, d, d', g, h, v, z, ž, dz, dž před temnými p, t, t', k, ch, f, s, š, c, č v temné; na př. hloubka zní co hloupka, hádka co hátká, knížka co kníška, z cesty co s cesty, v potu co f potu, lehký co lechký atd.

2. temné souhlásky před jasnými v jasné; na př. svatba zní co svadba, prosba co prozba, k zámku co g zámku, s darem co z darem.

3. jasné souhlásky na konci slov v temné; na př. dub co dup, krev co kref, nůž co nůš, plod co plot atd.

B. Kažení nosových souhlásek m a n.

§ 43. Nosové hlásky m a n, kdeby před jinými souhláskami státi měly zaměňují se samohláskami ja a í; na př. pu-u, pjal, píti (z pjáti viz § 24. 2); tu-u, tal, títi; žn-u, žal, žíti; začn-u, začal, začítí; jmu, jal, jítí, ždm-u, ždal, ždítí.

C. Vysouvání.

§ 44. Následující souhlásky, ač jinak podstatně ku kořenu náležejíce, vysouvají se buď za příčinou libo-

zvučnosti anebo z příčiny té, že skupeniny jejich mluvidlu českých úst oblíbeny nejsou:

1. **d**: *dadm—dám, vídm—vím, jídm—jím, jedl—jel (jeti), šedl—šel, prázdný—prázdný*;

2. **t**: *stláma — sláma od koř. stl-áti, stloup — sloup*;

3. **b**: *hybnouti — hynouti (zá-huba), hbnouti — hnouti*;

4. **p**: *uspnouti — usnouti, sepa — sen od spáti, topnouti — tonouti (topiti se), kapnouti — kanouti, oslepnouti — oslnouti*.

5. **v**: *živti — žíti, šivti — šíti, kyvnouti — kynouti, obvojek — obojek, obvět — obět, obvaliti — obaliti, obvrátiti — obrátiti, obvěsiti — oběsiti, obvlaka — oblaka a j.*

D. Přisouvání.

K odstranění neoblíbených skupenin souhláskových vsouvají se následující souhlásky: § 45.

1. **s**: *tep-s-ti — tépsti, zab-s-ti — zábsti,*

2. **t a d**: *stříbro (sříbro), středa (sředa), střádati (sřádati), máz-d-ra m. mázra, noz-d-ry m. nozry, od maso a nos. Jin-d řich srov lat. Henricus a něm. Heinrich.*

3. **n**: a) u pádův zájmena třetí osoby řízených předložkami; na př. od něho m. od jeho, k němu m. k jemu, nad ní m. nad jí, s nimi m. s jimi; b) u slov pošlých složením některých předložek s časoslovy: *jdu—jíti, sněm m. sjem; jmu—jíti, vyjmu—vyjal vyňal, snátek m. sjátek, ponětí m. pojetí, jím — jísti, s—nídati m. sjídati; tak vzniklo i není z ne-je.*

E. Rozlišování a změkčování.

§ 46 Přetvořujeme-li souhlásky tak, aby na jejich místo nastoupily hlásky zvuku docela jiného, jmenujeme to rozlišováním (dissimilatio). Rozlišování jest dvoje, slabší a silnější. Mění-li se ve skupenině jen jedna souhláska, sluje rozlišování slabším; mění-li se celá skupenina v jiný zvuk, silnějším.

Změkčováním nazýváme zjemnění tvrdých souhlásek pomocí hlásky *j* a její střídnice *i*.

a) Rozlišování slabší.

§ 47. Jedna souhláska a to prvá rozlišuje se v následujících skupeninách:

1. *dt* a *tt* v *st* a *st*; na př. *krad-ti* — *krás-ti*, *met-ti* — *més-ti*, *čit-ti* — *čísti*; *mot-t* — *most*, *vlad-t* — *vlast*, *pad-t* — *past*. Přihází se to obzvláště v neurčitém způsobě a v kmenu podstatných jmen odtud odvozených.

Pozn. V složených slověch a tvarech časoslovných přicházejí *d* a *t* před *t* dosti zhusta: *odtud*, — *odtrhám*, *vedte*, *mette*.

2. *dl* a *tl* v *sl* a *sl*, ale jen v některých odvodech: *houd-le* — *hous-le*, *jad-le* — *jasle* přehl. *jes-le*, *čit-lo* — *číslo*.

b) Rozlišování silnější.

§ 48. Následující skupeniny rozlišují se docela v jiný zvuk:

1. *kt* a *ht* v *c*: *pékti* — *pěci*, *mohti* — *moci*, *vrhti* — *vrci*, *tekti* — *těci*, *tloukti* — *tlouci*; *moh-t* — *moc*, *nok-t* — *noc*. Stává se to zvláště v neurčitém způsobě a v kmenu podstatných jmen od téhož časoslovného tvaru odvozených.

2. **čs, ds, ts v o**: čest genit. ctí m. čsti, ctný m. m. čstný, nic m. ničs, knížectví m. knížetství, bohatství m. bohatství, patnáct m. patnádst.

3. **kj, hj, chj v č, ž, š**: pékja — péča — péče, skákju — skáču, plakju — plaču, duchja — duša — duše, dýchju — dýšu, stráhja — stráža — stráže.

4. **dj a tj v z a c**: núdje — nouze, hradja — hráze, zroditi — zrodjen — zrozen, hoditi — hodjen — hozen, chytiti — chytjen — chycen a j; chtju — chcu — chci, telecí, hovězí, breptju, brepcu, řeh-tju — řehcu.

Pozn. V několika málo případech rozlišuje se **t v č**: máti — mačinka (zelná), kot — kočka, malitký — maličký.

5. hrdelné hlásky **h, ch, k** rozlišují se před podnebnými **i, í, ě, e** v sykavky **z, ž, š, c, č**.

Pozn. Příčinou rozlišování jest vlastně hláska **j**, která v spomenutých samohláskách skrytě činná jest.

Před samohláskou **i, í** rozlišují se hrdelnice v § 49. **o hýbání v z, š, c, v tvoření slov v ž, š, č**:

1) v ohýbání a) v nominativě množ. čísla mužských podstatných a přídavných jmen živé bytosti značících: koželuh — koželuzi, hoch — hoši, sedlák — sedláci, veliký — velicí, nahý — nazí, hluchý — bluší; b) v lokalu množ. č. podstatných jmen: v koželuzích, hoších, ptácích, počátcích, rozích (roh); c) v rozkazovacím způsobě u časoslov první třídy na **h, k** se končících: peku — péci — pec, pomohu — pomozí pomoz, střehu — střež.

Pozn. Kdykoli po **c, z** samohláska **i** zmizí, tu obecná mluva uáhradou zato mění **c v č, z v ž**: peč, střež, pomoz.

2) v tvoření slov: matka — matk-in — matčín, macecha — macešin, boh — boží, tok — točiti, touha — touhiti — toužiti, druh — družina, trh — tržiště, ořech — ořešina.

§ 50. Před samohláskou *ě* rozlišují se hrdelnice

1) ve skloňování a v odvozování příslovek od přídavných v *z, š, c*: ruka — ruce (m. rucě viz §. 10 Pozn.) rok — roce roucho — rouše, noha — noze, duha — duze, hořký — hořce, tichý — tiše, drahý — draze.

2) v tvoření slov a v stupňování přídavných jmen v *ž, š, č*: slych — slyšeti, křik — křičeti, trh — tržeti, tenký — tenčejší, horký — hořčejší, trpký — trpčejší, drahý — drážejí, tuhý — tužeji.

§ 51. Před samohláskou *e* rozlišují se hrdelnice v *ž, š, č*

1) ve vokativu jednotného čísla: sedlák — sedláče, duch — duše, Vojtěch — Vojtěše, Bůh — Bože.

2) v časování před příponami *eš, e, eme, ete, en*: teku — tečeš, teče, tečeme, vleku — vlečeš vlečen, mohu — můžeš, přemohu — přemožen.

3) před příponou *ek*: pták — ptáček, bůh — bůžek, vích — víšek, roh — růžek, slavík — slavíček.

§ 52. Hrdelnice rozlišují se v *ž, š, č* před příponami — *jba, — jda, — jka, — jko, — jný, — jní, — jník, — jský, — jstvo, druh-jba — družba, služ-ba, vraž-da, rouško, léčka (past) stružka, češka, pruž-ný, roční, straš-ný; češ-ský, řeč-ský, vlaš-ský, katolič-ský, ptač-stvo. Místo těchto posledních a podobných píšeme: český, řecký, vlaský, katolický, ptactvo.*

§ 53. Změkčování souhlásek děje se před hláskami *i, i, ě, e, j*:

1) souhlásky **d, t, n** mění se před **i, í, ě, v, ě, f, ň**; před samohláskou **e** zůstanou tvrdými; na př. voditi, tělo, budete;

2) hláska **r** změkčuje se před **i, í, ě v f**; před **e** jenom v následujících případech:

a) ve vokativě jednot. **č.** a v lokalu množ. **č.** podstatných jmen živých bytostí; na př. bratr — bratře, kmoir — kmoře, Petr — Petře, v bratřích kapřích a j. Stojí-li před **r** samohláska, ne-
děje se proměna: kačer — kačere, husar — husare.

b) v časování, mru — mřeš — mře — mřeme
mřete, tru — třeš, třen.

3) sykavka **c** změkčuje se v **č**, a) před **i** v tvoření slov; na př. zlatnice — zlatničin, vejce — vejčitý, konec — koučítý, chlapec — chlapčisko, ovce — ovčí, ovčinec; b) před **e** ve vokativě jednot. **č** některých mužských podstatných jmen živé bytosti znamenajících: otec — otče, ujec — ujče, chlapec — chlapče c) před **e** v odvozování slov a před příponami uvedenými v §. 52; na př. konec — konečný, měsíc — měsíční, lavice — lavička, lavičnk, zajíc — zajíček, chlapec — chlapček.

4) sykavky **s** a **z** změkčují se následkem hlásky **j** v **š** a **ž**; na př. maz-ju — mažu, pisju — píšu, nosjen — nošen, kazjen — kažen, ohlasjovati ohlašovati, vysoký — výsjina — výšina, nízký nížina — nížina, blízky — bližina, kněz — knězi — kněží a j.

5) skupeniny **sl, st, zd** mění se následkem hlásky **j** v **šl, št, žď**: mysljen — myšlen, mastiti — maštěn
poslju — pošlu, ujistjovati — ujišťovati, poustjeti — pouštěti, vyjízdjeti — vyjížděti, zohyždovati a j.

- § 54. Skupeniny **ok, sk, zh** přecházejí následkem hlásek **i, í a j** v **čt, št, žď**; na př. **polský** — **polští**, **hradecký** — **bradečtí**, **tleskám** — **tlešti**, **tisk** — **tistjen** — **tištěn**, **řecký** — **řčtina** **český** — **čeština**, **rozha** — **roždí** (obecně: **roští**), **mozh** — **možhditi**, **březh** — **břežditi**, **mizha** — **mížditi**.

O přízvuku slov.

(Von der Betonung oder dem Accente der Wörter.)

- § 55. Přízvukem míníme vytknutí neb vyražení slabiky povýšením hlasu.

Přízvuk padá v českém jazyku vždy na první slabiku; na př. **maso**, **večeře**, **voliti**; ve slovích: **tráva**, **bázlivý**, **zpívatí** jest přízvuk i délka na první slabice; ve slovech: **zdravého**, **pořádek** spočívá přízvuk na první krátké a délka na druhé slabice.

Pozn. Z přivedných příkladův vidno, že se „přízvuk“ od „délky“ docela liší, a že se jeden název za druhý bráti nesmí.

- § 56. Jednoslabičné předložky berou přízvuk na sebe: **ve mlýně**, **na skále**, **do zahrady**.

- § 57. Jak jednoslabičná zájmena tak i jednoslabičné částice jsou bez přízvuku a nabývají ho toliko ve spojení s jinými: **mi**, **mě**, **ti**, **tě**, **si**, **se**, **mu**, **ho**, **a**, **ač**, **at**, **až**, **či**, **li**, **než**, **pak**, **že** atd. **tebe**, **tobě** **jemu**, **ačkoli**, **pakli**, **nežli** atd.

O pravopisu.

(Von der Rechtschreiblehre).

Poněvadž česky správně psáti jenom ten dove- § 58.
de, kdo sobě všech pravidel mluvnických jest vědom,
zůstáváme v tomto paragrafu toliko při nejhlavnějších:

1) po tvrdých souhláskách: h, ch, k, r, d, t, n
nesmí se psáti měkké i neb í.

2) po měkkých souhláskách: ž, š, c, č, ř, ě, t,
ň, j nesmí se psáti tvrdé y neb ý.

Pozn. Místo: de, te, ne, di, ti, ni, píše se dě, tě, ně,
di, ti, ni.

3) po obojetných souhláskách b, p, v, s, z, l,
m piš v slovostředí všude měkké i neb í dle vy-
slovení kromě ve slovích následujících:

l o b: by (býti, byt, odbyt, nábytek, dobytek),
bydlo, (bidlo die Stange), býlí (bylina), bystrý,
babyka, kobyla, obyčej.

p: pych (pýcha, pyšný, pýchati), pykati, pýř,
pysk (ret), pytel (pytlák), rozptýliti, kopyto, třpytiti se.

l o v: vy (vykati), vysoký (výše, povýšiti) víti
(vítí winden) výheň, výr, výskati, vyžle, zvyk (zvy-
kati); taktéž všecka s předložkou vy složená slova:
vy-svoboditi, vy-jdu atd.

s: syn, sypu (sýpka, sypký), sysel, syt (nasytím),
sykot (syčeti), sýr (syrovátka, syrový), osyka.

z: brzy, jazyk, nazývám.

l: lysý (lysina, lysák), lyska, lýko (lýčl), mlýn (mlynář, mlýti, mlýnice), plynu (plyn, vyplývám), slynu, slyším (slýchám), blýskám se.

m: mysl (mysliti, myšlénka, smysl, úmysl, myslivoc), myš, odmykati, mýliti (mýlka, mýlný, omyl), mýti (pomyje), mýdlo (mydlář, mydliti), hmyz.

Pozn. Jak z ozávorokovaných slov viděti, píše se tvrdé *y* také ve všech od kmenu odvozených slovích.

5) Kdy se po obojetných souhláskách na konc i slov měkké i neb tvrdé *y* píše, učí nás skloňování a časování.

II. Ohýbání slov.

(Flexion, Biegung der Wörter).

V českém jazyku jest devatero částek řeči :

§ 59.

1. podstatné jmeno (Substantiv, Hauptwort),
2. přídavné jmeno (Adjectiv, Beiwort),
3. zájmeno (Pronomen, Fürwort),
4. číslovka (Namerale, Zahlwort),
- 5) časoslovo (Verbum, Zeitwort),
- 6) příslovka (Adverb, Nebenwort),
7. předložka (Praeposition, Verhältnisswort),
8. spojka (Conjunction, Bindewort),
9. mezislovce (Interjection, Empfindungswort).

Tyto částky řeči jsou buď ohebné buď neohebné.

§ 60.

K ohebným částkám řeči náležejí jako vůbec v jazyku řeckém, latinském, německém a j. jména podstatná, přídavná, zájmena, číslovky a časoslova; k neohebným částkám příslovky, předložky spojky a mezislovce.

Proměňování slov v řeči jmenujeme ohýbáním. Ohýbání jmen podstatných a přídavných, zájmen a číslovek sluje skloňováním (Declination); ohýbání časoslov sluje časováním. (Conjugation).

§ 61.

A. Ohebné částky řeči.

(Biegsame Redetheile.)

1. Podstatné jmeno.

§ 62. Podstatným jmenem poznáváme:

1) buď představu osoby neb věci smyslné (viditelné, slyšitelné atd.) samostatné; na př. bratr, pták, strom, péro;

2) buď představu osoby neb věci nadsmyslné, pomocí rozumu neb obrazotvornosti naší tak myšlené, jakoby byla samostatná, viditelná neb slyšitelná atd.; na př. čert, pýcha, krása, láska, stáří.

V případě prvním sluje podstatné jmeno srostitým (concretum), v druhém odtažným (abstractum).

1. Srostitá podstatná jmena dělí se na:

a) jmena **vlastní** (Eigennamen, nomina propria) naznačující jednu zvláštní osobu nebo věc. Taková jsou jmena a příjmení osob, jmena jednotlivých národův a kmenův, jmena zemí, měst, vesnic, řek, hor atd.; na př. Jan Bohuslav, Jungmann, Čelakovský, Šafařík, Čech, Polák, Čechy, Morava, Brno, Opava, Dunaj, Labe, Tatary.

b) jmena **obecná** (Gattungsname, nomen appellativum) významávající jednotlivé osoby aneb věci, ze stejného rodu (druhu) vyšlé; na př. král, voják, kůň, holub, červ, kniha, stůl, strom, růže.

c) jmena **hmotná** (Stoffnamen, nomina materialia), označující věci, jichžto nejmenší díl to samé jmeno má jako celost; na př. niléko, máslo, železo, zlato, sůl, křída.

d) jmena **hromadná** (Sammelnamen, nomina collectiva) naznačující soubor jednotlivých osob aneb věcí; na pr. lid, vojsko, dříví, kamení, obilí a j.

2. **Odtážná podstatná** jsou:

a) jmena **vlastností** (Eigenschaft); na př. krása, udatnost, pilnost, láska, délka, mladost.

b) jmena **stavu** (Zustand); na př. zdraví, nemoc, hlad, štěstí, nouze, mír.

c) jmena **činnosti** (Thätigkeit) na př. běh — běhání, skok — skákání, volání, cestování, malování.

Při podstatném jmenu slušno pozorovati:

- 1) rod (das Geschlecht, genus),
- 2) číslo (die Zahl, numerus),
- 3) pád (die Endung, casus) a
- 4) sklonění (die Abänderung, declinatio).

R o d

Rod podstatných jmen jest trojí: mužský, ženský a střední. § 63.

Rod jmen dá se rozeznati jednak z významu slova, jednak ze zakončení jeho.

Z významu jsou:

§ 64.

1) mužského rodu: a) všecka jmena osob aneb bytostí mužských: truhlář, sedlák, vozka, pastucha, vladyka, vévoda, starosta, anděl; b) jmena všech měsícův; únor březen duben atd.

2) ženského rodu jména ženských osob aneb bytostí: matka, dcera, paní, arcikněžna, Lada, Vesna a j.

3) středního rodu jména mladých lidí a zvířat na e: pachole, děvče, dítě, kotě, hříbě atd.

35. Ze zakončení jsou mužského rodu:

1) Jména končící se na tvrdé souhlásky h, ch, k, r, d, t, n, b, p, f, v, s, z, l, m; na př. med, had, let, sníl, vůz, atd.

V ý m i n k y.

Ženského rodu jsou:

b: hloub, loub.

p: otep, step.

v: krev, ohlav, kotev, větev, konev, broskev, řetkev, korouhev, tykev, rakev; jména měst na av: Čáslav, Boleslav.

s: ves, náves, os (osa) hus, směs.

z: hráz (hráze), haluz, kolomaz, nesnáz, tvrz, přísaz; mužk. i ženského rodu jest: rez.

m: zem (země); jména měst na im: Chrudim Kouřim atd. jakož i Přibram.

2) Jména měkkými souhláskami c, č, š, j, ř, l (měkké): koš, kroj, měsíc, pláč.

V ý m i n k y.

Ženského rodu jsou:

c: klec, pec, věc, noc, moc, pomoc, nemoc.

č: chatrč, křeč, louč, náruč, obruč, pavlač, řeč, seč, smrč, tyč, žluč; Mohuč.

š: myš, peleš, rozkoš, skrýš, věš, výš.

j: chvoj, krupěj, kurděj, šalvěj, šlépej, voj, (Deichsel), závěj, zbroj.

ř: šíř, tvář, zář, zvěř; Chotěboř; muž. i ženského jsou: koncelář, keř.

l: dél, koudel, maštal, mysl, petržel, postel, půl.

3) Jména na y toliko v množném čísle užívána: hody, mravy, odpustky, okovy, rty, schooly, spodky a j.

§ 66.

Ze zakončení jsou ženského rodu:

1) jména končící se na a a e nebo ě: ryba, sláma, tráva; duše, vůle, vůně, šepice, kotvice, lžice, silnice, slepice, světlice, jeskyně.

Výminka.

Středního rodu jest několik jmen na e nebo ě:

doupě, poupě, plémě, rámě, símě; moře, pole, ovoce, lce, poledne, nebe, slunce, Labe; podobně všecka na ště, iště, mě, kromě dvou jmen: země, krmě, která jsou rodu ženského.

2) Většina jmen měkkými souhláskami ě, t, ň, ž zavřených: čeleď, záповěď, loď, paměť, lázeň, lež, věž.

Výminky.

Mužského rodu jsou:

ď: hlemýžď, sled.

t: déšť, plášť.

ň: kůň, oheň, stupeň, peň, mřeň.

ž: kříž, nůž, ostříž, trnož, plž.

3. Jména na *y*, *e* nebo *ě* jen v množném čísle užívaná: dudy, kalhoty, klevety, máry, necky, odavky, otruby, souchotiny, varhany, jmenoviny, krajky, narozeniny, hodiny; dvéře, kvasnice, housle, jesle vidle, kleště, vánoce, velkonoce, hromice, letnice; Čechy, Uhry, Dráždany, Litoměřice, Košice, Domažlice, Čechovice a j.

67. Ze zakončení jsou středního rodu:

1) jména na *o* a *i*: dílo, slovo, psaní, hnutí:

Výminka.

Ženského rodu jest několik jmen na *i*: lodí, rolí, biblí, kvitancí, divisí atd.

2) jména na *a* jen v množném čísle užívaná: játra, brana, kamna, kouzla, ňadra, povidla, luka, lýtka, ústa, vrata, oblaka, (též muž. oblaky), prsa, záda.

3) cizí jména na *um*: gymnasium, evangelium, liliium, atd.

Pozn. Složená jména řídí se rodem posledního slova: časopis, zeměpis, kolovrat, vodotok. Jediné slovo *mysl* jsouc rodu ženského přechází ve složení v rod mužský: ú-mysl, s-mysl, průmysl atd.

Změní-li některé jméno svou koncovku, změní se i rod jeho; na př. břich a břicho, tětíva a tětívo, velryb a velryba.

Č í s l o.

§ 68. Číslo jest troje, a tož:

1. jednotné (numerus singularis), když se toliko o jedné osobě neb věci mluví; na př. pán, matka, ucho;

2. dvojné (num. dualis), když se toliko o dvou osobách neb věcech mluví; na př. uši, oči, ruce.

3. množné (num. pluralis), když se o více osob neb věcí mluví: pání, matky, ucha, oka a j.

Pozn. Dvojného čísla užívá se nyní toliko při některých jmenech, jimiž se dvě věci znamenají: oči, uši, ruce, dvě, dva, obě, oba, dvě, stě, dva česká (groše).

P á d.

Pádův máme sedmero:

§ 69.

1. Nominativ na otázku:	kdo?	co?
2. Genitiv " "	čí?	čeho?
3. Dativ " "	komu?	čemu?
4. Akkusativ " "	koho?	co?
5. Vokativ, když někoho voláme.		
6. Lokal na otázku:	v kom?	v čem?
7. Instrumental " "	čím?	kým?

Pozn. 1. Slovlm v lokalu postaveným předkládáme vždy předložky: *na, o, po, při* a *ve*.

2. Označuje-li sedmý pád jakýsi nástroj, čímž se něco koná, sluje instrumentalem (nástrojným: píšu perem, píchl bratra nožem, došel služby přítelem; označuje-li tentýž pád jakousi společnost pomocí které se něco děje, sluje sociativem (spolčovatelným) a má vždy před sebou předložku *s* anebo *se* na otázku: *s kým? s čím? na př. jdu s učitelem, otec koupil dům i se zbradou.*

Sklonění.

- § 70. Sklonění podstatných jmen rozeznává se dle rodu a koncovní hlásky. Dle těchto známek máme pro podstatná jména mužského rodu dvoje sklonění, pro podstatná ženského rodu troje sklonění, pro podstatná středního rodu čtvero sklonění.
- § 71. Ve skloňování mužských podstatných jmen jest potřebí důležitého rozdílu mezi životnými a neživotnými bytostmi šetřiti. K živým bytostem počítají se kromě nadsmyslných slov „Bůh, duch, anděl, čert“ všickni lidé a všecka zvířata.
- Tohoto rozdílu mezi životnými bytostmi šetří čeština při všech ohebných částkách řeči.

Sklonění mužská.*První mužské sklonění.*

Jednotné číslo.

	<i>Životné.</i>	<i>Neživotné.</i>
§. 72.	Nom. páv	strom
	Gen. páv-a	strom-u
	Dat. páv-u, -ovi	strom u
	Akk. páv-a	strom
	Vok. páv-e (u)	strom e
	Lok. páv-u, -ovi	strom-ě, -u
	Instr. páv-em	strom-em

K § 70. Způsob skloňování jest vlastně tříj, totiž skloňování jmenné, zájmenné a míchané, čili ze dvou předělných složen. Prvým řídí se podstatná jména, osobná zájmena *já, ty a se*, základné číslovky tři, čtyři, sto a tisíc a neurčitá přídavná jména v několika pádech; druhým řídí se zájmena neurčitého tvaru a číslovky jeden a dva, třetím spravují se určitá přídavná jména, přičestí s ostatními tvarem podobnými číslovkami a zájmeny.

Množné číslo.

Nom. páv-i, -ové	strom-y, -ové
Gen. páv-ů, -ův	strom-ů, -ův
Dat. páv-ům	strom-ům
Akk. páv-y -	strom-y
Vok. páv-i, ové	strom-y, -ové
Lok. páv-ech, -ích	strom-ech, -ích
Instr. páv-y	strom-y

Příklady: div, kov, krov, lov, oděv, ostrov, dub, hrob, dráb, zub, holub, chlap, čáp, příkop, chrám, sněm, příklad, pád, zvon, blázen, list, kat, most, díl omyl, hlas, čas.

K prvnímu sklonění hledí:

§ 73.

1) podstatná jména mužského rodu končící se tvrdými neb obojetnými souhláskami h, ch, k, r, d, t, n, b, p, v, f, s, z, m, l.

2) podstatná jména mužského rodu na y jen v množném čísle užívána, viz §. 65, 3).

Vymínky. Několik podstatných jmen na obojetnou souhlásku vycházejících náleží k druhému sklonění a tož:

a) den, týden, host, test, krapet, loket; kněz, peníz, robotěz, vítěz, zimostráz, Francouz.

Pozn. Podstatná jména kamen, křemen, plamen, pramen; střemen, ječmen, kořen kládí se mezi první a druhým skloněním.

b) většina podstatných jmen na el, vyjímáje pouzo: manžel, posel, anděl, konšel, úče!, úděl, úhel,

jež k prvnímu sklonění náležejí. Pouhým *í* zakončená podstatná patří jenom následující ke druhému sklonění: cíl, král, motýl, koukol, chramostejl, rýl, (rejč), topol.

Poznámky o jednotném čísle:

§ 74. / Genitiv. Znamka druhého pádu jest u životných přípona *a*, u neživotných přípona *u*. Za starodávna měla i neživotná jmena příponu *a*, a některá z nich zachovala ji podnes, a to:

a) jmena obyčejnější a přicházející skoro v každodenním užívání: dobytek, hřbitov, chléb, kostel, klášter, obět, ocet, oves, popel, sýr, svět, večer, zákon, život; dobytka, chleba, sýra atd.

b) jmena měsícův a dní: leden-dna, únor-a, břez-en- zna, duben- bna; pondělek- lka, úterek- rka, čtvrtek- tka, dnešek- ška; listopad má listopadu, pátek má pátku.

c) jmena měst a vsnic, znamenají-li jenom jeden předmět: Řím-a, Záhřeb-a, Londýn-a, Jičín-a; jináče mají *u*: Písek-sku, Most-u, Petřhrad-u, Dub-u atd.

d) Některá podstatná mají *a* i *u*: duch, chlév, jazyk, kalich, klín, komín, kožich, kus, les, mlýn, potok, úmysl, žebřík. Některá mají opět ráda *a* ve spojení s předložkami: dvoru — do dvora, toho roku — do roka; do kouta, do sklepu, od ostrova, atd. Jiná opět, jdou-li podle prvního sklonění, mají *a*, jdou-li podle druhého, mají *e*: ječmen (ječmena a ječmene), kámen, kořen, plamen, pramen, střemen.

V genitívu a vůbec ve všech pádech se samohláskovou příponou počínajících vysouvá se pohyblivé e (srovn. §. 37. 2). a to: § 75.

a) u podstatných jmen na **ev** a **et**: počet-čtu, ocet-octa, podšev-švu atd.

b) u jmen na **em** a **en**: nájem-nájmu, leden-dna, červen-vna atd. Zůstává e: objem — objemu, prsten, jelen, kámen, křemen, pramen, kořen, hřeben, lupen, jesen.

c) u jmen na **ek**: sládek-dka, zvonek-nku; však česnek-česneku, rek-a, Řek-a, šnek-a.

d) u jmen na **el**: osel-sla, kozel-zla, orel-orla, Havel-vla, Pavel-vla; však: Abel — Abela, manžel — manželka, kostel — kostela, popel-a a j.

e) u jednoslabičných jmen: lev — lva, šev — švu, pes — psa, sen — snu, křest — křtu, len — lenu i lnu, mest — mstu; podobně i oves — ovsa, pohřeb — pohřbu i pohřbu.

V genitívu a ve všech pádech se samohláskovou příponou počínajících krátí se § 76.

1) **ů v o u** jednoslabičných jmen: vůl — vola, dvůr — dvora, Bůh — Boha, vůz — vozu, půst — postu, stůl — stolu atd. Cizí dvě jména **k ů r** a **tr ů n** podržují ů ve všech pádech.

2) **á, é, í v a, e, ě** jenom u následujících: hrách — hrachu, mráz — mrazu, pás — pasu, kámen — kamena, práh — prahu, chléb — chleba, chlív — chleiva, vítr — větru, sníh — sněhu.

Podstatné jméno „pán“, stojí-li samo o sobě, krá-

í a jenom ve vokativě pane; stojí-li však co přídavek před jinými, krátí je ve všech pádech obou čísel: pan biskup, pana biskupa atd. Před jmény: Bůh, Kristus, Ježíš dlouhé á se neskracuje kromě vokativu jednot. čísla: pán Bůh, pána Boha, pane Bože atd.

§ 77. Dativ. Příponu ovi mají toliko podstatná jména životných bytostí: Havlovi, Václavovi, Janovi, Prokopovi; bratrovi, kmotrovi, podruhovi; panu koželuhoři, panu sousedovi. Vlastní jména ve spojení s přídavným „svatý“ mají jen u: svatému Janu, Václavu atd. Bůh, duch, Kristus, mají jen u: Bohu Kristu, duchu.

§ 78. Akkusativ jest u životných roven genitivu, u neživotných nominativu. V staré češtině rovnal se akkusativ i při životných nominativu a zachoval se podnes ve vyrčení: pro Bůh! (nerád pro Bůh dává!).

§ 79. Vokativ. Uzavřenou ve vzoru příponu u přijímají podstatná jména na h, ch, k: podruh-u, draku, ženich-u, břeh-u, mech-u, krok-u atd.; slova: Bůh, člověk, řidičeji: sedlák, služebník, pták, duch přijímají příponu e; Bože člověče, sedláče, ptáče, duše (o rozlišování h v ž, k v č, ch v š viz §. 51. 1) ostatní podstatná jména mají raději e než u: dome, lide, dube, hade, dare, bratře, kmotře (o změkčování hlásky r srovn. §. 53. 2). Syn má synu; Jan — Jene (viz §. 27).

Lokal. Užívání přípony *ovi* jest velmi řídké a § 80.
 to jen u životných: v dědovi, po poslovi. Příponu
ě(e) přijímají obyčejně a) bezživotná jména vychá-
 zející na *b, p, v, s, z, l, m*: na dubě, ve sklepe, ve
 domě, v lese, na stole, v Krakově, v Římě atd.
 b) jména svátek: po svatém Janě, po Jakobě, o Vác-
 lavě, o svatém Duše, Vojtěše; mluví-li se však o
 svatých co osobách, přijímají příponu *u*: o svatém
 Václavu, Janu, Jakobu atd. c) podstatná jména na
d, t, n a *r* přijímají brzo *ě* brzo *u*: na hradě, na
 ledě, v koutě, na světě, na seně, na jaře, v Brodě
 a Brodu, na zvonu, na tránu, na květu atd.; jme-
 na měsícův mají vždy *u*: v lednu, v únoru atd.

Příponu *u* přijímají jména hrdehými souhláskami
 okončená: o Bohu, o člověku, po hochu, v hří-
 chu, v kožichu, na klobouku, v roku, na potoku, na
 počátku, v rybníku; přece se však posud dosti zhu-
 sta přípony *ě* užívá: po roce, v kožiše, v potoce,
 na klobouce, v rybníce (viz §. 50. 1).

Poznámky o čísle množném:

Nominativ a vokativ. Přípony 1. a 5. pádu § 81.
 množ. čísla jsou *i, y, ové*.

a) Příponu *i* mají podstatná jména živých by-
 tostí. Rozlišování a změkčování předchozích souhlá-
 sek děje se podle §§ 49. 1), a 53. 1) a 2); po-
 druh — podruzi, hoch — hoši, pták — ptáci, pán
 — páni, medvěd — medvědi, kmotr — kmotři,
 kapr — kapři.

b) Přípona *y* jest vlastní podstatným jmenům bezživotných bytostí: děber — děberý, dluh — dluhy, vrch — vrchy, krok — kroky.

c) Přípona *ové* hodí se větším dílem pro všecka životná, zvláště jedno slabičná podstatná jména; bezživotným přísluší jen tehdy, když slovo obzvláštěm důrazem pronášíme: pávi — pávové; žáci — žakové, duchové, Řekové, Češi — Čechové, lvi — lvové, vrahové, syn má vždy synové; hříchy — hříchové, divy — divové, stromy — stromové a j.

82. Kromě spomenutých přípon máme ještě dvě a to *é* a *í*. Příponu *é* přijímají toliko jména obecná a jména národův na *an*: křesťan-*é*, měšťan-*é*, Moravan-*é*, Pražan-*é*, Rakušan-*é*, Říman-*ó*, Slovan-*é*; podobně i několik jmen na *da l*: anděl-*é*, apoštol-*é*, manžel-*é*, konšel-*é*, žid-*é*, soused-*é*. Vymínku činí: kaplan-*i*, děkan-*i*, Markoman-*i*, skřivau-*i*, beran-*i*, a jiná na *án*: Indián-*i*, Cikán-*i* atd.

Příponu *í* přijímá v nynější řeči jedině podstatné jméno bratr-*í* a přeskakuje v případě tomto do čtvrtého sklonění středního rodu; mimo to sklání se také pravidelně dle vzoru páv.

83. Genitiv. Prastarý druhý pád, rovný prvnímu pádu jednot. č. zachoval se ve vyrčeních: od těch čas, do oblak do kořán (kořen), z kořen vyvrátiti, místo n. časův, z oblakův, kořenův.

84. Lokal. Šestý pád má vlastně dvě přípony: *ech* a *ích*. První příponu přijímají podstatná jména na

ď, t, n: o Římanech, v pohanech, o synech, v oudech, na listech atd. Vycházející jména na obojetné souhlásky jsou obou přípon schopna: v zubech a v zubích, v časech a časích, v sloupech a sloupích atd. Příponu ích výhradně mají jména hláskami h, ch, k, r zavřená: v hoších, vojácích, podruzích, bratřích, dluzích, rozích, krocích (rozlišování a změkčování předcházejících souhlásek děje se dle §§ 49, 1), b), 53, 2).

Bezživotná jména hrdelnicemi zakončená připouštějí také příponu ách, v kterémto případě rozličná místa nemí: př potokách — potocích, na rohách — rozích, v dluhách — dluzích, ve snách (spaní), o snech (sen) atd.

Instrumental. Sedmého pádu přípona jest y: § 85.
s bratry, čápy, vozy atd. Kdyby se stalo, žeby sedmý pád nesnadno poznati se dal ze smyslu řeči a tudy se 4. pádem snad pomícháti býti mohl, užije se přípony ami: trhal nehty zubami; utírala nohy vlasami a j.

Podstatné jméno „člověk“, ježto se v jednotném § 86.
č. docela pravidelně skloňuje, nemá v množ. č. člo-
věci aneb člověkové, nýbrž: nom. lidé, gen. lidí, dat.
lidem, akk. lidi, vok. lidé, lok. lidech, instr. lidmi.

O tvaru „páně“ bude řeč v § 146 Pozn.

Druhé mužské sklonění.

§ 87.

Jednotné číslo.

<i>Životné.</i>	<i>Neživotné.</i>
Nom. hráč	meč
Gen. hráč-e	meč-e
Dat. hráč-i, -ovi	meč-i
Akk. hráč-e	meč
Vok. hráč-i	meč i
Lok. hráč-i	meč-i
Instr. hráč-em	meč-em

Množné číslo.

Nom. hráč-i, -ové (é)	meč-e, -ové
Gen. hráč-ů, -ův	meč-ů, -ův
Dat. hráč-ům	meč-ům
Akk. hráč-e	meč-e
Vok. hráč-i, -ové	meč-o, -ové
Lok. hráč-ích	meč-ích
Instr. hráč-i	meč-i.

Příklady: muž, císař, kovář, obyčej, klíč, jetel, král, plášť, papež, kalamář, kraj.

K § 87. Za starodávna skláněla se padající pod tento vzor podstatná bez přehlasování, t. j. místo hráče říkalo se hráča, m. hráči ř. hráču atd., kterýžto způsob skloňování posud se zachoval v podřečí slovenském, moravském a slezském.

K druhému sklonění náležejí :

§ 88.

1) podstatná jména mužského rodu okončená měkkými souhláskami: c, č, j, ř, š, ž, ě, f, ň;

2) podstatná jména od časoslov odvozená a na el vycházející: spisovati — spisovatel, učiti — učitel, atd.; pak podstatná na el, uvedená v § 73. b).

3) všechna podstatná jména na ce: vůdce zhouboce, strážce, pak podstatné rukojmě.

4) jména na n, t a z v §. 73, a) uvedená.

Poznámky o jednotném čísle :

V genitivu a vůbec ve všech pádech se samohláskovou příponou začínajících vysouvá se pohyblivé e a to

§ 89.

a) u podstatných jmen na ec: otec — otce, chlapec — chlapce, stařec — starce, mudřec — mudrce, švec — ševce, pastvec — pastevce, žnec — žence, jezvec — jezevce atd.

b) u podstatných jmen na ň a n, když e jenom jedna souhláska předchází: oheň — ohně, stupeň — stupně, stěžeň — stěžně, vězeň — vězně, peň — pně, den — dne; avšak mřeň — mřeně.

c) u mnohých jmen na el a et: kašel — kašle, kotel — kotle, loket — lokte, krapet — krapte atd. Výminku činí všechna jména na el od časoslov odvozená: obyvatel — obyvatele, vychovatel — vychovatele; taktéž: koudel, koupel, zřetel, ocel.

V genitivu a ve všech pádech se samohláskovou příponou počínajících krátí se ú v o: kůň — koně, nůž — nože atd., é v e: déšť — deště,

§ 90.

§ 91. V genitivu a jiných pádech přijímají bezživotná jména tvrdými souhláskami n a t zavřená příponu e: ječmen-e, kamen-e, plamen-e, pramen-e, kořen-e, loket — lokte, krapet — krapte; životná mají ě: test-ě, zot ě.

§ 92. Akkusativ. Starodávňý 4. pád rovný prvnímu zachoval se podnes ve vyrčeních: sednouti na kňň, jíti za muž (= vdáti se).

§ 93. Vokativ. Místo přípony i mají e následující jména: a) všecka na ce: tvůrce, škudce, zrádce, obhájece; b) vycházející na ee s proměnou e v ě: otec — oťce, chlapče, Němče; tak i strýče, biřič-e, pani-če, kněz — kněž-e. Bezživotná na ee mají pravidelnou příponu i: věnec — věnci, očistec očistci atd.

Poznámky o čísle množném.

§ 94. Nominativ a vokativ. Příponu i přijímají životná, příponu e bezživotná a příponu ové životná i bezživotná a to zvláště jednoslabičná jména živých bytostí: pastýř-i, plášt-ě, král-ové, zrádce-ové, meč-ové.

Uzavřenou ve vzoru příponu é mají všecka od časoslov odvozená jména na tel: obyvatel-é, ctitel-é, vychovatel-é.

§ 95. Genitiv. Starodávňý 2. pád rovný prvnímu pádu jednot. č. zachoval se posud vedle obyčejného s příponou ňv v mnoho přátel, pět tisíc, mnoho tisíc tisícův, osm loket, (loktův) deset střevíc (střevícův).

Instrumental. Přípona 7. pádu jest i; jmeno § 96.
 rukojmě přijímá příponu mi: rukojměmi, podobně i
 jiná podstatná, kdyžly dvojsmyslnost povstati mohla.

Od tohoto sklonění odchyľují se v některých § 97.
 pádech následující jmena: den, host, kůň, kněz,
 peníz, přítel.

1) D e u (strč. deň):

Jed. č. nom. den, gen. dne, dat. dni,-u, akk. den,
 vok. dn-i, lok. dn-i,u, instr. dnem.

Množ. č. nom. a vok. dn-i, ové, gen. dn-í, -ův,
 dat. dn-ům, akk. dn-i,-y, lok. dnech, instr. dn-i, -y, -ěmi.

Jednot. lok. „ve dne“ užívá se jen co příslovky.
 Jmeno týden, složeno z tý (týž) a den, skloňuje se
 na dvojí způsob: buď se oběčástky skloňují, buď za-
 stává „tý“ nesklonným a toliko „den“ se skloňuje, což
 nyní nejvíce v obyčejí jest: nom. týden, gen. tého-
 dne, dat. témdni, akk. týden, vok. týdni, lok.
 témdni, instr. týmdnem; množ. č. nom. a vok. tí-
 dní tídnové, gen. týchdní, týchdnův, dat. týmdnům,
 akk. tédni, lok. v týchdnech, instr. týmidni;
 druhý způsob: gen. týdne, dat. týdni atd.

2) Host (strč. host). Slovo toto skloňuje se ny-
 ní v jednotném č. podle I. sklonění muž. r.;
 má však ještě jiné, ač zastaralé, sklonění: gen. ho-
 stě, dat. hosti, akk. hostě, vok. hosti, lok. hosti, instr.
 hostěm; v množ. č. skloňuje se takto: nom. a vok.
 hosti,-é, gen. host-ův,-í, dat. host-ům,-em, akk. host-i,
 lok. host-ech, instr. host-i,-mi.

3) K ů ň skloňuje se v jednot. č. pravidelně, ve

množ. nom. a vok. má: kon-i, koň-ové a kon-ě, v ostatních pádech jde buď pravidelně podle tohoto sklonění, aneb dle čtvrtého sklonění středního rodu (koní, koním atd. viz § 129).

4) **Kněz** má ve množ. čísle dvoje sklonění: buď jde podle hráč: knězi, knězův atd; buď podle čtvrtého sklonění střed. rodu: kněž-í, kněžím atd.; což nyní nejvíce v obyčeji jest.

5) **Peníz**. Znamená-li jmeno toto jednotlivé kusy mince, skloňuje se pravidelně v obou číslech; znamená-li však tolik co německé Geld, jest jen ve množ. č. v užívání a skloňuje se takto: nom. a vok. peníze, gen. peněz, dat. penězům, akk. peníze, lok. v penězích, instr. penězi.

6) **Přítel** (tak i nepřítel) skloňuje se ve množ. č. takto: nom. a vok. přátelé (viz § 27) gen. přátel, dat. přátelům, akk. přátely, lok. přátelích (viz § 27.), instr. přátely.

Sklonění ženská.

První ženské sklonění.

§ 98.

*Jednotné číslo.**Množné číslo.*

Nom. žen-a

žen-y

Gen. žen-y

žen

Dat. žen-ě

žen-ám

Akk. žen-u

žen-y

Vok. žen-o

žen-y

Lok. žen-ě

žen-ách

Instr. žen-ou

žen-ami.

Ěříklady: ryba, hlava, husa, lopata, chyba, pata, kopa, voda a j.

K prvnímu sklonění hledi:

1) podstatná jména ženského rodu samohláskou a zavřená.

2) podstatná jména mužského rodu na a a to jen v jednot. č., v množ. č. jdou podle prvního sklonění mužského rodu.

3) podstatná jména ženského rodu na y jen v množném č. užívaná, viz §. 66, 3).

Poznámky o jednotlivých pádech:

Dativ a lokál jednot. čísla. Přípona těchto pádův jest ě, před kterýmž rozlišování a změkčování předchozích souhlásek děje se podle §§ 50, 1), 53. 1); noha — noze (v. § 10), ruka — ruce, moucha — mouše, hora — hoře; dcera má dceři, viz § 116. Mužská jména přijímají příponu ōvi: sluha — sluhovi, starosta — starostovi, pastucha — pastuchovi.

Instrumental. V pádě tomto jed. a množ. čísla, pak v 2. 3. a 6. pádě množ. čísla krátí se kmenová samohláska u některých jmen strostitých, majících před a v 1. pádě jednot. č. jen jednu souhlásku: brána — branou, bran, branám, branách, branami, míra — měrou, měř, měrámi, měrách, měrami. Tak také: dráha, jáma, kráva, pára, rána, skála, sláma, tráva, vrána, žába; díra, lípa, síla, víra. Ou krátí se obyčejně jenom v 2. pádě množ.

čísla u dvouslabičných jmen; na př. houba — hub, moucha — much, louka — luk a j.

§ 102. Genitiv množ. čísla. Podstatná jmena, mající v 2. pádě množ. č. na konci dvě aneb i více souhlásek vkládají mezi ně vsuvné e; na př. barva — barev, matka — matek, studna — studen, panna — panen, hra — her, liška — lišek, jahla — jahel. Vymínku činí podstatná jmena vycházející na vd, žd, zd, ct št: křivda — křivd, vražda — vražd, hvězda — hvězd, pocta — poct, pošta — pošt; tak též i cesta, lampa, krypta, juclita, slza, palma atd.

§ 103. Dativ množ. č. Vlastní jmena jen v množném čísle užívaná přeskakují v tomto, pak v 6. a 7. pádě do sklonění mužského; na př. Prusy, dat. Prusům, lok. Prusích, instr. Prusy, Klatovy, Klatovům, Klatovech, Klatovy; tak též: Břežany, Dolany, Poděbrady, Olšany, Rakousy, Rusy, Vysočany. Mají-li vlastní jmena před y souhlásky h, ch, k, r, skloňují se pravidelně: Čechy-ám, ách, Benátky, Uhry, Sluby, Tatry; Vlchy však: ve Vlaších.

Druhé ženské sklonění.

Jednotné číslo.

Množné číslo.

§ 104.

Nom. růž-o

růž-e

Gen. růž-o

růž-i

Dat. růž-i

růž-ím

Akk. růž-i

růž-e

Vok. růž-e

růž-e

Lok. růž-i

růž-ích

Instr. růž-i

růž-emi.

• Příklady: duše, boule, kaple, koule, meze, práce, země, země.

Druhým ženským skloněním spravují se:

§ 105.

1) podstatná jména samohláskou e aneb ě zavřená.

2) podstatná jména ženského rodu na e aneb ě jen v množném čísle užívaná, viz §. 66, 3).

Poznámky o jednotlivých pádech.

Nominativ. jed. č. Některá podstatná jména § 106. odsouvají někdy nominativní e aneb ě a pak přeskakující do třetího ženského sklonění skloňují se dle vzoru „daň“, viz §. 37, 3).

Genitiv. množ. č. Podstatná jména na ice, yně § 107. a trojslabičná na le nepřijímají v 2. pádě množ. čísla i: slepice — slepic, opice — opic, Litoměřice — Litoměřic, bobyně — bobyň, kuchyně — kuchyň, košilo — košil, neděle — neděl. Z dvouslabičných na le nepřijímají i jenom: chvíle — chvíl, míle — mil, jež i kmenovou samohlásku krátí.

Dativ množ. č. Vlastní jména jen v množ. čísle užívaná přeskakují v pádě tomto, pak i v 7. do sklonění mužského: Budějovice — Budějovicům — Budějovici, Domažlice, — ům, — i; jména svátkův jen v 3. pádě; velkonoce, velkonočních, letnice, — ům, vánoce, -cům. Dvěře ma v 3. pádě dveřím i dveřům v 7. pádě jenom dveřmi.

§ 108. Kmenovou samohlásku skrácují: práce v 7. pádě jed. č. pak v 2. 3. 6. a 7. pádě množ. čísla; lžice, plíce, svíce v 2. pádě množ. čísla; množné dvěře, sáně v 2. 3. 6. a 7. pádě.

Třetí ženská sklonění.

§ 109.

Jednotné číslo.

Nom. kost	daň
Gen. kost-i	dan-ě.
Dat. kost-i	dan-i
Akk. kost	daň
Vok. kost-i	dan-i
Lok. kost-i	dan-i
Instr. kost-i	dan-i

Množné číslo.

Nom. kost-i	dan-ě
Gen. kost-i	dan-i
Dat. kost-em	dan-ům
Akk. kost-i	dan-ě
Vok. kost-i	dan-ě
Lok. kost-ech	dan-ích
Instr. kost-mi	dan-ěmi

Příklady: a) dle „kost“: vše, noc, průpověď, past, chuť, nemoc; b) dle „daň“: klec, stráž, dlaň, postel, poušť, lázeň, tíž.

K třetímu ženskému sklonění náležejí jmena § 110. podstatná, vycházející na měkkou aneb obojetnou souhlásku.

Poněvadž některá z podstatných jmen sem spadajících v druhém pádě jed. č. příponu *i*, některá opět příponu *e* na se berou, vystavili jsme pro sklonění toto dva vzory.

Podle vzoru *kost*

Podle vzoru *daň*

skloňují se vycházející na:

b a p všecka; hloub, otep, step, slup atd.

v: obuv, ohlav, Čáslav, Zbraslav, Vratislav atd.

l: hál, mysl, sál, bol-i (bol-u), ocel-i (ocel e), podběl.

m všecka; ozim-i, Chrudim, Příbram atd.

s všecka; hus, náves, os (osa), směs, ves.

z: haluz, kolomaz, mosaz-i (mosaz-u), rez-rzi, (rez-u).

ď: čelod, hrud, kád, píď, měď, nápověď, průpověď atd.

ev: mrkev, krev, církev, kotev větve atd.

el: postel, koupel, koudeľ, petržel; kratochvil-e.

m-jenom: zem.

z: hráz, nesnáz (nesnáze), mláz, tvrz.

ď-jenom: haď, hřaď.

t a st: čtvrt, čest, hrst,
chut, kořist, prst, pout,
vlast, výsost atd.

ň: plaň (rovina), pláň
(pláňka), zeleň (zelenost),
prostraň.

c: moc, noc, nemoc,
věc atd.

č: léč, louč, moč, řeč,
soč, průseč, tuč, žluč.

ř: jař, sběř, tvář, zděř,
zvěř.

š: myš, spraš, veš.

ž: lež, otěž, rež.

t a st jenom: labuť,
náruť, prť, vrť, vývrať.

šť: poušť, tloušť, Pešť.

ň: dlaň, dýň, jabloň;
báseň, bázeň, kázeň, pí-
seň, tíseň, žízeň; Vídeň,
Plzeň atd.

c jenom: klec, obec.

č: chatrč, kleč, obruč,
senoseč, stač.

j: chvoj, kolej, krápěj,
závěj atd.

ř: šíř (šířka) atd.

š: peleš, vetoš, výš atd.

ž: drábež, loupež, mlá-
dež stráž, věž atd.

Jména děti a směti skloňují se v množném
čísle podle „kost“.

Poznámky o jednotlivých pádech.

§ 112. V genitivu a vůbec ve všech pádech se samo-
hláskovou příponou počínajících vysouvá se pohyb-
livé e u následujících jmen: Choteč — Chotěi, keř —
kři, lest — lsti, lež — lži, rež — rži, ves — vsi,
veš — vši, zeď — zdi, bázeň — zně, dáseň —
dásně, kázeň — zně, obec-ce, píseň — suě, Vídeň
— dně, Plzeň — zně a j. Čest má cti, trest — třti
a trestí. Hůl, sůl, krátí ů v o: holi, soli.

Vokativ jed. Užívá-li se slova „Milost“ co ti- § 113.
tule, jest 5. pád roven prvnímu: Vaše královská milost!

Dativ a lokal množ. č. V pádech těchto při- § 114.
jímají některá podstatná jména přípony *ím* a *ích* m.
em a *ech*: hus, lež, myš, smůti, veš, zeď — zdím
— zdích, hus-ím, -ích, myš-ím, -ích, smůt-ím, -ích atd.

Instrumental. množ. Na místě *mi* klade se § 115.
emi aneb *ěmi* tehdaž, kdyžby shrnutím mnohých
soulhlásek tvrdost u vyslovování povstati mohla: lež
— lžemi, ves — všemi, zeď — zděmi.

Vzorem „daň“ spravuje se též slovo *máti* (m. § 116.
mater) a skloňuje se takto:

Jednotné číslo.

Množné číslo.

Nom. a vok. *máti*

mate-ř-e,

Gen. *mate-ř-e,*

mate-ř-i,

Dat. *mate-ř-i*

mate-ř-ím,

Akk. *mate-ř*

mate-ř-e,

Lok. *mate-ř-i*

mate-ř-ích,

Instr. *mate-ř-i*

mate-ř-mi.

Podobně skláněly se v strč. dci (m. dcer) a
neti (m. *netör*), Od dci zachoval se posud dat.
a lok. jed. dceři; ostatní pády tvoří se pravidelně
od dčera podle „žena“.

Sklonění střední.

První střední sklonění.

§ 117.	<i>Jednotné číslo.</i>	<i>Množné číslo.</i>
	Nom. slov-o	slov-a
	Gen. slov-a	slov
	Dat. slov-u	slov-ům
	Akk. slov-o	slov-a
	Vok. slov-o	slov-a
	Lok. slov-ě (u)	slov-ích (ech)
	Instr. slov-em	slov-y

Příklady: čelo, dělo, dřevo, hnízdo, jelito, kladivo, kolo, koryto, město, péro, stádo, střevo, zrno.

§ 118. K prvnímu střednímu sklonění hledí:

- 1) všechna podstatná na o: jablko, mračno, dílo atd.
- 2) podstatná jména střed. rodu na a jenom v množ. č. běžná: kamna, nádra, ústa, vrata a j.
- 3) vlastní mužská jména na o: Hromádko, Slunečko, Vrtátko a j.
- 4) přídavná a číselná jména na o: mnoho, málo, daleko, čtvero, patero a j.

Poznámky o jednotlivých pádech:

§ 119. Dativ jednot. č. Jména mužská na o přibírají v 3. a 6. pádě *ovi*: Slunečko — Slunečkovi ve množ. čísle jdou podle 1. mužského sklonění: Slunečkové, Slunečkův atd.

Lokal jednot. Přípona pálu tohoto jest buď *ě*, § 120. buď *u*. Podstatná jména mající před o hrdelnice přibírají raději u než *ě*; v uchu, oku, jhu, Polsku, Lipsku, Hradecku, zřídka mluví a přišo se: v rouše (roucho), mléce (mléko), břicho (břicho), v Lipště (Lipsko), v Polště (Polsko); avšak mnoho má vždy (na) množe (v. § 147). Po ostatních souhláskách jest více *ě* než *u* v úžitku: jádro — jádře, huzdo — huzdě, město — městě, zrno — zrně, maso — mase; avšak sto má stu, jmeno — jmenu, ráno — (po) ránu, koleno — kolenu (pokolení), koleno = Knie má v koleně.

Genitiv. množ. *ě*. Vsuvné *o* klade se mezi sou. § 121. hlásky *ta*, kdeby je vysloviti těžko bylo: duo — den, jablko — jablek, lážko — lážek, plátno — pláten, sto-sot. Kmenová samohláska kráčí se u jádro, "péro: jader, per; u jména léto kráčí se *é* v 2. 3. 6. a 7. pádě množ. *ě*. let, letům atd.

Lokal. množ. *ě*. Kromě přípon *ech* a *ich* vy. § 122. skýttá se tu ještě přípona *ách*, zvláště po souhláskách *h*, *ch*, *k*, *r*: jihách, uchiách, jablkách, b. d. rách a j.

Pozn. Některá podstatná jména ženského rodu na *a* přeskakují do 1. sklonění střed. rodu a to v 1. 4. a 5. pádě množ. *ě*, v ostatních přech skloňují se podle ryba: játra-jikra, luka, muka, lýtka, sadka. Taktéž i některá mužská jména: hou — houy a houa, oblak — oblaky a oblaka.

Druhé střední sklonění.

§ 123.	<i>Jednotné číslo.</i>	<i>Množné číslo.</i>
	Nom. pol-e	pol-e
	Gen. pol-e	pol-f
	Dat. pol-i	pol-ím
	Akk. pol-e	pol-e
	Vok. pol-e	pol-e
	Lok. pol-i	pol-ích
	Instr. pol-em	pol-i

Příklady: lože, moře, ovoce, slovee, slunce.

§ 124. K druhému střednímu sklonění patří podstatná jména na e s předcházející měkkou aub obojetnou souhláskou. Jméno nebe patří jenom v jednu, č. k tomuto sklonění.

§ 125. Poznámky :

1) Podstatná jména na iště nepřijímají v 2. pádě množ. čísla nikdy přípony í: lučičtě — lučičt, ohniště — ohništ. Vejce má v 2. pádě množ. č. vajec.

2) Podstatné jméno poledne přijímá v 6. pádě množ. č. po předložce o příponu ách: o polednách.

Třetí střední sklonění.

§ 126.	<i>Jednotné číslo.</i>	
	Nom. kníž-e	rám-ě
	Gen. kníž-e-t-e	ram-e-n-e
	Dat. kníž-e-t-i	ram-e-n-i
	Akk. kníž-e	rám-ě
	Vok. kníž-e	rám-ě
	Lok. kníž-e-t-i	ram-e-n-i
	Instr. kníž-e-t-em	ram-e-n-em

Množné číslo.

Nom.	kníž-a-t-a	ram-e-n-a
Gen.	kníž-a-t	ram-e-n
Dat.	kníž-a-t-ům	ram-e-n-ům
Akk.	kníž-a-t-a	ram-e-n-a
Vok.	kníž-a-t-a	ram-e-n-a
Lok.	kníž-a-t-ech	ram-e-n-ech
Instr.	kníž-a-t-y	ram-e-n-y.

Příklady dle „kníže“: děvče, kotě, pachole, ptáče, vlče; dle „rámě“ břímě, písmě, símě, výmě.

Třetím středním skloněním spravují se:

§ 127.

1) podstatná jména na e nebo ě, jichžto kmenové t před příponami samohláskovými na jevo vystupuje: ptáče, sirůbě, tele, židě, doupe, koště, poupě, voře, země a j.

2) podstatná jména na mě, jichžto kmenové n před příponami samohláskovými opět ožívá: břímě, písmě, plémě, símě, týmě, výmě atd. Všecka zde uvedená podstatná jména osobila si vedle této staré a ryzí skloňovací formy na mě jiný tvar na meno: břemeno, písmeno, plemeno, rameno atd.

Poznámky:

§ 128.

1) Dítě skloňuje se v jedn. čísle pravidelně, v množ. č. přechází do ženského rodu a jde podle „kost“:

2) Nebe skloňuje se v jedn. čísle podle pole, v množ. č. má nebe-s-a, nebe-s, nebe-s-ům, nebe-s-ích, nebe-s-y.

Čtvrté střední sklonění.

§ 129.

	<i>Jednotné číslo.</i>	<i>Množné číslo.</i>
Nom.	znamen-í	znamen-í
Gen.	znamen í	znamen-í
Dat.	znamen-í	znamen-ím
Akk.	znamen-í	znamen-í
Vok.	znamen í	znamen-í
Lok.	znamen í	znamen-ích
Instr.	znamen-ím	znamen-ími

Příklady : kopí, panství, psaní, svědectví, údolí, volání, vysvědčení atd.

§ 130.

K čtvrtému střednímu sklonění patří :

1) podstatná jména středního rodu na í.

2) podstatná jména ženského rodu na í; na př. biblí (bible), loďí, paní, pradlí (pradlena), rolí (role), švadlí (švadlena) a j.

Podstatná jména ženského rodu mají v 7. pádě jednot. č. též í.

3) několik podstatných jmen mužského rodu : září (september); v množ. čísle : bratří, kněží a částečně koní.

Pozn. Vlastní podstatná jména muž. rodu : Brikcí, Jilj^í a Jiří řídí se tímto skloněním jenom ve spojení s přídavným svatý, jinak dle vzoru přídavných jmen; k svatému Jiří o svatém Jiljí.

Dvojné číslo.

Dvojné číslo v staré češtině obecně vystoupilo § 131. v nynější řeči až na nemnohé sledy ze života. Udrželo se posud, a to jen ještě částečně, nejvíce ve jmenech podvojných údův těla lidského, jako jsou: rty, prsa, ruce, nohy, oči, uši, kolena, ramena.

Sklonění jmen těchto jest následující :

N. A. V.	rty,	prsa,	ruce,	nohy,	oči,	uši
G.	rtou,	prsou,	rukou,	nohou,	očí,	uší,
D.	rtoum,	prsoum,	rukoum,	nohoum,	očíim,	ušíim,
L.	rtou,	prsou,	rukou,	nohou,	očíich,	ušíich,
I.	rtoma,	prsama,	rukama,	nohama,	očíima,	ušíima.

Poznámky o jednotlivých pádech:

§ 132.

1) Nom. Akk. a Vok. Podstatná jména noha, koleno, rameno nemají nyní v pádech těchto dvojného čísla, na místě něho jest množné číslo v obyčeji: nohy, kolena, ramena. I jména rty, prsa považují se nyní vůbec za množná, a sice: rty (jedn. ret) za mužský, prsa (jedn. prs) za střední rod. Jména oko, ucho přeskakují ve dvojném čísle do ženského pohlaví: černé oči, dlouhé uši. Rodič má rodiče (stě. rodiča t. otec a matka).

K §. 131. Skloňování dvojného v staročeštině.

N. A. V. páv-y, bráč-a, žen-ě, růž-i, kost-i, slov-ě, pol-i, znamen-i,

G. L. pav-ú, bráč-ú, žen-ú, kostj-ú, slov-ú, pol-ú, znamenj-ú,

D. I. páv-oma, bráč-ema, žen-ama, růž-ema, kost-ma, slov-oma, pol-ema, znamen-íma.

Pozn. Nom. Akk. a Vok. ženského i středního rodu rovnají se vždy lokalu jednot. čísla.

2) Dativ. Místo zobecněných tvarův: rtoum, prsoum, kolenoum, ramenoum, rukoum, nohoum lépe by bylo říkati a psati: rtům, prsům, kolenům, ramenům, rukama, nohama.

3) Instrumental. Pádu toho užívají básníci při všech podstatných jmenech: chlapoma, otcema, matkama, kostma, slovoma, atd.

Pozn. Ruka, oko, ucho mají množné číslo jenom tenkrát, když se jich u významu vedlejším užívá: ruky (Zeiger) na hodinách, oka (Schlinge) na ptáky, oka na polívce, ucha (Henkel) u hrncův atd.

Skloňování cizích jmen.

133. Aby pravidla skloňování cizích jmen náležitě vystavena býti mohla, potřebí jest jména rozvrhnouti na starověká a novověká.

134. Mezi jmény starověkými sluší obzvláštní zření míti ke sloům z jazyka řeckého a latinského, v jejichžto skloňování následujícími pravidly zpravovati se musíme:

1) Nominativy cizích slov buďtež v jednot. nebo množ. čísle vždy v původním svém tvaru užívány, na př. Chloe, Kirke, Kodros neb Codrus, Mercurius (nikoli Merkur), Ovidius (nikoli Ovid), Ilias (nikoli Iliada), Plato neb Platon, Plataeae, Bacchanalia atd. V řídkých případnostech a pouze výjimkou, u slov velmi známých, od původního tvaru i již se odstupuje, i napotom odstupovati může, na př. despot místo despota neb despotes, Atény, komisi atd.

Pozn. Kde se v národní mluvě a ve spisovném jazyku zčeštěné tvary ujaly, držeti se jich třeba naporád; na př. Jiljí, Ondřej, Pavel, Řím atd.

2) Přípony pádův jazyka našeho musejí se připínati ku kmenům jazyka řeckého a latinského, nikoli k celým slovům.

Podle sklonění „páv“ jdou latinská a řecká jmena § 135. vycházející v 1. padě na

es: Apell-es,-a, Atrid-es,-a, Alcibiad,-es-a, Mithridat-es, Astyag-es, Aristotel-es, Demosthen-es atd.

2) ut, er, ir: Homer-us,-a, Herodot-us, Pindar-us, Menela-us, August-us, Justin-us atd. skrácená: Panthus (m. Panto-os), Arsinus, (m. Arsino-os atd. gen. Panthoa, Arsinoa; Alexander, Lucifer, Macer, Jupiter, Decemvir atd. gen. Alexandra, Lucifera atd.

3) o a on: Cicero — Cicorona, Nero — Nerona, Xenophon — Xenophonta a jiná, jichžto kmen z jazyka řeckého aneb latinského zuáti musíš.

Podle sklonění „strom“ jdou vycházející na § 136.

1) us (os) Epir-us-u, Rhod-us,-u, Tyrus, Lesbos, Tarsus atd.;

2) střední na a, a to jenom v gen. dat. lok. obou čísel drama-dramatu, dogma-dogmatu, dramátův atd.; v nom. vok. akk. obou čísel lépe je držeti se původního tvaru a rodu: drama množ. nom. a akk. dramata.

Skloněním „žena“ spravují se koncovaná na § 137.

1) a a e: mají-li před sebou souhlásku anebo samohlásku o: Europ-a, Aetn-a, Helen-a, Andromache, Psych-e, Chlo-e atd.; gen. Aetn-y, Chlo-y atd.

Ostatní spravují se skloněním rúže: Asi-a gen. Asi-e, anarchia,-o, geographia, Achaia, idea atd.

2) mužská na a a as, o kterých to platí, což o domácích na a v § 99, 2) řečeno, Aret-as,-y,-ovi Pelopid-as, Leonid-as; levit-a,-y,-ovi, Get-a, Pers-a, Agripp-a atd:

3) Mnohá ženská, jichžto kmen z jazyka řeckého neb latinského znáti musíš; na př. Styx (= č. Stygs) gen. Styg-y, Pallas gen. Pallady, Salamis-Salamin-y, Tiberis-Tibet-y, Sappho gen. Saffoy, anebo snad lépe Saffy od Saffa atd.

§ 138. Podle sklonění „duše“ jdou všecka ženská na-lis, sis a ys; na př. Neapol-is gen Neapol-e, Nemesis, crisis, Erinny-s gen. Erinny-y, Tothy-s, -e atd.

§ 139. Dle sklonění „slovo“ jdou všecka na um; Athenaeum, lice-um, museum, Capitolium, evangelium, gymnasium, privilegium atd. gen. Athenaea, lycea, musea, evangelia, gymnasia atd. Vycházející na ium a eum uchylují se od pravidla ve třech pádech, t. v jedn. dat. a lok. a ve množ. gen. dat. a lok. přestupující do sklonění pole: dat. lok. evangelii, gymnasii, musei, množ. gen. evangelii, gymnasií, musei dat. evangelii, gymnasiím, lok. evangeliech, gymnasiích museích.

§ 140. Podle „pole“ skloňují se: Praeneste, Arelate, Soracte atd.

Pozn. Někdy, má-li sklonění jazyku našemu přiměřeně provedeno býti, nutná potřeba nastane nejen zakončení kmene drobet zjinačiti, ale i rod změnit; na př. Glykerion gen. řeč. Glykerionos, česk. snad lépe Glykerie (jakoby od Glykeria; Sappho gen. řeč. Sapphoos (skráceně Sapphus) česk. snad lépe Saffy místo Saffoy (jakoby od Saffa).

Ze cizích jmen toliko v množ. čísle užívaných § 141. spravují se

1) skloněním „pávi“: Philippi, Stobi, Veji, Tarquinii, Brigantes, Luceres atd.

2) skloněním „ženy“ a „růže“: Athenæ, Syracusæ, Thebæ, Plataeæ, Alpes, Gades, Sardes, Cyclades.

3) skloněním „slova“ a „pole“: Tempe místo Tempea), Leuctra, Megara, Bacchanalia, Saturnalia atd.

Ve skloňování starověkých jmen k řeckému a § 142. latinskému jazyku nenáležejících nejlépe učiníme, jestliže každé slovo hned za kmen počteme a pravidlům našeho skloňování podrobíme, šetříce při tom zakončení, rodu a životnosti anebo bezživotnosti jeho: Adam, David, Isák, Betlém, Jordan, Eva, Sara, Jericho a mnohá jiná.

Jen tam, kde se skloňování slov starověkých náležitě provesti nedá, pomáhati si můžeme přídavky: město, řeka, potok, hora a j; na př. na hoře Ararat, u potoka Thera řečeného, do města řečeného Jahaz atd.

K cizím slovům z jazykův novověkých přivěšujeme, § 143. pokud možná, přistojné přípony českých sklonění; na př. Perier gen. Perier-a, dat. a lok. Perier-ovi; Forcellini gen. Forcellini-a, Lesley gen. Lesley-e; Bordeaux (= Bordó) gen. Bordeaux-a; Schiller gen. Schiller-a; Hirsch gen. Hirsch-e.

Pozn. Známějším jmenům cizích míst řek atd. hledí se dle možnosti dávatí starší anebo původní tvar, jako: Britania místo Bretagne, Massilia m. Marseille, Bulonia m. Boulogne, Sequana m. Seine atd.

144. Německá krajinská jména na *en* jako. *Hessen*, *Sachsen*, *Schwaben* atd., jsouc nominativy množ. čísla, správně se mění v *Hessy*, *Sasy*, atd. Místná na-*ingen* jsou zase množné dativy. Postačilo by tedy psáti a skloňovati pravidelně *Göttink*, *Tübink*, *Nördlink* atd. Anobř i u jmen na-*angen*, — *hafen*, — *hofen*, — *hausen*, — *kirchen*, — *leben*, — *wegen* dá se koncovka *en* odvrhnouti a pouhý kmen skloňovati: *Ellwangen* — *Ellwanku*, *Kuxhafen* — *Kuxhafu*, *Dünkirchen* — *Dünkirchu*, *Eisleben* — *Eislebu*, *Nimwegen* — *Nimwegu* atd.

2. Přídavné jméno.

145. Jména přídavná dělí se dle významu a okončení svého na rozličné třídy.

1. Podle významu jsou přídavná:

1) *jakostná* (*qualitativa*, *Beschaffenheitswörter*), jimiž se jakost osob a věcí znamená; na př. *tichý*, *horký*, *modrý*, *ryšavý*, *rychlý* atd.

2) *přisvojovací* (*possessiva*, *zueignende*), udávající, čího co jest, komu co náleží; na př. *otecův*, *otcova*, *otcovo*, *tetin*, *tetina*, *tetino* atd.

3) *vztahná* (*relativa*, *beziehende*), jimiž se vytýká poměr, v kterém pojem jména podstatného k jiným jmenům podstatným jest; na př. *dubový*, *ovčí lidský*, *lesní*, *ječný*, *moučný*, *cihelný*, *jarní*, *letní* atd.

Pozn. V širším smyslu počítají se k jmenům přídavným také přídavná jména číselná, přídavná zájmena, přičestí a přechodníky.

2. Podle okončení jsou přídavná jména :

1) neurčitá (indefinita, unbestimmte), končící se v mužském rodě na tvrdou souhlásku, v ženském na **a**, ve středním na **o** ; na př. vesel, vesel-a, vesel-o, nemocn, nemocn-a, nemocn-o, znám-a, -o atd.

Pozu. Neurčitá přídavná jména vycházející za starodávna v mužském rodě na měkkou souhlásku, v ženském na **a**, ve středním na **o**, vyšla jsou v nynější mluvě až na nepatrný zbytek docela z obyčeje; na př. člověč, člověč-a, člověč-o, páň, páň-a, páň-ě (m. pánje).

2) určitá (definita, bestimmte), vycházející po tvrdých souhláskách v mužském rodě na **ý**, v ženském na **á**, ve středním na **é**, po měkkých souhláskách ve všech rodech na **í** : vesel-ý, vesel-á, vesel-é, člověč-í, pěš-í.

Skloňování přídavných jmen.

1. Sklonění přídavných neurčitých.

Sklonění přídavných neurčitých nelišilo se za § 146. starodávna nijak od onoho jmen podstatných. Tak se skloňovalo na př. věčen dle vzoru páv, věčna dle vzoru žena, věčno dle vzoru slovo. V novověské řeči zachovala tato přídavná své skloňovací tvary toliko v nominativě jednot. a množ. čísla, když službu nějakého přísudku konají, pak v akkusativě obou čísel a všech tří rodův, konečně v dativě jednot. č. bez rozdílu rodu.

Jednotné číslo.

Nom.	vesel	vesel-a	vesel-o
Dat.	vesel-u	vesel-u	vesel-u
Akk.	vesel-a	vesel-u	vesel-o

Množné číslo.

Nom.	vesel-i,-y	vesel-y	vesel-a
Akk.	vesel-y	vesel-y	vesel-a.

U životných mužského rodu jest akkusativ jednot. č. roven genitivu, u neživotných nominativu. V nominativě množ. čísla přijímají životná příponu *i*, neživotná příponu *y*.

Příklady: syn jest smuten, matka jest zdráva, dítě jest nemocno; řeč tvá známa tebe činí; učíš ji zdrávu a spasenu; učinil je (člověčenstvo) spaseno; vidíme se nuceny; nolze mi býti veselú, těžko je jí tomu rádu býti atd.

Pozn. Neurčitá přídavná jména měkkého zakončení vyšla v nynější řeči z obyčeje až na zbytek slova „Páně“, kteréžto nyní s významem přisvojovacího přídavného všechny pády starého sklonění zastupuje; na př. chrám Páně m. páň, léta Páně (m. nepřehl. páňa) matka Páně (m. nepřehl. páňa) atd.

147. Některé pády kromě těch uvedených v předešlém §. zachovaly se v příslovcích;

a) genitiv: bez mála, z čista jasna, z čista dobra, z-úplna, z blízka, z-nova, z-rovna, z-hojna, z-krátka, do naha, do čista, od starodávna atd.

b) dativ: po pansku, po česku, po německu, po tichu atd.

c) lokál: na krátce, na (po) hotově, na dlouze, v nově atd.

d) instrumentál: málem, mnohem atd.

Skloněním předešlých přídavných řídí se také § 148. přídavná přisvojovací na -ův, -ova, -ovo a -in, -ina, -ino tím toliko rozdílem, že sobě některé pády ze sklonění určitých přídavných vypůjčují, a to: jednotný instr. muž. a středního rodu, množný gen. dat. lokal a instr. všech tří rodův.

Jednotné číslo.

	<i>Mužský.</i>	<i>Ženský.</i>	<i>Střední.</i>
Nom.	otecův	otecov-a	otecov-o
Gen.	otecov-a	otecov-y	otecov-a
Dat.	otecov u	otecov ě	otecov-u
Akk.	otecov-a,otecův	otecov-u	otecov-o
Lok.	otecov-ě	otecov-ě	otecov-ě
Instr.	otecov-ým	otecov ou "	otecov-ým

Množné číslo.

Nom.	otecov-i-y	otecov-y	otecov-a
Gen.	otecov-ých	otecov-ých	otecov-ých
Dat.	otecov-ým	otecov-ým	otecov-ým
Akk.	otecov-y	otecov-y	otecov-a
Lok.	otecov-ých	otecov-ých	otecov-ých
Instr.	otecov-ými	otecov-ými	otecov-ými

Vokativ rovná se vždy nominativu. Při životných jest jednotný akkusativ muž. rodu roven genitivu, při neživotných nominativu. V množném nominativě muž. rodu mají životná i, neživotná y.

Pozn. Místo ův,-ova,-ovo užívá se v některých krajích pro všechny pády a pro všechny tři rody, koncovky -ovic, která nic jiného není než množný, nominativu jednot. čísla

rovnající se genitiv podstatného jména; na př. mlynářovic syn, mlynářovic dcera, mlynářovic pole, znám syna sládkovic, dceru Svobodovic, dítě kovářovic atd.

2. Sklonění přídavných určitých.

§ 149. Určitá přídavná jména s tvrdým zakončením skloňují se následujícíma způsoby:

Jednotné číslo.

	<i>Mužský.</i>	<i>Ženský.</i>	<i>Střední.</i>
Nom.	nov - ý	nov - á	nov - é
Gen.	nov - ého	nov - é	nov - ého
Dat.	nov - ému	nov - é	nov - ému
Akk.	nov - ého, - ý	nov - ou	nov - é
Vok.	nov - ý	nov - á	nov - é
Lok.	nov - ém	nov - é	nov - ém
Instr.	nov - ým	nov - ou	nov - ým

Množné číslo.

Nom.	nov - í, - é	nov - é	nov - á
Gen.	nov - ých	nov - ých	nov - ých
Dat.	nov - ým	nov - ým	nov - ým
Akk.	nov - é	nov - é	nov - á
Vok.	nov - í, - é	nov - é	nov - á
Lok.	nov - ých	nov - ých	nov - ých
Instr.	nov - ými	nov - ými	nov - ými

K § 149. Určitá přídavná vznikla připojením ukazovacího zájmena *l(ji), ja, je* k pádům přídavného neurčitého. V dřevní době skloňovaly se obě částky; potom koncovky první částky spodobněním, přehlasováním a vysutím zanikly: čistý (= čistu + i = čistý v čist odpadlo u) čistá (= čista + ja = čistá), čisté (= čisto + je = čisté jako z moje - mé), čistého (= čista + jeho = čist - jeho = čistého), čistému (= čistu + jemu = čist-jemu = čistému) atd.

Příklady: bílý, bedlivý bosý, hladový, hrubý, laskavý milý, rusý, slabý, slepý, spanilý střídmý, žravý živý atd.

Pod tento vzor padají:

§ 150.

1) všechna přídavná jména na *ý, á, é* i tenkrát, když mají význam podstatných; na př. celný, důchovný, hajný, hlásný, hospodský, mýtný, pocestný, polečný, poklasný, ponočný, přisečný rýnský, strážný, úterý, vrátný, zlatý atd.; komorná, krámská, krejčová, kupecká panská, sprácká atd.; cestné, hostinné, měřičné, mostné, přivozné, služné, tržné, útravné vstupné, výdavné atd.

2) vlastní jména osob a míst na *ý, á, é*: Holý Chmelenský, Lomnický, Lažanská, Němcová, Světlá, Glizová, Červená, Lysá, Olešná, Hostinné, Jilové Ladvé atd.

Poznámky:

§ 151.

1) **Akkusativ** jednotný jest u životných bytostí roven genitivu, u neživotných nominativu, na př. mám dobrého přítele; mám nový kabát.

2) **Nominativ** a **vokativ** množ. čísla při živých podstatných přijímají příponu *í*, při neživých *é*. Připojí-li se v týchž pádech k neživému podstatnému přípona *-ové*, užívá se při přídavném přípony *-í*; na př. zelení stromové, zelené stromy silní dubové, silné duby. Před příponou *í* změkčejí se hlásky *r, ě, t, n*, rozlišují se hrdelice *h, ch, k* v *z, ž, c*, skupiny *ek* a *sk* v *čt* a *št* (§. 49, 53, 1), 5); na př. starý — staří, černý — černí, prudký — prudcí, nahý — nazí, hluchý — hluší, katolický — katoličtí plzeňský — plzeňští.

§ 152 Určitá přídavná s měkkým zakončením skloňují se následovně:

Jednotné číslo.

	<i>Mužský.</i>	<i>Ženský.</i>	<i>Střední.</i>
Nom.	dnešn - í	dnešn - í	dnešn - í
Gen.	dnešn - ího,	dnešn - í	dnešn - ího
Dat.	dnešn - ímu,	dnešu - í	dnešn - ímu
Akk.	dnešn - ího, dnešn - í	dnešn - í	dnešn - í
Vok.	dnešn - í	dnešn - í	dnešn - í
Lok.	dnešn - ím	dnešn - í	dnešn - ím
Instr.	dnešn - ím	dnešu - í	dnešn - ím

Množné číslo

pro všechny tři rody.

Nom.	dnešn - í
Gen.	dnešn - ích
Dat.	dnešn - ím
Akk.	dnešn - í
Vok.	dnešn - í
Lok.	dnešn - ích
Instr.	dnešn - ími.

U životných mužského rodu jest jednotný akkusativ roven genitivu, u neživotných nominativu.

Příklady: boží, čápí, denní, hadí, hraběcí, přední, vrchní, všemohoucí atd.

K § 152. Určitá přídavná měkkého zakončení vznikla jako přídavná určitá tvrdého zakončení, totiž připojením ukazovacího zájmena *í* (*jí*), *ja*, *je* k pádům přídavného neurčitého (viz §. 149 dole); na př. boží (= boží + *í* = boží v bož odpadlo *i*), žen. boží (= boža + *ja* = božia — božie — boží viz § 35 atd.

Tímto vzorem se řídí:

1) všecka přídavná na *i*.

2) všecka přídavná v druhém a třetím stupni na *i*; moudřejší, nejmoudřejší, lepší, nejlepší atd.

3) podstatná jména vycházející na *i*; na př. blížní, kočí, krejčí, lovčí, náhončí, přičozlí, sirotčí, vyběřčí; sudí, markrabí, purkrabí, Brykecí, Jiljí Jiří, tato poslední jen tenkrát, když nemají přívlastku; na př. sudí, sňho atd., avšak nejvyššímu sudí, kostel svatého Jiljí, o svatém Jiří atd. (viz § 129 Pozu).

Pozu. 1. Se jména přídavná srovnávají se ve skloňování, a sice jak ve tvrdém tak v měkkém, také mnozí druhové číslovek, zájmen, přičestí a přechodníků. Kde toho potřeba se ukáže, připomeno se co vhod i o těchto částkách řeči na svém místě.

2. Podstatná jména čísla dvojnásobného *očí, uší, ruce* a j. pojí se v nynější mluvě s přídavným jménem čísla množného: *očí hospodinovy; očí vysokých nebudu trpěti; slyšel jsem v své uši* atd. A však v instrumentale praví se z pravidla: *svýma křídlyma, nábožnýma ženama* atd. Za starodávna měla přídavná jména ve všech pádech dvojnásobné číslo.

Stupňování přídavných.

(Steigerung, Comparation der Adjectiva).

Přídavná jména mají tři stupně porovnávací: § 154

1. První stupeň přisuzuje vlastnost nějakou jednomu předmětu vůbec a slovo položitelem (positiv, erste Vergleichungsstufe); na př. *silný chlapec; těžké olovo; dům jest vysoký.*

2. Druhý stupeň přisuzuje nějakou vlastnost jednomu předmětu u větší míře nežli ostatním druhým a sluje srovnavatelem (comparativ, zweite Vergleichungsstufe; na př. Tento dům jest vyšší než onen.

3. Třetí stupeň přisuzuje nějakou vlastnost jednomu předmětu přede všemi ostatními v nejvyšší míře a nazývá se sychovatelem (superlativ, dritte Vergleichungsstufe); na př. Ze všech nejrychlejší jest František.

§ 155. Druhý stupeň (srovnatel, komparativ) tvoří se trojím způsobem, totiž:

1. připojením koncovky — *ěji* neprostředně k samému kmenu pozitivu (položitele) a stáhnutím *ějí* v *í*. Před *ě* se souhlásky *d, t, u, r* (dle § 53) obměkčují, hrdelnice (dle §. 50) rozlišují; na př.

hebk (*ý*) : hebější = heběí,

hezk (*ý*) : hezčejí = hezcí,

hork (*ý*) : horčejí = horčí,

hořk (*ý*) : hořčejí = hořčí,

křehk (*ý*) : křehčejí = křehčí,

lehk (*ý*) : lehčejí = lehčí,

měkk (*ý*) : měkčejí = měkčí,

mělk (*ý*) : mělčejí = mělčí,

prudk (*ý*) : prudčejí = prudčí,

tenk (*ý*) : tenčejí = tenčí,

trpk (*ý*) : trpčejí = trpčí.

Pozn. Kromě uvedených zde přídavných na *ky* jest tento útvar druhého stupně (srovnavatele) v nynější řeči neobvyčejný.

2. přístavením koncovky — ější. Před ť se souhlásky d, t, n, r (dle § 53) obměkčují, hrdelnice (dle §. 50) rozlišují a skupeniny ck a sk v čt a št mění:

chytrý — chytřejší,	mokrá — mokřejší
silný — silnější,	jasný — jasnější,
složitý — složitější,	pracovitý — pracovitější,
čerstvý — čerstvější,	nový — novější;
hloupý — hloupější,	skoupý — skoupější,
milý — milejší	spanilý — spanilejší,
divoký — divočejší,	vetchý — vetšejší,
křivolaký — křivolačejší	
panský — panštější, .	otrocký — otročtější a j.
Bílý má bělejší,	svatý (dle § 27) světější;

Pozn. Druhý stupeň pomocí ější tvoří většina přídavných jmen, hlavně po hláskách: b, p, v, m, n, t, l.

3. přístavením skrácené koncovky — ší, při čemž se předcházející hrdelnice h a ch v ž a š rozlišují na př.

tuhý — tužší,	drahý — dražší,
hluchý — hlušší,	suchý — sušší,
mladý — mladší,	tvrdý — tvrdší,
bohatý — bohatší,	hustý — hustší,
starý — starší a j.	

Přídavná, vycházející na ký, eký, oký, odmítá § 156. jí ve svém stupňování tyto koncovky a přirážejí ší k samému kmenu, při čemž se předcházející souhlásky s a z změkčují; na př.

blízky — bliž-ší,	nízky — niž-ší,
úzký — už-ší,	vysoký — vyš-ší,
široký — šir-ší,	hluboký — hlub-ší,
hladký — hlad-ší,	krátký — krat-ší,
daleký — dal-ší	krotký — krot-ší.

Pozn. 1. Dvojslabičná přídavná kráčí v 2. stupni s koncovkou *š* kmenovou samohlásku: krátký — kratší, blízký — bližší a t. d.

Pozn. 2. Mnohá přídavná připouštějí koncovku *ší* i *ější*, v čemž vlastně libozvučnost rozhoduje; na př. slabý — slabější — slabší, čistý — čistější — čistší, tmavý — tmavější — tmavší, krásný — krásnější — krašší, snadný — snadnější — snadší a t. d.

§ 157. Následující přídavná mají nepravidelné stupňování: dobrý — lepší, zlý — horší, malý — menší, veliký — větší, dlouhý — delší.

§ 158. Přídavná vztahující se na čas, anebo znamenající hmoty neb látky, dále přisvojovací a jiná podobná přídavná jména nepřipouštějí žádného stupňování; na př. dnešní, včerejší, někdejší, nyníjší, zdejší, zimný, dřevěný, železný, zlatý, papírový, člověčí, boží; celý, mrtvý, němý, písemný, slepý, ústný a j.

§ 159. Třetí stupeň (svrchovatěl, superlativ) tvoří se představením předpony *nej-* k druhému stupni; na př. nejhezčí, nejlehčí, nejnovější, nejsilnější, nejdražší, nejstarší, nejlepší největší atd.

K § 150. Předpona superlativu *nej* stč. *naj* povstala z dvojnásobného genitivu *najú*: nejkrásnější znělo prvotně *najú krásnější* t. j. nás dvou krásnější. *Najú* přehláskou přešlo v *nají* a během času (viz § 38 3) v *naj*; právě

Pozn. Mnohdy znamená se druhý stupeň nápomocnýni *pře, uše, vele a velmi*, jenom že tato slovee k prvnímu stupni se přičiní: předřležitý, přemilý, předrahý, vševládny, všomocny, veleslavny, velmi učeny, velmi příjemny atd.

3. Zájmeno.

Zájmena kladou se na místě jiných jmen. Roze- § 160.
znávám-li sebo ode všech ostatních věcí, kladu mí to svého jmena, zájmeno první osoby: já, ta osoba neb věc, ku které mluvím, jest druhá: ty; ostatní všecko, o čem mluvím, považuje se za třetí osobu: on, ona, ono. Dle významu svého dělí se zájmena na:

1) osobná (personalia, persönliche), stojící na místě osobných jmen: já, ty, on, ona, ono, pak beznominativní **sebe**.

2) přisvojovací (possessiva, zueignende), udávající, komu osoba nebo věc, ku které se vztahují, co majetek náleží: můj, tvůj, náš, váš, svůj, jeho, její, jejich, či.

3) ukazovací (demonstrativa, anzeigende), naznačující zevrubněji osobu nebo věc, o které se mluví: ten, onen, tento, onenno, týž.

4) vztažná (relativa, bezügliche), vztahující se na předešle jmenovanou osobu nebo věc: jenž, jenžto, který, kterýžkoli.

5) tázací (interrogativa, fragende), kterými se po nějaké osobě neb věci, mluvícímu neznámé, tážeme: kdo? co? kým? čím? který? kteraký? jaký? koliký?

jako zajutra — zajitra — zajtra (— zejtra). V XVI. st. teprvé obvyklo nej m. naj. V strěčtině bývá najú někdy v ná staženo; na př. násvjetějši.

- 6) neurčitá (indefinita, unbestimmte), naznačující osoby a věci docela neznámé; na př. někdo, něco, nečí, některý, nějaký, několiký, kdosi, cosi, každý a j

1. Zájmena osobná.

A. *Sklonění zájmen osobných: já, ty, se.*

§ 161. Zájmena osobná já, ty, se neznajíce rozdílu v rodě, skloňují se způsobem jmenným.

Jednotné číslo.

Nom.	já	ty	
Gen.	mne, mě	tebe, tě	sebe, se
Dat.	mně, mi	tobě, ti	sobě, si
Akk.	mne, mě	tebe, tě	sebe, se
Lok.	mně	tobě	sobě
Instr.	mnou	tebou	sebou.

Množné číslo.

Nom.	my	vy	—
Gen.	nás	vás	sebe, se
Dat.	nám	vám	sobě, si
Akk.	nás	vás	sebe, se
Lok.	nás	vás	sobě
Instr.	námi	vámi	sebou.

Pozn. Poněvadž vokativ druhé osoby vždy se rovná nominativu, jest v tomto vzoru vynechán.

Poznámky :

§ 162.

Širší tvary *mně, tobě, sebe, sobě* kladou se :

a) když se s nějakým důrazem pronášejí, na př. *Tobě a ne mně dal učitel knihu. Mně přináleží všecko to. Sobě rovného nemá.*

b) po předložkách, na př. *K tobě nepůjdem. Vojsko stálo proti sobě.* Někdy a to jen v jednotlivých případech odstupuje se od toho pravidla; na př. *Ať by nakažení v tě (t. j. tobe) neveslo.* Protož se na tě (na tebe) rozpomínám.

c) když tato zájmena přívlaskem určujeme; na př. *Běda mně nešťastnému.*

Pozn. Místo tvaru dativního *ti* klade se *i*; na př. *Jak se kdy vidí (jak se ti-tobě vidí). Jestližeť (jestližeti) se vidí za dobré, učíš to.*

2) Zájmeno *se* služe i osobně zvrátaným (reflexivum), protože se vždy na podmět věty vzpět táhne. V češtině slouží zájmeno zvrátané nejenom třetí osobě, jako v jazyku latinském a německém nýbrž i první a druhé osobě, kdykoliv se tyto k podmětu věty vztahují; na př. *chválím se ich lobe mich (laudo me), chválíš se du lobst dich (laudas te), chválí se er lobt sich (laudat se), chválíme se wir loben uns (laudamus nos), chválíte se ihr lobet euch (laudatis vos), chválí se sie loben sich (laudant se); přeji sobě (ich gönne mir), přejete sobě (ihr gönnet euch), sebe nejsem mocen (ich bin meiner nicht mächtig) pamatuj na sebe atd.*

B. Sklonění zájmena třetí osoby.

§ 163. Zájmeno třetí osoby zušlo za starodávna v nominativě: *ji* (*jen*) *ja*, *je*. Nominativ tento vymizel z nynější mluvy a nahraňuje se zájmenem *on*, *on-a* *on-o*, množ. *on-i*, *on-y*, *on-a*. Ostatní pády starého *ji*, *ja*, *je* jsou všude úplně zachovány.

Jednotné číslo.

	<i>Mužský.</i>	<i>Ženský.</i>	<i>Střední.</i>
Nom.	<i>on</i>	<i>ona</i>	<i>ouo</i>
Gen.	<i>jeho, ho</i>	<i>ji</i>	<i>jeho, ho</i>
Dat.	<i>jemu, mu</i>	<i>ji</i>	<i>jemu, mu</i>
Akk.	<i>jej, ji</i>	<i>ji</i>	<i>je</i>
Lok.	<i>jem</i>	<i>ji</i>	<i>jem</i>
Instr.	<i>jím</i>	<i>ji</i>	<i>jím.</i>

Množné číslo.

Nom.	<i>on-i, -y</i>	<i>on-y</i>	<i>on-a</i>
Gen.	<i>jich</i>	<i>jich</i>	<i>jich</i>
Dat.	<i>jim</i>	<i>jim</i>	<i>jim</i>
Akk.	<i>je</i>	<i>je</i>	<i>je</i>
Lok.	<i>jich</i>	<i>jich</i>	<i>jich</i>
Instr.	<i>jimi</i>	<i>jimi</i>	<i>jimi.</i>

§ 164. Poznámky:

1) Což o širších tvarech v § 162 řečeno, platí nápodobně i o širších tvarech *jeho* a *jemu*; na př. *Jeho* se to netýče. Stál *jemu* u nohou. Táhli proti němu,

2) Po předložkách předkládá se hlásce *j* vsuvné *n* (viz § 45, 3): od něho (ujeho), k němu (k njemu), na něm (na njem), proti ní, nad ní, proti nim, z nich *pro* ně atd. V akkusativě třetí osoby mužské klade se místo kratšího tvaru *ji* po předložkách -ň místo -*nji*, jako: naň (na ji) t. j. na něj, nadeň *proň*, *skrzeň*, veň, zaň m. nade něj, *pro* něj, *skrze* něj atd.

Pozn. Předložka *mimo* odporuje tomuto stažení, a pravíme toliko *mimo* něj:

3) Tvaru genitivního *jeho*, *ho* užívá se zhusta místo akkusativu *jej*, když řeč jest o věcech životných; mluví-li se o věcech bezživotných, klade se z pravidla *jej*; na př. Jeho jsem viděl. Přijal ho raduje se. Ukřižuj ho. Petr maje meč vytrhl jej.

4) V nominativě množ. čísla mají životná příponu -*i*, bezživotná -*y*: oni (žáci) byli ve škole; ony (stromy) se zelenaly.

Pozn. Zájmeno *on*, *ona*, *ono*, stojící po spojce *a*, utracuje *o*; na př. Vidím bratra, an (a on) sedí. Uzářel matku, ana (a ona) plakala.

2. Zájmena přisvojovací.

Zájmena *můj* a *náš* hledí k první osobě, *tvůj* a § 165. *váš* k druhé osobě, *jeho* hledí k třetí osobě muž-

K § 166. Přisvojovací zájmena: *můj* (strč. *můj*), *moje* (strč. *moja*), *moje*; *tvůj* (strč. *tvůj*) *tvoje* (strč. *tvoja*), *tvoje*; *svůj* (svůj), *svoje* (*svoja*), *svoje* vzuikla z někdejších ablativů *mo*, *tvo*, *svo* a ze zájmena *i* (*ji*), *ja*, *je*; o jejichž stahování srovnej § 34 3).

střední čísla jednot., její jest třetí osoby ženské
čísla jednot., jejich jest třetí osoby čísla množ.
pro všechny tři rody, či jest tázací zájmeno, svůj
jest spolu zájmenem zvrataým o všech osobách.

§ 166. A. Sklonění zájmen: můj, tvůj, svůj.

Jednotné číslo.

	<i>Mužský.</i>	<i>Ženský.</i>	<i>Střední.</i>
Nom.	mů-j	m-á — mo-je	m-é — mo-je
Gen.	m-ého	m-é — mo-jí	m-ého
Dat.	m-ému	m-é — mo-jí	m-ému
Akk.	m-ého, můj	m-ou — mo-ji	m-é — mo-je
Lok.	m-ém	m-é — mo-jí	m-ém
Instr.	m-ým	m-ou — mo-jí	m-ým

Množné číslo.

Nom.	m-í—mo-ji, m-ó—mo-je	m-é—mo-je	m-á—mo-je
Gen.	m-ých	m-ých	m-ých
Dat.	m-ým	m-ým	m-ým
Akk.	m-é—mo-je	m-é—mo-je	m-á—mo-je
Lok.	m-ých	m-ých	m-ých
Instr.	m-ými	m-ými	m-ými.

Dle toho vzoru jde také tvůj, svůj.

§ 167. Poznámky:

1) Neskrácené delší tvary zachovaly se posud v nominativě a vokativě: tvoje (tvá, tvé), množ. tvoji, tvoje (tvé, tvá), ač i ostatních neskrácených padův mluva obecná posud ráda užívá; na př. mojemu, s твоjim твоjich, твоjim vedle mému, s tvým, tvých, tvým. Skrácený nom. množný muž. rodu vyskytá se jenom v obecné mluvě: mí, tví rodiče. Ženského neskráceného tvaru jednot. č. užívá se nej-

více na místě manželky, ženy: já byl s mojí na svatbě.

Pozu. Rozdíl mezi životnými a bezživotnými mužského rodu jest týž jako při přídavných jmenech.

2) Vztahuje-li se přisvojovací zájmeno přímo na podmět věty, vynáší se ve všech třech osobách zájmenem svůj, svá, své; na př. Umyl jsem nohy své (meine). Té hanby svým (doinen) přátelům nečič. On poslal anděla svého (seinen). Vy nejste svoji. Kde jste byli se svými dcerami? Obětujte Bohu svému.

B. Sklonění zájmen: náš, váš.

§ 168.

Jednotné číslo.

<i>Mužský.</i>	<i>Ženský.</i>	<i>Střední.</i>
Nom. náš	naš-e	naš-o
Gen. náš-eho	naš-í	naš-eho
Dbt. náš-emu	naš-í	naš-emu
Akk. náš-eho, náš	naš-i	naš e
Lok. náš-em	naš-í	naš-em
Instr. náš-ím	naš-í	naš-ím.

Množné číslo.

Nom. náš-i, -e	naš-e	naš-e
Gen. náš-ich	naš-ich	naš-ich
Dat. náš-im	naš-im	naš-im
Akk. náš-o	naš-e	naš-e
Lok. náš-ich	naš-ich	naš-ich
Instr. náš-imi	naš-imi	naš-imi.

K § 168. Přisvojovací zájmena *naš*, *naše* (strč. *naša*), *naše*, *váš*, *vaše* (*vaša*) *vaše* jsou složeniny z genitivů množných *naš* a *váš* a ze zájmena *i* (*ji*), *ja*, *je*, jehož prvý živel čili *j* s *s* splýnul v *š*.

C. Sklonění zájmen: její, čím, jeho, jejich.

§ 169. 1) Její vytýkáje majetek třetí ženské osoby rozdílné od podmětu věty skloňuje se jako přídavné jméno: dnešní ve všech rodech, pádech a číslech; na př. Moje teta má veliký dvůr. Její syn jest na vojně. Psal jsem jejímu synu. Jejího syna ctím. Její dceři se zle daří.

2) Tázací přisvojovací zájmeno čím skloňuje se jako přídavné jméno dle obrazce dnešní: čím, čímho, čímů atd.

3) Majetek třetí osoby mužské neb střední jednot. čísla, rozdílné od podmětu věty vynáší se nesklonným jeho; majetek třetí osoby množ. čísla, rozdílné od podmětu věty, vynáší se nesklonným jejich; na př. Vidím bratra a dceru jeho. Dej jeho dceři jablka. Pochovali ho v hrobě otcův jeho. Ubohé děti! jejich rodiče jsou mrtvi. Dám je v ruce nepřátel jejich.

Pozn. Při zájmenech jeho, její, jejich nemůže se hlásce *j* vsuvné *n* předkládati, protože předložka k podstatnému jménu náleží; na př. Šel jsem k jeho bratru, k jejich sestřím, k její tetě.

3. Zájmena ukazovací.

§ 170. Zájmeno ten, ta, to něm. dieser, diese, dieses vztahuje se na bližší, onen, ona, ono něm. jener, jene, jenes na vzdálenější předmět. Rovněž tak dělí se od sebe ten-to, tato, toto u něm. dieser da, od onen-uo, onano, onono něm. jener dort.

Zájmenem *týž, táž, též* něm. *derselbe, eben derselbe, der nemliche* a sesíleným *ton-týž, ta-táž, totéž* odkazujeme k tomu, že o jiné osobě neb věci nemluvíme, nežli o té, kterou jsme již byli jmenovali. Zájmeno *sám, sama, samo* er, sie, es selbst připlná se k jmenům a protož by i zájmenem připojovacíím (pronomen adjunctivum) slouiti mohlo.

A. Sklonění zájmen: ten, onen

§ 171.

Jednotné číslo.

<i>Mušský.</i>	<i>Ženský.</i>	<i>Střední.</i>
Nom. te-n	ta	to
Gen. to-ho	té	to-ho
Dat. to-mu	té	to-mu
Akk. to-ho, te-n	tu	to
Lok. to-m	té	to-m
Instr. tí-m	tou	tí-m.

Množné číslo.

Nom. ti, ty	ty	ta
Gen. tě-ch	tě-ch	tě-ch
Dat. tě-m	tě-m	tě-m
Akk. ty	ty	ta
Lok. tě-ch	tě-ch	tě-ch
Instr. tě-mi	tě-mi	tě-mi

Rovněž tak skloňuje se *onen, ona, ono*, pak sesílená *onen-no, ona-no, ono-no, ten-to, ta-to, to-to*, kteréž *to a no* ve všech pádech se připojuje: *tohoto, tomuto, tito, těmto, onino, oněchno* atd.

B. Sklonění zájmen: týž, tentýž.

172. a) Týž, táž, též jde dle vzoru přídavných jmen nový, á, é, jsou že příklonné ž neb že vždy se připojuje; na př. téhož páru, téže paří, na téhož stromě, týniž zákony atd.

b) Tentýž, tatáž, totéž jsou složena ze dvou částekskloňuje se každá pro sebe; nominativ jednot. č. tentýž, tatáž, totéž, množný titíž, tytéž, tatáž, genitiv jednot. tohotož, tétéž, tohotož, dativ tomtémuž, tótéž, tomtémuž atd. Kromě nominativu obou čísel užívá se ostatních pádů velmi pořádku

C. Sklonění zájmena: sám.

173. Sám skloňuje se v nominativě a akkusativě obou čísel podle vzoru otcův; nom. sám, sama, samo; sami, samy, sama, akk. sama, samu, samo samy, samy, sama. Ostatní pády berou se od slova samý (lauter, na př. samý sníh, samá voda, samé víno), které se vzorem nový řídí, tedy: samého, samé, samému, samé atd.

4. Zájmena vztahná.

174. Zájmeno jenž, jež, jež jest složeno ze zájmena jen, ja (přehl. je), je a z příklonné částky že, kterážto částice se ráda přivazuje k zájmenům; na př. kterýž kdož. Spočívá-li na vztahném zájmeně důraz, připojuje se k příklonnému ž ještě zájmeno to, jako jenžto, ježto, ježto, kterýžto, kterážto kteréžto.

Sklonění zájmen vztažných.

1) Jenž, jež, jež skloňuje se vyjma nominativy § 175. obou čísel jako osobné zájmeno třetí osoby on, ona, ono s přidáním ž; nom. jednotný: jenž, jež, (žen.) jež (střed.) nom. množný již, jež, jež gen. jehož, jíž, jehož atd. Rovněž tak skloňuje se jenžto, ježto, ježto gen. jehožto dat. jemužto, jížto atd.

2) Který, která, které jde dle vzoru nový, á, ó. Rovněž tak se skloňuje: kterýž, kterýžto, kterýžkol.

5. Zájmena tázací.

Zájmena kdo (strč. kto), co (strč. če) mají do § 176. sebe povahu jmen podstatných, zájmena ký, který, kteraký, (was für ein, welch ein, von welcher Beschaffenheit), jaký, koliký (der wievielté), mají opět do sebe povahu jmen přídatných. Zájmenem kdo tážeme se po osobách, zájmenem co po věcech a zájmenem který po obou.

Sklonění zájmen tázacích.

1) Kdo a co jsou jenom v jednotném čísle v § 177. užitku a skloňují se následovně:

Nom.	kd-o	co
Gen.	ko-ho	če-ho
Dat.	ko-mu	če-mu
Akk.	ko-ho	co
Lok.	ko-m	če-m
Instr.	ký-m	čí-m

Místo co přichází v staré češtině přesnější če,

kterýžto tvar posud se zachoval, stoje po předložkách akk řídicích: nač (na + če), proč, oč, seč, (se + če), zač (viz §. 37. c.). Připojili se k *če* příklonné *ž* nesmí se *e* vypouštěti: načež, očež, pročež, začež.

2) *Ký* a ostatní tázací zájmena v § předešlém uvedená jdou dle vzoru přídavných jmen: nový, á, é. Zájmeno *ký* jest nyní téměř zapomenuto a trvá pouze v ústech lidu v některých citoslovních výrazech, jako: *ký* ďas, *kýho* (m. *kého*) kozla, *ká* střela, *ký* blázen to povídal?

6. Zájmena neurčitá.

§ 178. Zájmena neurčitá tvoří se od zájmen tázacích:

1) předkládáním slabiky *ně*: *ně-kdo*, *ně-co*, *ně-který*, *ně-kteraký*, *ně-jaký*, *ně-koliký*, *ně-čí*.

Pozn. K zájmenům neurčitým náležejí i záporná tázací: *ni-kdo*, *nic*, *ni-který*, *ni-jaký*, *ni-žádný* a se sesutým *ni*, *žádný*. *Nic* (m. *strč*. *ni-čs* viz §. 48. 2) se skloňuje podle vzoru *co*.

2) připojením slabiky — *si*: *kdo-si*, *co si*, *který-si*, *kterási*, *kterési*, *kterakýsi*, *jakýsi*, *kolikýsi*.

3) připojením slabik — *koli*, — *koliv*, — *kolivěk*: *kdokoliv*, *kterýkoliv*, *jakýkoliv*, *číkoli*, *kdožkoli*, *kterýžkoli*, *jakýžkoli*, *čížkoli*.

4) předkládáním slovece *leda* —, *leci* —, *lec* — (m. *ledsi*, *ledasi*): *ledakdosi*, *ledacosí*, *leda který*, *ledajakýsi*, *leckdo*, *leckterý*, *leejaký*, *leckdosi*, *leckterýsi*, *leejakýsi*, *leckterakýsi* a t. d.

5) Konečně patří sem zájmena každý, všaký všeliký, všelijaký, všelikterý, všelikteraký, a t. d.

Pozn. Skloňování zájmen neurčitých jest samo sobě dosti jasné.

4. Číslovka.

Číslovkami vyjadřujeme buď čísla zvláštní a určité § 179. čítě naznačená, buď počty všeobecné a neurčitě vytknuté. Jsouť tudíž číslovsky určité, jako: jeden, dva, prvý, druhý, dvojí, trojí atd. a neurčité, jako: mnoho, málo, všechnen, několik atd.

1. Číslovky určité.

Určité číslovky rozpadají se na čtvero tříd: § 180.

a) základné (Grundzahlen, cardinalia) na otázku: kolik? jeden, dva, tři, dvacet atd.

b) řadové (Ordnungszahlen, ordinalia) na otázku kolikátý? prvý, druhý, třetí, dvacátý, čtyřicátý atd.

c) druhové (Gattungszahlen) na otázku kolikerý? dvojí, trojí, čtverý, paterý atd.

d) násobné (Vervielfältigungszahlen) na otázku koliknásobný? jednoduchý, dvojnásobný, trojnásobný a t. d.

Přehled čísel.

§ 181.

a. Čísla základná.

- 1 jeden
- 2 dva
- 3 tři
- 4 čtyři

b. Čísla řadová.

- první, prvý
- druhý
- třetí
- čtvrtý

5 pět	pátý
6 šest	šestý
7 sedm	sedmý
8 osm	osmý
9 devět	devátý
10 deset	desátý
11 jedenáct	jedenáctý
20 dvacet	dvacátý
21 dvacet jeden	dvacátý první
30 třicet	třicátý
40 čtyřicet	čtyřicátý
50 padesát	padesátý
60 šedesát	šedesátý
70 sedmdesát	sedmdesátý
80 osmdesát	osmdesátý
90 devadesát	devadesátý
100 sto	stý
101 sto jeden	sto první
102 sto dva	sto druhý
200 dvě stě	dvoustý
201 dvě stě jeden	dvě stě první
202 dvě stě dva	dvě stě druhý
500 pět set	pětistý
1000 tisíc	tisíc
1001 tisíc jeden	tisíc první
1002 tisíc dva	tisíc druhý
2000 dva tisíce	dvoutisíc
3000 tři tisíce	třítisíc
5000 pět tisíc	pětitisíc
10000 deset tisíc	desítisíc
100000 sto tisíc	stotisíc
200000 dvě stě tisíc	dvoustotisíc

300000	tři sta tisíc	třístotísíci
400000	čtyři sta tisíc	čtyřstotísíci
500000	pět set tisíc	pětistotísíci
1000000	milion	milionný

Pozn. 1. Na místě druhý říkalo se za starodávna vterý (uterý), kteréž posud žije v úterý, úterek.

2. Čísla stý, tisící a milionný přijímají ve složení genitiv základných číslovek: dvou-stý, tři-stý, čtyř-stý, dvou-tisící, osmi-tisící, dvoustotísící atd.

c. Čísla druhová.

1	jednaký	100	sterý
2	dvojl	101	sto jednaký
3	trojl	102	sto dvojl
4	čtverý	200	dvousterý
5	paterý	201	dvě stě jedni
6	šesterý	202	dvě stě dvojl
7	sedmerý	500	pětisterý
8	osmerý	1000	tisíceerý
9	devaterý	1001	tisíc jedni
10	desaterý	1002	tisíc dvojl
11	jedenácterý	2000	dvoutisíceerý
20	dvacaterý	3000	třítisíceerý
21	jednadvacaterý	5000	pětítisíceerý
30	třicaterý	10000	desítisíceerý
40	čtyřicaterý	100000	stotísíceerý
50	padesaterý	200000	dvoustotísíceerý
60	šedesaterý	300000	třístotísíceerý
70	sedmdesaterý	400000	čtyřstotísíceerý
80	osmdesaterý	500000	pětistotísíceerý
90	devadesaterý	1000000	milionerý.

*Sklonění číslovek.**a. Číslovky základné*

Číslovky jeden, dva, tři, čtyři mají své vlastní sklonění, a tož :

1) Jeden, jedna, jedno skloňuje se dle vzoru ten (viz § 171.) : jedn-oha, jedn-omu, jedn-om, jedn-ím a t. d.

Dva (muž. rodu), dvě (žen. a střed. rodu), pak oba mají toliko dvojné číslo a skloňují se následovně :

*Muž. rod.**Žen. a střed. rod.*

N. A. V. dv-a, ob-a

dv-ě, ob-ě

G. L. dv-ou, ob-ou

dv-ou, ob-ou

D. I. dv-ěma, ob-ěma

dv-ěma, ob-ěma.

Tři, čtyři pro všechny rody skloňují se množným číslem :

N. V. tř-i

čtyř-i

Gen. tř-i

čtyř

Dat. tř-em

čtyř-em

Akk. tř-i

čtyř-i

Lok. tř-ech

čtyř-ech

Instr. tř-emi

čtyř-mi

Pozn. 1. V čísle čtyři užívají někteří spisovatelé jako i mluva obecná kromě nominativu muž. živých bytostí místo měkké tekuté hlásky ř tvrdého r; na př. čtyry stromy, čtyry slova, se čtyrmi pamami atd.

2. Stojí-li čísla dva, oba, tři, čtyři v nominativě při mužských jmenech osobných, dloužívá se k vůli důrazu samohlásková přípona; na př. dvě chlapci, obá vladařové, tři sluhové, čtyři hadové.

Číslovky pět, šest atd. až do devadesáti de- § 183.
vítí skloňují se následovně -

Nom. Akk. pět,

Gen. Dat. Lok. Instr. pěti.

Poznámky :

§ 184.

1) Při nominativě a akkusativě přichází vedle těchto číslovek stojící jmeno do genitivu, při ostatních do stejného pádu s číslem; na př. Šest holubův sedělo na střeše. Viděl jsem deset vrabcův. V šesti dnech se navrátím. S osmdesáti vojáky dobyl pevnosti.

Pozn. Základná čísla tato jsouce z původu svého podstatná měla za starodávna vždy genitiv za sebou a skloňovala se dle vzoru kost (viz § 109). Avšak moc jmen podstatných podržela čísla tato, jak ze svrchu dotčeného pravidla vysvítá, toliko v nominativě a akkusativě, v ostatních pádech srovnávají se jako jmena přídavná s jmencem svým v pádě podržující své zvláštní sklonění.

2) Číslovky devět, deset prodlužují v gen. dat. lok. a instr. ě (e) v i: devíti, desíti; taktéž i dvacet, třicet, čtyřicet — dvaceti, třiceti, čtyřiceti, avšak nyní i dvaceti, třiceti, čtyřiceti.

3) Na místě dvacet jeden, dvacet dva atd. říká se místy ovšem už zřídka jedenmécítma, dvamecítma atd. až devětmécítma. Čísla tato jsou nesklonitelná: čtyřmécítma starcův padlo, pětmécítma mužům atd.

4) K číslům vycházejícím na áct a át přisouvá se často e: jedenáct — jedenácte, šestnáct — šestnácte, osmdesát — osmdesáte.

§ 185. Sto a tisíc jsouce tvarem podstatná jména skloňují se dle vzoru slovo a meč; na př. Jedno sto, tři sta, pět set vojákův zabynulo. U sta, tři set, pěti set dětí očkování se podařilo. Ke stu, ko třem stům, ku pěti stům lidí v moři utonulo. Máme ve všech třídách sto, tři sta, osm set školákův. Ve stu, po stu dává. Ve třech stech mužův vysvobodím vás. Hejtman nad stem drabův. Tisíc tolarů, dva tisíce, tři tisíce jezdcův stálo pohotově. Z tisíce slov jedno pravdivé. Sto tisíc, dvě stě tisíc (srovnej § 95). Tisícové tisícův stojí okolo trůnu Stvořitele svého. Ke třem tisícům. Počítáme na tisíce. Táhnou po tisíci. V desíti tisících hriven město zastavil. Vytáhe s tisícem vozův. U sto zachoval se posud dvojuý nom. a akk. s číslovkou dvě; na př. Dvě stě zlatých daroval jsem otcí.

Pozn. Mnohdy se poji čísla sto a tisíc, když v nominativě a akkusativě nestojí jako jména přídavná t. j. srovnávají se s jmenem svým v pádě; na př. po stech a tisících letech, před třemi tisíci léty, ke stu vozům, tisíci pánům, ve stu a desíti letech atd. Mnohdy opět zůstává sto před jinými jmény jakožto určovací číslo bez proměny: pokuta sto zlatých, před sto lety (rozdílué od „před sty lety),“ za sto let, s jinými sto paunami.

V instr. jednot. čísla přijímá tisíc před jinými slovy místo e m příponu i: před tisíci lety.

b. Číslovky řadové.

§ 186. Číslovky řadové jsouce tvarem svým přídavná určitá skloňují se dle samých týchž vzorův jako tato; tedy: první, třetí, tisíci a dvoutisíci podle dnešní, ostatní podle novy. Čísla tato měla za starodávna také tvar neurčitých přídavných a spravovala se

tudíž skloněním otcův; na př. Sám desát utekl. Dobrota božská Noe sama osma zachovala. Z tohoto sklonění zachovala řadová čísla neurčitá podnes jednotný genitiv mužský a střední na a, dativ a lokál téhož rodu a čísla na u, avšak jenom v tom případě, když nesklonná číslovka pál před nimi stojí, a sice tak; je-li pál v nom. neb akk., stojí číslovka s mužským neb středním podstatným jménem v gen.; na př. zde jest pál čtvrtá lokte plátna, pál pátá vědra vína vypili, prodal to za pál šesta zlatého. V ostatních pádech srovnává se číslovka s věcí rozpolenou pádem, vyjma instrumental, jehož nedostatek u oné genitivem se nahrazuje; na př. z pál desáta zlatého zbyly jen tři, do pál šesta korce jablek shnilo, k pál pátu stu jich zabynulo, po pál čtvrtu dni se navrátím, před pál desáta stem vojínův stál nepřítel. V ženském rodě užívá se určitého tvaru: pál čtvrté kopy, do pál paté kopy, po pál šesté kopě atd. Číslovky první, druhý, třetí, tisíce sou toliko s určitým tvarem v obyčeji, na př. pál druhého vědra, pál třetího sudu (podřečí: pál třeta, pál druha vědra).

c. Číslovky druhové.

Číslovky hromadné dvojí, obojí a trojí jdou § 187. podle dnešní, jednaký, čtverý, paterý atd. podle nový; jedině čtverý má v množ. instr. čtvermi m. čtverými. I tato čísla řídila se za starodávna skloněním přídatných jmen neurčitých, jehož některé pády posud běžné jsou, jako jednotný nominativ muž. a žen. rodu od dvůj — dvoje, obůj — oboje, tříj — troje, jednotný akk. žen. rodu: pateru, šesteru atd., muž. a

ženský nominativ množ. čísla : pateri narodové, sedmery knihy; muž. a žen. akk. množ. čísla : patery národy, sedmery knihy. V ostatních pádech muž. a žen. rodu užívá se určitého tvaru. Střední rod zachoval všechny své pády; na př. desatero boží přikázání zachovávej; mluví o desateru božím přikázání; pomsta proti desateru pokolení Izraelskému; tu stála čtvrtá vrata otevřena. Místo instrumentalu klade se zhusta nominativ: s patero syny opustil svou vlast.

§ 188. Tvar středního rodu: čtvero, patero, šestero atd. má do sebe moc jmen podstatných hromadných a pojí se s množným genitivem všech tří rodův. Takovému k podstatnému jmenu povýšené číslo tvoří všechny pády jednot. čísla dle vzoru slovo; na př. šestero jich zahynulo; pozůstavil sedmero dětí; z desatera božích přikázání přestoupil jedno, v tom pateru příčinu celá věc leží; s desaterem dítek vyobcován jest.

Tu samou moc podstatných jmen mají do sebe čísla: dvoje, oboje a troje, staženě: dvě, obé a tři v nom. a akk.; na př. dvě děvčátek narodilo se. Tři holoubátek uletělo. Ostatní dle vzoru nový tvořené pády jsou vazbou přídavné: dvě-ho, dvěmu a t. d.

d. Číslovky násobné.

§ 189. Všechny číslovky násobné, ať už jich druhý tvar jest — duchý nebo — násobný, skloňují se dle vzoru nový, jako: jednoduchý, stonásobný, tisíc násobný, dvojnásobný, čtvernásobný, paternásobný, šesternásobný a t. d.

Pozn. Z uvedených číslovek jest patrné, že v jedno-duchý, sto-násobný a tisíc-násobný jest prvým členem základné číslo, v ostatních pak druhové.

Místo čtvornásobný, pater násobný atd. říká se také: čtveronásobný, pateronásobný, šesteronásobný, atd. Na místě násobný užívá se též, ač velmi zřídka, přípon duchý a ný. Přípona duchý přivazuje se ku genitivu základných čísel: dvou-duchý, tří-duchý, čtyř-duchý, pěti duchý, šesti-duchý a t. d. Čísla složená s příponou ný dvojný, trojný, čtverný zjevují se nejvíce ve složení s předložkou po: po-dvojný groš (Doppelgroschen), potrojně řady (dreifache Reihen), počtvěrný vůz (viersitziger Wagen). Přípona atý a itý přichází jen ve: dvojatý, dvojitý a trojatý, trojitý.

K číslovkám určitým počítáme také zlomky, § 190. jako: půl, pola, polovice, třetina, čtvrt, čtvrtina, pětina, šestina, desetina, dvacetina, stotina, tisícina, milionina a t. d.

Půl a čtvrt se neskloňují, když čas a míru určují. Jmeno vedle nich stojící přichází při nom. a akk. do genitivu, při ostatních do toho pádu, kteréhož časoslovný výrok požaduje; na př. půl ostrova jest pískem zanešeno; za půl hodiny přijdu k vám; dobropán slunce obchází v půl letě; půl librou cukru oslaď; prodala čtvrt žejdlíku másla; před čtvrt hodinou odešel. Jsou-li půl a čtvrt základnou číslovkou samy určeny, skloňují se, a sice: půl gen. pole aneb půli, čtvrt gen. čtvrti (dle kost); na př. tři čtvrti na čtyři. Místo „půl“ užívá se nyní často slovec půlka. Pola přichází jenom v několika pří-

slovkových, výrazech: na poly dítky rozsekali; jako od poly mrtev ležel; jámu asi do poly řeřavým uhlím naplnili.

Pozn. Za starodávna bylo pól (strč. pól) mužského rodu spravujíc se vzorem strom. Genitiv toho starého sklonění zachoval se podnes v několika příslovkových výrazech; na př. do polu nahý; do pola; od polu mrtev byl, u polu míli.

- § 191. Zlomky pronášejí se hlavně dvojím způsobem a to: a) když jmenovatel (Nenner) pomocí přípony i na povahu podstatného jmena přijímá. Čítatel (Zähler) vynáší se základními čísly; na př. $\frac{2}{3}$ = dvě třetiny, $\frac{4}{7}$ = čtyři sedminy, $\frac{5}{8}$ = pět osmin, $\frac{25}{47}$ pět a dvacet sedm a čtyřicetina, 3.42 zl. = tři celé zlaté, 4 desetiny, 2 setiny jeho čili 42 setiny a j. b) základními a řadovými čísly tak, že čítatel bývá základním, jmenovatel řadovým počtem; na př. $\frac{27}{85}$ = dvacet sedm osmdesátých pátých (totiž částí). Tento druhý způsob zlomkování jest velmi řídký.

2. Číslovky neurčité.

- § 192. Číslovek neurčitých: mnoho, málo, koliko, toliko a několik a s odsutou koncovkou kolik, tolik a několik užívá se:

a) co podstatných jmen ve všech pádech dle slovo: Kdosi mála neváží, po mnohu at nebaží. On sobě z toho nic ani na mnoze ani na mále nezanechal. Na mnohu ani na spěšnosti nezáleží. Kdo není s málem spokojen, ten není mnoha hoden. Ve válce mnozí tvoji před naším málem utekli. Málo k málu činí mnoho; toliku s několikem (dem Soviel mit Etlichem). Čísla tata pojí se genitivem rozdělo-

vacím, když jsou buď v nominativě neb v akkusativě; na př. Málo srážliv mnoho much zapouzí. Kolik jich tam bylo? Kolik hlav, tolik smyslu. Mám málo plátna.

b) jako jmen přídavných, kde genitivný přípona a jest zástupcem dativu, lokalu a instrumentalu; na př. Nebudu se báti mnoha tisícův lidí. Nemohl jsem k tak mnoha lidem dostačiti (t. dojíti sám). Kosatec bílý na mnoha místech se nachází. Kolika řadami stáli? V kolika letech jsi? Přijdu k vám s několika muži.

Číslo neurčitá přivazují se někdy jako nesklonná slovece k pádům podstatných jmen, což obzvláště o málo platí; na př. po několika dnech jsem jeho navštívil; po málo hodinách se vrátím; veřte toliko množství svědkům.

Všeobecné číselné jméno všechen všecek a vše- § 193.
cken skloňuje se následovně:

Jednotné číslo.

Nom.	všechn	všechna	všechno
	všecek	všecka	všecko
	všecken	všeckna	všeckno, vše
Gen.	všeho	vší	všeho
Dat.	všemu	vší	všemu
Akk.	všeho, všechen	všechnu	všechno
	všecek	všecku	všecko
	všecken	všecknu	všeckno, vše
Lok.	všem	vší	všem
Instr.	vším	vší	vším.

Množné číslo.

Nom.	všichni, všechny všechny všeci, všechny všechny všickni, všeckny všeckny	všechna všecka všeckna, vše
Gen.	všech všech	všech
Dat.	všem všem	všem
Akk.	všechny všecky všeckny,	všechna všecka všeckna, vše
Lok.	všech všech	všech
Instr.	všemi všemi	všemi.

Pozn. Nominativ a akkusativ obou čísel starodavného ves vsja, vsje vyšly dávno z užívání, jedině střední vše se udrželo. Nominativ pomáhá si nyní tvary odvozenými, jako: všecok, všecka, všecko, všecken, všeckna, všeckno, všechen atd.

Jednotný akkusativ všeho jest jenom pro živé bytosti, tudíž i genitivu roven jest. V nom. množném činí se rozdíl mezi živými a neživými: všichni žáci, všechny stromy, všichni stromové.

Veškeren, veškera, veškero má v jednot. akk. veškeren, veškeru, veškero, v ostatních pádech se skloňuje dle nový: veškerého, veškerému atd.

5. Časoslovo.

Časoslova, jimiž se o podmětu nějaká činnost § 1
vypovídá, dělí se z původu svého na: 1) prvotná
(verba primitiva) a odvozená (v. derivata).

a) Prvotná jsou taková, ježto z kořene svého
činnost nějakou v sobě drží, jako véz-ti, nés-ti,
zná-ti, chopi-ti a jiná, při kterýchž již kořeny
vez, nes, zna, chop činnost znamenají.

b) Odvozená jsou ta, kteráž za původ mají jme-
na podstatná, přídavná anebo kteroukoliv částku řeči,
jako králova-ti, pracova-ti, milova-ti, dvoji-
ti, niči-ti a jiná, kterýmžto časoslovům král, práce,
mil, dvoj, nic za základ jsou.

2) Časoslova jsou z původu svého aneb prostá
aneb složená. Skládání toto děje se nejčastěji po-
mocí částic, především pomocí předložek, řídčeji
pak sklonitelnými řeči částkami, jako kratochvílití,
trudnomyslněti, vynésti, odnésti, dohoditiatd.

Časování.

Časování jest ohýbání podle osob, času a způsobu. § 1
Čeština má u časoslov tři osoby v jednotném i
množném čísle; tři rody: činný, trpný a střední
(v. nauku o větách § 45.); tři způsoby: oznamo-
vací, rozkazovací a žádací (tamtéž § 48.); tři časy: přítomný, budoucí a minulý (tamtéž § 46. a 47.); dva pře-
chodalky: přítomný a minulý; dvě přičestí: mi-
nulé činné a trpné (tamtéž § 50.); jeden infinitiv
(neurčitý způsob) a jedno supinum (dostizný způsob).

Při časování jest potřebí na zřeteli míti:

- 1) přípony osobné (Personalendungen),
- 2) sponu,
3. rozdělení časoslov k vůli časování,
4. odvozování časův a jejich způsobův,
5. vzory časování samého.

1. Přípony osobné.

§ 196. a) Přípony přítomného času: 1. os. m, 2. os. š, 3. os. — (t), množ. č. 1. os. me, 2. os. te, 3. os. (n).

Pozn. Příponu *m* mají časoslova ta, která v 2. a 3. os. jednotné a v 1. a 2. os. množné před osobnými příponami přijímají *á* neb *í*: hon-*í*-m (honiš), děl-*á*-m (děláš); ostatní časoslova zaměnila *m* se sponou *o* po tvrdých souhláskách samohláskou *u*, po měkkých samohláskou *i*: ber-*u*, (běř-*e*-š), táž-*i* (táž-*e*-š). Přípona 3. os. *t* zachovala se jonem v jes-*t*. Místo přípony *me* užívá se v obecné mluvě *m*: vezem, pijem, mažem, berem, dostanem, minem, milujem; nikdy však: nosím, letím, volám *m*. nosíme, letíme, voláme. Přípona 3. os. množ. čísla *n* zaměnila se s předcházející sponou buď *ú* buď *já* přehl. *í* (viz §. 24 2. 1). Nynější čeština rozložila *ú* po tvrdých souhláskách v *ou*, po měkkých přehlasila je v *í*.

b) Přípony rozkazovacího způsobu rovnají se v 1. a 2. os. množ. čísla příponám přítomného času, v 2. 3. os. jednot. čísla se utratily.

2. Spona.

§ 197. Sponou slují samohlásky *ty*, které se mezi kmenem a mezi příponami osobnými a jinými vyskytují; na př. nes *e*-š, nes *e* (-t), nes *e* me, nes-*e*-te, vol *á* m (m. volaj-*a*-m) vol-*á*-š atd.

3. Rozdělení časoslov k vůli časování.

Časoslova dělí se dle infinitivu k vůli časování § 19 na osm tříd, a tož:

Prvá třída zavírá v sobě časoslova, jež příponu infinitivu *ti* připojují bezprostředně ku kmenu souhláskou zavřenému; na př. *nes-ti* = nésti, *vez-ti* = vézti, *plet-ti* = plésti (dle § 47), *krad-ti* = krásti (§ 47), *pek-ti* = péci (§ 48). Kromě *jeti* a *moci* dlouží časoslova tato v infinitivě vždy svou kmenovou samohlásku: *vynésti*, *upéci* atd.

Druhá třída obsahuje časoslova, ježto příponu infinitivu *ti* pojí bezprostředně s kmenem na samohlásku ukončeným; na př. *kry-ti* = krýti, *pi-ti* = píti, *my-ti* = mýti. U těchto časoslov dlouží se kmenová samohláska jenom v dvouslabičném infinitivě; *lítí* — *politi*, *píti* — *vypíti*, *krýti* — *zakryti*. Samohláska u zůstává obyčejně dlouhou: *plouti*, *přepłouti*, *vyssouti*, *ukouti* atd.

Třetí třída zdržuje v sobě časoslova, ježto mezi kmen a příponu infinitivu vsouvají slabiku *nou* (m. *nu*); na př. *vi-nou-ti*, *mi-nou-ti*, *pad-nouti*.

Čtvrtá třída obsahuje časoslova, ježto mezi kmen a příponu infinitivu i přijímají; na př. *hod-i-ti*, *nos-i-ti*, *kouř-i-ti*.

Páté třídy časoslova mají mezi kmenem a příponou infinitivu *ě* (*e*); na př. *vid-ě-ti*, *slyš-e-ti*, *běž-e-ti*.

Šestá třída obsahuje časoslova s *ě* (*e*) co s třídou samohláskou; na př. *svád-ě-ti*, *vyhán-ě-ti*, *ház-e-ti*.

Pozn. Kromě *haněti*, *klaněti*, *starěti* a *věšeti* mají časoslova třídy této dlouhou kmenovou samohlásku, činně se liší

od časoslov páté třídy, majících krátkou kmenovou samohlásku.

Sedmá třída zavírá v sobě časoslova, ježto mezi kmen a příponu infinitivu přijímají a; na př. vol-a-ti, lám-a-ti.

Osmá třída liší se od ostatních slabikami ova; na př. kup-ova-ti mil-ova-ti.

Pozn. Slabiky a samohlásky nou, ova, a. ě (e), i slují známkami třídnými.

4. Odvozování časův. a jejich způsobův.

§ 199. Při odvozování časoslovných tvarův sluší rozdíl činiti mezi kmenem přítomným a pak mezi kmenem infinitivným.

Kmenem přítomným u časoslov I. a II. třídy jest kořen sám; na př. nes, vez, plet, ší, pi, u časoslov III. třídy přidá se ku kořenu n padn, klekn; u časoslov IV. a V. třídy vychází přítomný kmen na i nosi, hoři, u VI. třídy na ě (e) svádě, u VII. tř. na a láma, u VIII. tř. na u kupu.

Kmenem infinitivným jest slovesný tvar známkou třídnou opatřený, jako: nes, bi, padnu, nosi, slyše, svádě, láma, kupova.

Od kmene přítomného odvozují se čas přítomný, způsob rozkazovací a přechodník přítomný. Od kmene infinitivného odvozují se infinitiv, supinum, přechodník minulý, příděsti činné a trpné.

Při mnohých časoslovích mezi kmenem přítomným a infinitivným rozdíl není, tak že všechny časy od jednoho a téhož kmene se odvozují, jako od kmene nes odvozují se: přítomný nesu, rozkazovací

způs. nes-i, přechodník přítom. nes-a, -ouc, -ouce, infinitiv nés-ti, supinum nes-t, příděstí činné nes-l, -la, -lo, příděstí trpné nes-e-n, -e-na, -e-no. A však od kmene přítomného kupu bere se: kupu-j-i, kupu-j-iž, kupu-j-e, -ie, -ice, od kmene infinitivního kupova máme kupova-ti, kupova-t, kupova-l, -la, lo, kupová-n, -na, -no, kupova-v, -vši, vše.

Přítomný čas.

Časoslova I. a III. třídy připínají ku kmenu § 20 přítomnému osobnou příponu u (v. § 196. a) vez-u, kopn-u, časoslova IV. a VIII. třídy vsouvají mezi kmen přítomný a osobnou příponu i (u) hlásku j kry-j-i, milu-j-i; časoslova IV. V. VI. a VII. třídy vsouvají mezi kmen přítomný a sponu hlásku j, která se s obkličujícími ji samohláskami u časoslov IV. V. a VI. třídy v í, u časoslov VII. tř. v á stahuje; na př. nosi-j-e m = nos-í-m, hleda-j a-m = hled-á-m. U časoslov VI. a VII. třídy v 3. os. množ. čísla jest nestažený tvar v úžitku: hleda-jí, umě-j-í.

Rozkazovací způsob.

Známka rozkazovacího způsobu jest i a skrácená samohláska kmenová. U časoslov II. VI. VII. a VIII. třídy mění se toto i v j; u časoslov ostatních tříd žije i začasto jen v měkké souhlásce; na př. ši-j, háze-j, kopa-j přehl kope-j (viz § 25, c), zvěstu j, klekn-i, vez, pleť, pec (v. § 49), tluč, hoň, suď, klat, slyš (§ 38, 3).

Pozn. Udílí-li se rozkazovacímu způsobu jakéhosi důrazu, přichází i opět na jevo; na př. sudiž, slyšiž, vabiž, kvěliž (od kvělití).

Přechodník přítomný.

- § 202. Příponou přechodníku přítomného jest u časoslov I. a III. třídy v jednot. čísle pro muž. rod a, pro žen. a střední rod ouci, v množ. čísle pro všechny tři rody ouce, u časoslov ostatních tříd v jednot. čísle pro muž. rod e, pro žen. a střední r. ici, v množ. čísle pro všechny tři rody ice, na př. vez-a, ouc, -ouce, padn-a, -ouc, -ouco, pi-j-e, pi-j-ic, pi-j-ice, mluvi-e = mluvě, mluv-ic, -ice, háze-j-e, -ic, -ice, vola-j-e, -ic, -ice. V ženském rodě odsouvá se obyčejně samohláska i (viz § 38, 3).

Infinitiv a supinum.

- § 203. Přípona infinitivu jest ti (t), supinu t. Supinum rozeznává se kromě tvrdosti přípony od infinitivu tím, že se jeho kmenová samohláska krátí. Užívá se ho obyčejně po časoslovích hýbání znamenajících a mívá u sebe předmět jako kterékolí jiné podstatné jméno v genitivě; na př. Jdu spat; musili jíti žebrat chleba, běžel koupit ovsu; šel lovit ryb, přes moře plul hledat svých dětí.

Přechodník minulý.

- § 204. Přípona přechodníku minulého jest u kmenův samohláskami se končících v jednot. čísle pro muž. rod v pro žen. a střední rod vši, v množ. čísle pro všechny tři rody vše, u kmenův souhláskami zavřelých jest v jednot. čísle pro muž. rod čistý kmen přechodníkem, pro žen. a střední rod ši, v množ. čísle pro všechny rody še; na př. nes, nes-ši, nes-še, ve l, -ši, -še, pi-v, -vši, -vše, mnu-v, -vši, vše,

hodi-v, -vši, -vše, letě-v, -vši, -vše, kráje-v, -vši, -vše,
hlása-v, -vši, -vše, pracova-v, -vši, -vše.

Příčestí činné a trpné.

Přípona činného příčestí minulého času jest **l**, § 205.
la, lo; na př. plet-l, plet-la, plet-lo, ši-l, ši-la, ši-lo,
dupnu-l, -la, -lo, vodi-l, -la, -lo, slyše-l, -la, -lo atd.

Přípona trpného příčestí času jest dvojí: buď **t**,
ta, to aneb **n**, na, no. Přípona **t**, ta, to má místo
u časoslov, jichžto kmen na **i**, **y**, **u**, **m** a **n** vychází;
na př. bi-t, bi-ta, bi-to, kry-t, -ta, -to, bodnut, tat,
a pjat od tn-u a pn-u. Příponu **n**, na, no připí-
nají ostatní časoslova ku kmenům pomocí spony **e**;
na př. nes-e-n, přemož-en, dosaž-e-n, noš-e-n, mat-e-n,
vrž-e-n atd. Vyzvukuje-li infinitivný kmen na **a** neb
ě, nastane stažení spony **s** a neb **ě**; na př. volán
= vola + je-n, milován = milova + je n, viděn
a viděn = vidě + je-n.

Budoucí čas.

Budoucí čas tvoří se trojako:

§ 206.

1) pomocným časoslovem budu a infinitivem
neskonalého časoslova (v. náuku o větách § 46.);
na př. budu psáti, čísti, pracovati, milovati, házeti.

2) časoslovy jednodobými (okamžitými), která již
sama ze sebe budoucnost naznačují; na př. páchnu,
kopnu, hodím, skočím, střelím, dám, koupím.

3) spojením časoslova neskonalého s předložkou;
na př. přinesu, dohoním, posedím, přeberu, učiním,
vejdu, spadnu, zavolám, ztratím.

Minulý čas.

- § 207. Minulý čas tvoří se spojením činného přičestí minulého času s přítomným časem pomocného časoslova jsem; na př. nesl, a o jsem, nesli, y, a jsme,
nesl, a, o jsi, nesli, y, a jste,
nesl, a, o (jest) nesli, y, a (jsou).

Pozn. V 3. os. jednot. a množ. čísla vynechává se obyčejně jest a jsou.

O užívání minulého času v. náuku o větách §. 47.

Žádací způsob.

- § 208. Žádací způsob jest dvojný: přítomný a minulý. Žádací způsob přítomného času tvoří se zastaralým minulým časem pomocného časoslova býti: bych, bys, by, bychom, (bysme), byste, by a činným přičestím minulého času; na př. psal bych, psal bys, psal by a t. d.

Sesíl-li se žádací způsob přítomného času ještě jednou pomocným přičestím hyl, a, o, obdržíme žádací způsob minulého času: byl bych psal, byl bys psal, byl by psal atd.

Časování samé.

- § 209. Ohledem přítomného času dělí se časování na sponové a na bezsponové. Sponové časování jest těm časoslovům vlastní, která v přítomném čase osobné přípony pomocí spony ku kmenům připínají: ved-e-š, hýb-á-m. Bezsponové časování jest opět vlastní těm časoslovům, která v přítom. čase osobné přípony bezprostředně ku kmenům přirážejí: ví-m, ví-š, dá-m (m. dadm). Nadto dělí se časování na

pravidelné a nepravidelné. K nepravidelnému časování počítají se v jazyku českém časoslova: chci, jdu, mám, stojím, vidím, kterážto časoslova z řady, do které z kmene přítomného se řadí, v druhém kmeni vystupující do řady jiných kmenův přistupují. Všecka ostatní časoslova náležejí k časování pravidelnému. Konečně máme kusé časování, z něhož jen několik časův aneb zcela jen několik osob v obyčeji jest.

A. Časování sponové.

Prvá třída.

K první třídě hledí časoslova, mající v přítomném § 210. čistý časoslovný kmen souhláskou zavřený.

Všecky kmeny první třídy dají se následovně rozvrci:

1. Kmeny na sykavky s, z; na př. nes, vez;
2. Kmeny na zubnice d, t; na př. ved, plet;
3. Kmeny na retnice b, p, v; na př. hřeb, tep, živ;
4. Kmeny na hrdelnice h, k; na př. moh, pek;
5. Kmeny na nosové souhlásky m, n; na př. jm, pu;
6. Kmeny na l, r; na př. ml, mr.

1. Oddíl.

Kmeny na sykavky s, z.

§ 211.

Vzor: nésti.

Kmen: nes.

Přít. čas oznamovací. Rozkazovací způsob,

Jed. 1. nes-u

2. nes-e-š

3. nes-e

nes

Mn. 1. nes-e-me	nes-me
2. nes-e-te	nes-te
3. nes-ou	

Přítomný přechodník.

<i>Jednotné číslo.</i>	<i>Množné číslo.</i>	
muž. nes-a	muž.	} nes-ouce.
žen. střed. nes-ouc	žen. střed.	

Minulý přechodník.

<i>Jednotné číslo.</i>	<i>Množné číslo.</i>	
muž. nes	muž.	} nes-še.
žen. stř. nes-ši	žen. stř.	

Příčestí

minulého času.

činné: nes-l, -la, -lo.
trpné: nes-e-n, -na, -no.

Infinitiv: nésti. Supinum: nes-t.

Budoucí opsaný.

<i>Jednotné číslo.</i>	<i>Množné číslo.</i>		
1. budu	} nésti	} budeme	
2. budeš			} budete
3. bude			

Minulý čas.

<i>Jednotné číslo.</i>	<i>Množné číslo.</i>
1. nesl, a, o jsem	nesli, y, a jsem
2. nesl, a, o jsi	nesli, y, a jste
3. nesl, a, o (jest)	nesli, y, a (jsou).

Přít. žadáci způsob.

<i>Jednotné číslo.</i>	<i>Množné číslo.</i>
1. nesl, a, o bych	nesli, y, a bychom
2. nesl, a, o bys	nesli, y, a byste
3. nesl, a, o by	nesli, y, a by.

Min. žadáci způsob.

1. Jed. byl, a, o bych nesl, a, o atd.

Tímto vzorem řídí se následující časoslova : véz-ti, pás-ti, lóz-ti, lrýz-ti, třás-ti (m. strč. strís-ti) přít. třesu, rozk. třes, přít. přech. třesa, trpné přič. třesen, ostatní odvozují se od třás-ti : třás, třásl.

2. Oddíl.

Kmeny na zubnice *d, t*.

§ 212.

Časoslova sem hledící, totiž : būsti (bodu), břísti (bředu), čísti (čtu), housti (hudu), hnísti (hnětu), klásti (kladu), krásti (kradu), kvěsti (květu), másti (matu), městi (metu), plěsti (pletu), přísti (předu), věsti (vedu), vlásti (vladu) časují se pravidelně dle vzoru *něsti*.

Kmenové koncovky *d* a *t* rozlišují se před *t v s* : plet-ti = plěsti. Znamka rozkazovacího způsobu žije i v *ď, t*; na př. plet, čtu má čti, čtěme, čtěte.

3. Oddíl.

Kmeny na retnice *b, p, v*.

§ 213.

Při časoslovech, ježto na retnice *b, p* vyzvukují svůj kmen, vkládá se mezi něj a příponu *ti* hláska *s*. Skrovný počet časoslov, zachovaných v

této formě, na tato jest obmezen: zebu — zábsti (v. trásti), pohřebu — pohřebsti (nyní pohřbiti od pohřbím), tepu — tépsti (m. tépsti užívá se nyní raději tepati dle VII. tř.).

Časoslova, jichžto kmen na v vychází, přeskakují v infinitivě do II. třídy: živ-u — žíti, plovu — plouti, slovu — slouti.

Časování časoslov těchto řídí se vzorem nésti.

4. Oddíl.

Kmeny na hrdelnice h,k.

§ 214. Časoslova sem spadající, totiž: mohu — moci, vrhu — vrci, střehu — střici, střihu — střici, žhu (žehu) — žci, dosahu — dosici, peku — péci, řku (řeku) — řci, teku — téci, tluku — tlouci, vleku vléci, časují se pravidelně dle vzoru nésti.

O kmenech časoslov těchto sluší spomenouti:

1) hrdelné hlásky h, k rozlišují se dle § 48. před t v c: vléci m. vlék-ti, střici m. střih-ti.

2) před sponou e rozlišují se hrdelnice dle § 51. v ž, ě, před i dle § 49. v z a c: teč-e-š, vleče-me, vleč-e-n; střez, rci.

3) Mohu před sponou e dlouží o v ů: muž-eš, může, můžeme, můžete. V infinitivě zůstává o krátkým: moci.

4) řku, žhu, tluku mají v přič. řekl, řečen, žehl, žžen, tloukl, tlučen.

5. Oddíl.

§ 215. Kmeny na nosové souhlásky m, n.

Časoslova sem hledící, totiž: jmu — jiti, ždmu

ždíti, pnu — píti, tnu — títi, žnu — žíti, čnu — číti pouze ve složení : začnu — začati, počnu — počati (též : počíti, začíti), časují se dle vzoru nésti.

Přít. oznamovací. Rozkazovací způsob.

Jed. 1. pn-u

2. pn-e-š pu-i

3. pn-e

Mn. 1. pn-e-me pn-ě-me

2. pn-e-te pn-ě-te

3. pn-ou

Přít. přechodník. Minulý přechodník.

pn-a, -ouc, -ouce. pja-v, -pja-vši, -vše.

Příčestí.

činné : pja-l, -la, -lo

trpné : pja-t -ta, -to.

Infinitiv : pjáti přehl. píti. Supinum : pjat př. pit.

Poznámky :

1) O kažení nosových souhlásek m a n v. § 43.

2) Časoslovo jmu přichází ve složení s předložkou vz o svůj první živel : vez-mu m. vez-jmu ; v infinitivním kmeni vysouvá se ve vez e : vzíti, vzal, vzat atd. Skládá-li se jmu s předložkou s neb od, vsouvá se v infinitivním kmeni mezi předložku a kmen n : s-ň-a-l, od-ň-a-l, od-n-í-ti.

6. Oddíl.

Kmeny na l, r.

§ 21

Časoslova sem náležející, totiž : dru — dříti, mru — mříti, pru (se) — přříti, tru — tříti, vru

vřítí, za vřu — za-vřítí, melu — mlíti, časují se dle vzoru nésti.

Před sponou e a před i hláska r se obměkčuje, mru, mřeš, mř-e, mř-e-me, mř-e-te; mř-i. V infinitivních tvarech kořenná samohláska e co i oživa, r a l ale se přesmykují; na př. dru m. deru, inf. dř-i-ti. Melu má v rozkaz. způsobě mli a mel; přič. činné a trpné: dřel, dře n, zavřel, zavřen, mlet vedle mlen atd.

Druhá třída.

§ 217. K druhé třídě náležejí časoslova, jichžto kmen na samohlásky a, ě, e, i, u, y vychází. V kmeni přítomném vsouvá se mezi kmen a sponu hláska j.

Vzor : bítí.

Kmen : bi.

Přítomný oznamovací.	Rozkazovací způsob.
Jed. 1. bi-j-i (u)	
2. bi-j-e-š	bi-j
3. bi-j-e	
Mn. 1. bi-j-e-me	bi-j-me
2. bi-j-e-te	bi-j-te
3. bi-j-i (ou)	

Přechodníky.

- a) přítomný : bi-j-e, bi-j-ě, bi-j-ice.
 b) minulý : bi-v, bi-vši, bi-vše.

Příčestí
minulého času.

činné: bi-l, bi-la, bi-lo.

trpné: bi-t, bi-ta, bi-to.

Infinitiv: bí-ti.

Supinum: bi-t.

Budoucí opsaný.

Jed. 1. budu bíti atd.

Minulý čas.

Jed. 1. bil, a, o jsem atd.

Přít. žádací způsob.

Jed. 1. bil, a, o bych atd.

Min. žádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych bil, a, o atd.

Tímto vzorem řídí se následující časoslova: kry-
ji — krýti, myji — m ýti, ryji — rýti, vyji — výti,
piji — píti, hniji — hníti, šiji — šíti, viji — víti,
seji — séti (sfti), žiji (vedle živu) — žíti, duji —
douti, sluji (vedle slovu) — slouti, kuji — kouti,
pluji (vedle plovu) — plouti, zuji — zouti, pěji —
pěti, smím — (směti) smíti, klěji — klíti, znám —
znáti, zraji — zráti atd.

Poznámky:

1) Časoslovo zna-j-u stahuje se v zná-m, -š
atd. přeskakujíc takto do VII. třídy. Vedle správného
zra-j-i přichází také stažený tvar: zrá-m, -š
atd. Smě-j-i staž. smím přeskakuje do VI. třídy.

2) V rozkazovacím způsobě přetvořuje se známka

i v j; na př. pi-j, ku-j, plu-j, kry-j, my-j; obecná mluva rozpouští yj v ej: krej, mej.

Třetí třída.

§ 218. K třetí třídě hledí časoslova, jichžto kmen jest buď samohláskou buď souhláskou zavřený; na př. mi-nou-ti, pad-nou-ti. Kmen přítomný vzniká připojením hlásky n, kmen infinitivný připojením slabiky nu.

1. Oddíl.

§ 219. Kmeny samohláskou zavřené.

Vzor: vinouti.

Kmen: vin

Přítomný oznamovací. Rozkazovací způsob.

Jed. 1. vin-u

2. vin-e-š

viň

3. vin-e

Mn. 1. vin-e-me

viň me

2. vine-t-e

viň-te

3. vin-ou

Přechodníky.

a) přítomný: vin-a, vin-ouc, vin-ouce.

b) minulý: vinu-v, vinu-vši, vinu-vše.

Příčestí

minulého času.

činné: vinu-l, vinu-la, vinul-o.

trpné: vinu-t, vinu-ta, vinu-to.

Infinitiv: vinou-ti.

Supinum: vinu-t.

Budoucí čas.

Jed. 1. bude vinouti atd.

Minulý čas.

Jed. 1. vinu-l, a, o jsem atd.

Přít. žádací způsob.

Jed. 1. vinul, a, o bych atd.

Minulý žádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych vinul, a, o atd.

Dle toho vzoru časují se: du-nou-ti (vedle douti) kli-nou-ti, pli-nou-ti, ply-nou-ti (vedle plouti), ma-nou-ti, od-počí-nou-ti, ři-nou-ti, su-nou-ti, ta-nou-ti, va-nou-ti, vi-nou-ti (vedle vítí) a j. v. V infinitivě dlouží se vždy samohláska u v ou: vi-nou-ti.

2. Oddíl.

Kmeny souhláskou zavřené.

§ 219.

Časoslova sem spadající, totiž: pad-nou-ti, u krad-nou-ti, sá-hnou-ti, stříh-nou-ti, stih-nou-ti, táh-nou-ti, trh-nou-ti, vřh-nou-ti, tisk nou-ti, zamk-nouti, do-tk-nou-ti, váz-nou-ti, kles-nou-ti atd. časují se dle vzoru minu jenom s tím rozdílem, že většina jich v minulém přechodníku a v činném a trpném přičestí známky třídné nu nepřijímá; na př. pad-, -ši, -še pad-l, ukrad-l, ukrad-en, ukrad-, ši, -še.

Před sponou e rozlišují se kmenové koncovky h, ch, k, sk v ž, š, č, št; na př. stříhnu — střížen, vrhnu — vržen, na-dehnu — nadšen, zamknu —

zamčen, do-tknu — dotčen, tisknu — tištěn, prasknu, — praštěn. V přechodníku a v muž. rodě činného přičestí minulého ožívá zaniklé e u časoslov: dotknu — dotek, -ši, -še, dotekl, na-dehnu — nadech, nadechel, uschnu — usechl. Ve slabikách bez samohlasyných v muž. rodě jednot. čísla klademe raději nul nežli l; trhnul, třbla, prchnul, prchla, zamkl a zamknul, umkl a umknul atd.

Čtvrtá třída.

§ 220 Časoslova do této třídy spadající časují se na základě jednoho kmene dle následujícího vzoru:

Vzor: činiti.

Kmen čini

Přítomný čas. Rozkazovací způsob.

Jed.	1. čin-i-m	—
	2. čin-i-š	čiň
	3. čin-i	—
Mu.	1. čin-i-me	čiň-me
	2. čin-i-te	čiň-te
	3. čin-i	—

Přechodníky

a) přítomný: čin-ě, čin-íc, čin-íce.

b) minulý: čini-v, čini-vši, čini-vše.

Přičestí

minulého času.

činné: čini-l, čini-la, čini-lo.

trpné: čin-ě-n, čin-ě-na, čin-ě-no.

Infinitiv: čini-ti.

Supinum: čini-t.

Budoucí opsaný.

Jed. 1. budu činiti atd.

Minulý čas.

Jed. 1. činil, a, o jsem atd.

Přít. zádací způsob.

Jed: 1. činil, a, o bych atd.

Min. zádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych činil, a, o atd.

Tímto vzorem řídí se následující časoslova: cítiti, ctíti, ctíti (m. čestiti), hájiti, hoditi, hraditi, broziti, chrániti, chytiti, kaziti, koupiti, křtíti (m. křestiti) loviti, modliti se, mysliti, nutiti, patřiti, plniti, prositi, řídit, souditi, svědčiti, šetřiti, topiti, určiti, viniti, voziti atd.

Pozuámky:

§ 221.

1) V rozkazovacím způsobě přichází časoslovný kmen o poslední svou samohlásku: nos: nos-i = nos (v § 201), lov-i = lov, hod-i = hoď, pust-i = pust. Po skupinách souhlásek na konci slov neoblíbených objevuje se samohláska i, která se v množ. čísle v ě stupňuje: modli se, modleme se, myslí, myslíme, myslote.

2) V minulém trpném přičestí přechází poslední samohláska i před sponou e v hlásku j, před kterouž se předcházející souhlásky d, t v z, c rozlišují a předcházející s, z, st, sl se obměkčují (viz § 48, 3 a 53, 4, 5); na př. souditi — soudj-e-n — souzen,

říditi — řízen, chytiti — chytj o n — chycen, plátiiti — placen, zkažiti — zkažen, raziti — razen, prositi — prošen, kvasiti — kvašen, pustiti — puštěn, mastiti — maštěn, mysliti myšlen.

Vymátku činí 1) časoslova: cídititi — cíděn, čaditi — čaděn a čazen, kaditi — kaděn, zdědititi — zděděn, cítiti — cítěn, pečelititi — pečetěn, spasiti — spasen, odciziti — odcizen, plaziti — plazen, zameziti — zamezen; 2) časoslova, která před *dj* a *tj* ještě soublásku mají; na př. dráždititi — drážděn, křítiti — křtěn, hyzdititi — hyzděn, ctítiti ctěn atd. Během času se u *stj*, *slj*, *sj*, *zj* změkčení tak zanedbalo jako u *bj*, *pj*, *vj*, *mj*: křestiti — křesten vedle křtěn (křtítiti), kreslititi — kreslen, hubiti — huben, lapiti — lapen loviti — loven atd.

Pátá třída.

§ 222. Časování sem spadajících časoslov jest osnováno na základě dvou kmenův; přítomný kmen vychází na *i*, infinitivný na *ě*.

Vzor: hořeti.

1. Přítomný kmen: hoří
2. Infinitivný kmen: hoře

Přítomný oznamovací.	Rozkazovací způsob.
Jed. 1. hoř í m	—
2. hoř í š	hoř
3. hoř í	—
Množ. 1. hoř í me	hoř me
2. hoř í te	hoř te
3. hoř í	—

Přechodníky

- a) přítomný: hoř-e, hoř-le, hoř-še.
 b) minulý: hoře-v, hoře-vši, hoře-vše.

Příčestí

minulého času.

činné: hoře l, hoře-la, hoře-lo.

trpné: hoře-n, hoře-na, hoře-no.

Infinitiv: hoře-ti.

Supinum: hoře-t.

Budoucí opsaný.

Jed. 1. budu hořeti atd.

Minulý čas.

Jed. 1. hořel, -a, -o jsem atd.

Přít. zádací způsob.

Jed. 1. hořel, a, o bych atd.

Min. zádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych hořel, a, o atd.

Tímto vzorem řídí se následující časoslova: dr-
 žeti, hověti, kypěti, letěti, ležeti, mlčeti, museti,
 pršetí, slušeti, slyšeti, trpěti, vžeti, viseti, voněti atd.

Poznámky:

§ 223.

1) V dvouslabičném infinitivě dlouží se ě (e) v í:
 bděti, čuťi, dlěti, lřměti, mllěti, mltěti, mžěti, puťi,
 rděti se, stkvěti se, tlěti, zřěti a j. v.

2) Rozkazovací způsob jako u časoslovo IV. třídy (v. § 221); bžž, drž, hled, hledme, hledte, bdi, bděme, bděte.

3) V minulém přičestí trpného významu stahuje se vyzvukující samohláska infinitivního kmene se sponou e v ě (e); na př. hleděj-e-n — hleděn, haněti — haněn, vězeti — vězen atd. Několik časoslov má vedle ě také á, a to zvláště po hláskách č, ž, š, povstalých z k, h, ch: zamlčán (mlk), držán (drh), slyšán (slych) atd., kteréžto tvary v podřecí dosti zhusta se vyskytají.

4) K páté třídě náležejí i kmene boja a stoja, u nichž a samohlásku ě zastupuje. Přítomný čas jest boj-í m se, stoj-í m, rozkaz. způsob: boj se, stůj (m. pravidelného stoj). Ve tvarech vzniklých na základě kmenův boja, stoja, stahuje se oja dle § 35 v á; na př. bojati = báti se, stojati = státi.

Šestá třída

§ 224. Časoslova k šesté třídě hledící časují se na základě jednoho kmene dle následujícího vzoru.

Vzor: uměti.

Kmen umě

	Přítomný ukazovací	Rozkazovací způsob.
Jed.	1. um-í-m	—
	2. um-í-š	umě-j
	3. um-í	—
Mn.	1. um-í-me	umě-j-me
	2. um-í-te	umě-j-te
	3. um-ě-j-í	—

Přechodníky

- a) přítomný: umě je, -jíe, -jíce.
 b) minulý: umě v, umě-vši, umě-vše.

Příčestí

minulého času.

činné: umě-l, umě-la, umě-lo.

trpné: umě-n, umě-na, umě-no.

Infinitiv: umě-ti. Supinum: umě-t.

Budoucí opsaný.

Jed. 1. budu uměti a t. d.

Minulý čas.

Jed. 1. uměl, a, o jsem a t. d.

Přít. žádací způsob.

Jed. 1. uměl, a, o bych a t. d.

Min. žádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych uměl, a, o atd.

Tak se časují: bohatěti, házetí, kouletí, náležeti, odvážeti, přicházeti, pouštěti, práchnivěti, sezváněti, sháněti, sváděti, stříletí, utráceti, váletí, vyjížděti atd.

Sedmá třída.

Časoslova k této třídě hledící děl se dle kme- § 225. náv na čtyři oddíly, a tož:

1. Kmeny, jichž samohláska a jak v přítomném tak i v infinitivém kmeni trvá; na př. děla-ti, hleda-ti, chova-ti.

2. Kmeny, jichž přítomný na i, infinitivný na a vyzvukuje; na př. káží -káza-ti, maži -maza-ti, teši-tesa-ti.

3. Kmeny, jichž přítomný na l, r, v, n, h, s a p, infinitivný po vysutí kořenné samohlásky na a vychází; na př. ber — brá-ti, stel — stlá-ti, zov zvá-ti.

4. Kmeny, jichž přítomný samohláskami se končí, infinitivný pak rozšiřuje se přísuvkou ja, která se s předcházející samohláskou stahuje; na př. vě-věja, (= vá), hře — hřeja (= hřá).

1. Oddíl.

§ 226. Časoslova sem spadající časují se na základě jednoho kmene dle následujícího vzoru:

Vzor: volati.

Kmen vola

Přítomný ukazovací.	Rozkazovací způsob.
Jed. 1. vol-á m	—
2. vol-á-š	vole-j
3. vol-á	—
Mn. 1. vol-á-me	vole-j-me
2. vol-á-te	vole-j-te
3. vol-a-jí	—

Přechodníky

- a) přítomný: vola-je, vola-jíc, vola-jíce.
 b) minulý: vola-v, vola-vši, vola-vše.

Příčestí

minulého času.

činné: vola-l, vola-la, vola-lo.

trpné: volá-n, volá-na, voláno.

Infinitiv: vola-ti.

Supinum: vola-t.

Budoucí opsaný.

Jed. 1. budu volati atd.

Minulý čas.

Jed. 1 volal, a, o jsem atd.

Přít. žádací způsob.

Jed. 1. volal, a, o bych atd.

Min. žádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych volal, a, o atd.

Tak se časují: běhati, čekati, dělati, doufati, hlásati, hledati, chovati, chvátati, kárati, konati, léhati, motati, ptáti se, říhati, snídati, trhati, žebrati atd.

2. Oddíl.

Časoslova sem patřící časují se na základě dvou § 227. kmenův; přítomný kmen vyzvukuje na i, infinitivný na a.

Vzor: mazati.

Přítomný kmen: mazi

Infinitivný kmen: maza

Přítomný oznamovací Rozkazovací způsob.

Jed.	1. maž-i (u)	—
	2. maž-e-š	maž
	3. maž-e	—
Mn.	1. maž-e-me	maž-me
	2. maž-e-te	maž-te
	3. maž-í (ou)	—

Přechodníky

- a) přítomný: maž-e, maž-íc, maž-íce.
 b) minulý: maza-v, maza-vši, maza-vše.

Příčestí

minulého času.

činné: maza-l, maza-la, maza-lo.

trpné: mazá n, mazá-no, mazá-no.

Infinitiv: maza-ti. Supinum: maza-t.

Budoucí opsaný.

Jed. 1. budu mazati atd.

Minulý čas.

Jed. 1. mazal, a, o jsem atd.

Přít. žádací způsob.

Jed. 1. mazal, a, o bych atd.

Min. žádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych mazal, a, o atd.

Tak se časují: plači — plakati, seči — sekati, skáči — skákati, dýši — dýchati, páši — páchati; češi — česati, křeši — křesati, kouši — kousati, pši — psati, teši — tesati, káži — kázati, kyši — kysati, řeži — řezati, táži se — tázati se, váži — vázati; brepci — preptati, chlemci — chlemtati, repci — reptati, řehci — řehtati, šepci — šeptati, tresci — trestati, hlozi — hlodati, káři — kárati, páři — pářati, oři — orati, žebři — žebrati, kaši

— kašlati, mumli — mumlati, šepi — šepati, stoni — stonati; hrabi, hrabati, škrabi — škrabati, škubi — škupati, drápi — drapati, chápi — chápati, chrápi — chrápati, sypi — sypati atd.

Všecka tato časoslova zabíhají ráda pod vzor volati, vyjma: kázati, plakati, psáti, mazati, tázati se, vázati, skákati, lízati, řezati, škrabati, klamati, šlapati, kašlati.

Poznámky:

§ 228.

1) Koncovní samohláska přítomného kmene klesá před jinými samohláskami v hlásku j, kteráž opět předcházející hrdelné hlásky h, ch, k, v ž, š, č, zubné d, t, v z, c sykavky s, z v š, ž, r v ř mění, přičemž j z písma sice mizí, než v přetvořených měkkých souhláskách hytně obsaženo zůstává; na př. plakj-u = plač-u — plač-i, trestj-u = tresp-u — tresp-i, písj-u = píš-u — píši. Obecná čestina užívá v 1. os. jed. č. raději u místo i a v 3. os. množ. č. ou místo í: kážu — kážou, hrabu — hrabou, sypu — sypou.

2) Plakati a stonati časují se v přít. čase následovně. plači, pláčeš, pláče, pláčeme, plačete, plačí; stoni stůněš, stůně, stůněme, stůněte, stoní.

3. Oddíl.

Časoslova sem spadající časují se na základě dvou § 229, kmenův; přítomný kmen vychází na souhlásky l, r, v, n, h, s, p, infinitivný po vysutí kořenné samohlásky na a.

Vzor: bráti.

Přítomný kmen: ber

Infinitivní kmen: bra

Přítomný, oznamovací. Rozkazovací způsob.

Jed.	1. ber-u	—
	2. béř-e-š	beř
	3. béř-e	—
Mn.	1. béř-e-me	beř-me
	2. béř-e-te	beř-te
	3. ber-ou.	—

Přechodníky

a) přítomný: ber-a, be-rouc, ber-ouce.

b) minulý: bra-v, bra-vši, bra-všo.

Příčestí

minulého času.

činné: bra-l, bra-la, bralo.

trpné: brá-n, brá-na, brá-no.

Infinitiv: brá-ti.

Supinum: brat.

Budoucí opsány.

Jed. 1. budu bráti atd.

Minulý čas.

Jed. 1. bral, a, o jsem atd.

Přít. zájmový způsob

Jed. 1. bral, a, o bych atd.

Min. žadací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych bral, a, o atd.

Tímto vzorem řídí se následující časoslova: ženu — hnáti, deru — dráti, žeru — žráti, zovu — zváti, peru — práti, stelu — stláti, kolu — kláti; pošlu poslati, rvu — rváti, řvu — řváti, žvu — žváti, lhu — lháti, štvu — štváti, ssu — ssáti, cpu — cpáti.

Poslední tři časoslova zabíhají ráda pod vzor volám: štvám, ssám (ssaji), cpám.

Poznámky:

§ 230

1) V přítomném čase rozlišuje se před sponou e hrdelná hláska h v ž: lhu, lž-e-š, lž-e; před tou samou sponou obměkčovalo se za starodávna r v ř: deru, děř-e-š, peř-ě-š, nyní zůstává r obyčejně tvrdým: žer-e-š.

1) V rozkazovacím způsobě udržela se znáuka i nutné u časoslov: žvi, zvi, lži, štví cpi, řvi; u ostatních časoslov žije i v měkké souhlásce: beř, deř, stel atd.

4. Oddíl.

Časoslova sem hledící časují se na základě dvou § 231. kmenův: přítomný vychází na samohlásku, infinitivný rozšiřuje se přísuvkou ja, která se s předcházející samohláskou stahuje.

Vzor: hřejati = hřáti.

Přítomný kmen: hře.

Infinitivný kmen: hřeja = hřá.

Přítomný oznamovací.

Rozkazovací způsob.

Jed. 1. hře-ji

—

2. hře-j-e-š

hře-j

3. hře-j-e

—

Množ. 1. hře-j-e-me	hře-j-me
2. hře-j-e-te	hře-j-te
3. hře-j-i	—

Přechodníky

- a) přítomný: hře-j-e, hře-j-íc, hře-j-íce.
 b) minulý: hrá-v, hrá-vši, hrá-vše.

Příčestí

minulého času.

činné: hrá-l, hrá-la, hrá-lo.

trpné: hrá-n, hrá-na, hrá-no.

Infinitiv: hrá-ti i hřítí. Supinum: hrá-t i hřít.

Budoucí opsaný.

Jed. 1. budu hráti atd.

Minulý čas.

Jed. 1. hrál, a, o jsem atd.

Přít. zádací způsob.

Jed. 1. hrál, a, o bych atd.

Min. zádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych hrál, a, o atd.

Tak se časují: kaji — káti, laji — láti, plaji — pláti, taji — táti, směji — smáti se, věji — váti (vítí); okřeji — okřáti (okřítí), přeji — přáti (přítí), chvěji — chvěti (chvítí).

Vedle kaji se, plaji vyskytá se též už stažený tvar: kám se, plám. Chvěji časuje se na základě jednoho kmene: přič. min. chvěl.

Osmá třída.

§ 232 K osmé třídě náležejí časoslova, jichž přítomný kmen vychází na u, infinitivný na ova.

Časují se následovně:

Vzor: milovati.

Přítomný kmen: milu

Infinitivný kmen: milova

Přítomný oznamovací. Rozkazovací způsob.

Jed. 1. milu-j-i	—
2. milu-j-e-š	milu-j
3. milu-j-e	—
Mn. 1. milu-j-e-me	milu-j-me
2. milu-j-e-te	milu-j-te
3. milu-j-i	—

Přechodníky

a) přítomný: milu-ja, milu-jíc, milu-jíce.

b) minulý: milova-v, milova-vši, milova-vše.

Příčestí

minulého času.

činné: milova-l, milova-la, milova-lo.

trpné: milová-n, milová-na, milová-no.

Infinitiv: milova-ti. Supinum: milova-t.

Budoucí opsaný.

Jed. 1. budu milovati atd.

Minulý čas.

Jed. 1. miloval, a, o jsem atd.

Přít. zádací způsob.

Jed. 1. miloval, a, o bych atd.

Min. zádací způsob.

Jed. 1. byl, a, o bych miloval a, o atd.

Tak se časují: bědovati, bojovati, čarovati, hubovati, kralovati, kupovati, litovati, panovati, putovati, radovati se, sněmovati, věnovati atd.

B. Časování bezsponové.

§ 233. Bezsponového časování zachovaly se v češtině velmi skrovné zbytky, a to jenom při čtyřech časoslovích v čase přítomném způsobu oznamovacího; jmenovitě patří jsem kmeny: věd, dad, jed, jes.

1. Kmen věd.

§ 234. Časoslovo věd-ěti časuje se na základě dvou kmenův; přítomný kmen je věd, infinitivný vědě který do V. spadá.

Přítomný oznamovací.	Rozkazovací způsob
Jed. 1. ví-m (m. věd-m) —	
2. ví-š	věz
3. ví	—
Mn. 1. ví-me	věz-me
2. ví-te	věz-te
3. věd-i	—

Přechodníky

- a) přítomný: věd-a, věd-ouc, věd-ouce.
 b) minulý: vědě-v, vědě-vši, vědě-vše.

Příčestí

minulého času-

činné: vědě-l, vědě-la, vědě-lo.

trpné: vědě-n, vědě-na, vědě-no.

Infinitiv: vědě-ti. Supinum: vědě-t.

2. Kmen dad.

§ 234. Časoslovo dá-ti zachovalo nejméně tvarův bezsponového časování. Vyjma zastaralé daďi 3. os množ. č. a po skrovnu užívaný přechodník přít času

dad a, dad-ouc, dad-ouce časuje se nyní pocela dle vzoru volám: dá-m' dá-š, dá atd, rozkaz. způs. de-j, příčestí min. da-l, a, o, přech. přít. da-je, -jí, -jíce, přech. min. da-v, -vši, -vše.

3. Kmen jed.

Časoslovo jísti časuje se na základě jednoho kmene následovně: § 236.

Přítomný oznamovací. Rozkazovací způsob.

Jed. 1. jí-m (m. jedm)	—
2. jíš	jez
3. jí	—
Mn. 1. jí-me	jez-me
2. jí-te	jez-te
3. jed-i	—

Přechodník

a) přítomný: jed-a, jed-ouc, jed-ouce.

b) minulý: jed, jed-ši, jed-še.

Příčestí minulého času.

činné: jed-l, jed-la, jed-lo.

trpné: jed-e-n, jed-e-na, jed-e-no.

Infinitiv: jísti. Supinum: jíst

4. Kmen jes.

Časoslovo býti časuje se na základě tří kmenův: § 237.

1) od jes máme:

a) přítomný oznamovací.

Jed. 1. js-e-m (m. jesm).	Mn. 1. js-me
2. js-i	2. js-te
3. jest, ja	3. js-ou.

b) přechodník přítomný *js-a, js-ouč, js-ouce.*

2) od *bud* máme

a) tvarem přítomný, významem ale budoucí čas

Jed. 1. <i>bud-u</i>	Mn. 1. <i>bud-e-me</i>
2. <i>bud-e-š</i>	2. <i>bud-e-te</i>
3. <i>bud-e</i>	3. <i>bud-ou</i>

b) rozkazovací způsob.

Jed. 2. <i>buď</i>
Mn. 1. <i>buď-me</i>
2. <i>buď te.</i>

c) přechodník budoucí:

bud-a, bud-ouč, bud-ouce.

3) od *by* máme

a) zastaralý minulý čas (viz § 208):

Jed. 1. <i>by-ch</i>	Mn. 1. <i>bych-om</i>
2. <i>by-s</i>	2. <i>by-s-te</i>
3. <i>by</i>	3. <i>by m. by-ch-u.</i>

b) přechodník minulý: *by-v, by-vši, by-vše.*

c) činné příděstí min. *by l, -la, -lo.*

d) trpné příděstí min: *by-t, ta, -to (do-by-t).*

e) infinitiv: *bý-ti.*

f) supinuum: *by-t.*

238.

Poznámky:

Jak ze vzoru vidno, časuje se jediné *jes*, a to jen v přít. čase oznamovacím, beze spony; v 1. os jed. č. jest *e* vsuvkou.

2) *Jsi* skrácuje se v *s*, které se s předcházejícím slovem spojuje; na př. *Pamatovati máš a rozvážití na vše strany odkads, eos, k čemus na světě, t. odkad jsi, co jsi, k čemu jsi. Tys to učinil? Jseš místo jsi slýchá se toliko v obecné mluvě.*

3) *Jsem* atd. se záporným *ne* spojeno: *nejsem, nejsi, není (m. ne-je v. § 45, 3), nejsme* atd.

Časování nepravidelné.

K nepravidelnému časování počítají se v jazyku § 239. českém časoslova: chci, jdu, jedu, mám, stojím, vidím a spím.

1. Chci časuje se na základě dvou kmenův; přítomný chti (m. choti) dle VII, 2, infinitivný chtě (m. chotě) dle V. třídy. Rozkazovací způsob zabíhá pod vzor uměti. Přít. oznamovací chci chceš, chce, chceme chcete, chť i chťejí; rozkaz. chťej, chťejme, chťejte; přech. chťej, -íc, -íce i chťej je, -jíc, -jíce, chťej-v, příč. chťej-l, chťej-n, inf. chťejti.

2. Jdu, kmen id=jd, časuje se následovně: jd-u, jd-eš, -e, eme, -ete, -ou, rozkaz. způsob jdi, jděme, jděte, přech. přít. jd-a, -ouc, -ouce, infinitiv jíti (m. jís-ti). Přechodník a příčestí minulého času tvoří se na základě kmene šed: šed, -ši, -še, šel, (m. šed-l), šla, šlo.

3. Mám, kmen imě (= mě, jrě), časuje minulé časy, rozkazovací způsob a infinitiv na základě kmene mě: mě-l, -la, -lo, mě-v, -vši, -vše, mě-j, j-me, -jte, mě-ti = míti. Přítomný čas tvoří se na základě kmene ma (m. ima): má-m, má-š, má má-me, má te, ma-jí; ma-je, -jíc, -jíce.

4. Jedu, kmen jed, časuje se v přítomném čase pravidelně: jedu-eš, -e, eme, -ete, -ou, jed, -me, -te, jed-a, -ouc, -ouce; v ostatních tvarech zaniká d vysouváním: infinitiv jeti (v obecné mluvě jec-t m. jest), přech. min. jev, příč. min. je-l, je-t.

5. Stojím, kmen sta (§ 223, 4) zabíhá v přítomném čase do III. 1. oddílu: sta-n-u, -eš, -e atd. staň, staň me, staň-te, stan-a, -ouc, -ouce.

6. Vidím časuje se pravidelně až na rozkaz. způsob a přechodník: viz, viz-me, viz-te, vid-a, -ouc, -ouce.

7. Spím časuje se následovně: přít. sp-ím, íš, -í, -íme, -íte, -í, rozkaz. způs. sp-i, -ěme, -ěte, přech. sp-ě, -íc, -íce, infinitiv sp-áti, přech. min. spav, přič. spal, spán.

Časování kusé.

§ 240. K časování kusému počítají se časoslova: vece, prý, vari, děti.

1. Vece jest starý minulý čas 3. os. jed. čísla znamenajíc tolik co pravil, a, o.

2. Prý, v obecné mluvě prej, znamená tolik co praví (lat. inquit).

3. Vari je rozkazovací způsob od starého časoslova variti, znamenajíc tolik co jdi pryč, táhni

4. Děti ve smyslu praviti (sagen) užívá se jenom v přítomném čase: děl-m, děl-š, děl, děl-me, děl-te, děl-jí; ve smyslu stávati se jest děti se neosobné a časuje se dle VII. 4: děje se, dějí se, dalo se, bude se děti.

Trpný rod časoslov vyjadřujeme:

§ 241. 1. trpným přičestím minulého času a časoslovem pomocným býti: přítomný čas: jsem milován, a, o atd.

budoucí čas: budu milován, a, o atd.

minulý čas: byl, a, o jsem milován, a, o atd.

přít. žádací způsob: byl, a, o, bych milován, a, o atd.

min. Žádací způsob: byl, a, o bych byl, a,
o milován, a, o atd.

rozkaz. způsob: buď milován, a, o atd.

přechodník přít.: jsa, jsouc milován, a, o atd.

přechodník min.: byv, byvši milován, a, o atd.

infinitiv: býti milován, a, o atd.

supinum: byt milován, a o atd.

2. Zvratnými časoslovy; na př. jmenuji se ich
heiße, ich werde genannt; hrnec po zvuku se pozná
(v. náuku o větách §. 45).

B. Neuhebné částky řeči.

I. Příslovky.

§ 242.

Příslovky jsou slova, jimiž se naznačují, kde
kdy a jak se co děje. Dělit se významem svým
na příslovky místa, času a způsobu.

1) Příslovky místa: kde, kdesi, leckde, doma,
nahore, napřed, nikde, pozadu, tady, tu, venku, vně,
vnitř, všude, zde; tam, domů, jinam, jinde, nahoru,
někam, nikam, sem a tam; kudy, odkud, dokud,
jinady, někady, nikudy, odsud, odtad, pokud, pokud,
dolem atd.

2) Příslovky času: kdy, brzy, dávno, dnes, do-
sud, druhdy, hned, jindá, již, leckdys, kdysi, mnohdy,
někdy, nikdy, nyní, oněhdá, ondyno, podnes, pořád,
právě, příště, teď, teprva, vždy atd.

3) Příslovky způsobu: jak, tak, jinak, opak, na-
znak, dobře, zle, krásně, nízko, různě, skoro, horko,
jednou, dvakrát, mnoho, málo, velmi, sotva, ano, ne,
nikoli atd.

Původem svým dělí se příslovky na prvotné § 243.
a odvozené.

1. Prvotné příslovky jsou: ba, ni, ně, ne a několik jiných temného původu.

2. Odvozené tvoří se z přídavných a podstatných jmen, z několika časoslov a ze zájmenných kořenův.

1) Odvozené příslovky od přídavných jmen.

§ 244. a) Neurčitá přídavná jména středního rodu na o kladou se za příslovky. S předložkami jsou v gen., dat., akk. a lokalu v užívání.

Nom.: blízko, daleko, dávno, hluboko, jasno, nízko, přímo, pusto, snadno, studeno, sucho, šero, široko, ticho, vy-oko.

Gen.: z daleka, z blízka, za živa, do-cela, bez mála atd. viz §. 147.

Dativ: po tichu, po lidsku, po starodávnu, po česku, po slovensku atd.

Akk.: na levo, na pravo, na černo, v levo a v pravo atd.

Lok.: na krátce, na hotově, na mále atd.

b) Určitá přídavná jména stávají se příslovkami, když se promění koncovka *ý* neb *i* v *ě* (e), před níž se h, ch, k, v, z, š, c rozlišují, d, t, n, r se obměkčují; na př. drahý — draze, blahý — blaze, úzký — úzce, krátký — krátce, tichý — tiše, moudrý — moudře, přední — předně, silný — silně, bledý — bledě, jistý — jistě, příznivý — příznivě, milý — mile, střídmy — střídmě.

Přídavná jména vycházející na ský a cký skrácují pouze *ý*; na př. bratrský — bratrsky, muž-

ský — mužsky, německý — německy, turecký — turecky.

Pozn. Za příslovky užívá se také několika určitých přídavných středního rodu; na př. jediné, prvé, za-jisté, za-časté a j. v.

2) Odvozené příslovky od podstatných jmen.

Za příslovky užívá se podstatných jmen v následujících pádech: § 245.

Gen.: doma, domů, dolů, včera, bezděky, dopola, dopoly, dokonce, shůry, svrchu, za tmy, z paměti, spředu atd.

Akk.: dnes, drobet, letos, trochu, večer, věru, na hlas, naopak, navzdor, opravdu, vesměs, vstříc, vůbec, vůkol, zároveň, zhůru, zdělit, zhloubí atd.

Lok.: dole, nahoře, nashvále (nashvál), vloni a loni, potmě, pozejtří, pozadu, povrchu atd.

Instr.: velkem, dílem, honem, horem, pádem, kolem, místem (místy), skokem, stranou, úprkem, útokem, předevčirem atd.

3) Odvozené příslovky od časoslov.

Příslovky od časoslov odvozené vycházejí na slabiku mo: bodmo, darmo, hodmo, kolmo, letmo, okročmo, pokradmo, pošepmo, sečmo, stojmo, tajmo (potajmo). § 246.

4) Odvozené příslovky od zájmenných kořenův.

a) Odvozené příslovky na základě zájmena ten, § 247.
ta, to, : na-to, pro-to, za-to, tu-dy, ta-dy, ta-k, to-lik, te-h-dy, to-ti-ž, té-měř (těž-měř) a j;

b) Odvozené příslovky na základě zájmena on,

ona, ono: ondo, ona-dy, ona-k.

c) Odvozené příslovky na základě zájmen **k** (k-do), **č**e, jin; k-do, ni-k de, ku dy, ka-dy, k-te ra-k, ko-li-k, k-am, ni-k-am, ke h-dy, pro-č; na-č, za č, na-če-ž, pro-če-ž, jin-dy, jin da, jin-de, jin-ak a j.

Stupňování příslovek.

§ 248. Přísllovky od přídavných jmen tvořené a několik jiných stupňují se jako přídavná jména. Druhý stupeň tvoří se připojením komparativné koncovky **eji** k samému kmenu **positiva** (viz § 155). Třetí stupeň tvoří se představením předpony **nej** — k druhému stupni; na př.

pěkně — pěkněji — nejpěkněji,
 moudře — moudřeji — nejmoudřeji,
 sladce — sladčeji — nejsladčeji (v. § 50),
 tiše — tišeji — nejtíšeji,
 lidsky — lidštěji — nejlidštěji,
 německy — němečtěji — nejnemečtěji.

§ 249. Několik příslovek tvoří druhý stupeň připojením koncovky — **ěje** neprostředně k samému kmenu a stáhnutím **ěje** v **e** aneb **ě**, kteréž se dle § 37. rádo odsouvá; na př.

blízko — blíže, blíž, nejbliže,
 daleko — dále, dál, nejdále,
 hluboko — hloubě, hloub, nejhlobě,
 nízko — níže, níž, nejniže,
 široko — šíře, šíř, nejsíře,
 těžko — tíže, tíž, nejtíže,
 úzko — úže, nejuže,
 vysoko — výše, výš, nejvýše,

draho, draze — dráže, dráž, nejdražé,
 tuze, tuho — touže, touž, nejtonže,
 hustě — houště i hustěji, nejhouště,
 posledně — posléze, posléz, nejposléze,
 snadno — snáze, snáz, nejsnáze,
 zadu — záze, záz, nejzáze,
 záhy — záže, záž, nejzáže.

Nepřavidelně stupňují se:

§ 250.

dobře,	lépe, líp,	nejlépe,
zle,	hůře, hůř,	nejhůře,
mnogo,	více, víc,	nejvíce,
málo,	méně, méně,	nejméně,
dlouho,	déle, dél,	nejdéle,
brzo,	dříve, dřív,	nejdříve.

2. Předložky.

Předložky naznačují poměr, jak se dvě osoby § 251.
 neb věci na sebe vztahují neb k sobě mají; na př.
 Chlapec sedí na lavici. Dům leží při řece.

Předložky jsou dvojitě anebo oddělné (trennbare, § 252.
 separabiles), kteréž i samy o sobě před jmeny pod-
 statnými se sbíhají, anebo neoddělné (untrennbare,
 inseparabiles), kterýchž se samých o sobě před jme-
 ny podstatnými neužívá. K předložkám oddělným
 náležejí: do, na, nad, o, ob od, po, pod, přes, před,
 při, pro, s, u, v, z, za; k neoddělným: roz, vy.

Předložky, stojíce před jmeny podstatnými aneb § 253.
 zájmeny, žádají, aby se tato do některého pádu po-
 ložila t. j. řídí pády. Některé předložky řídí toli-
 ko jeden pád, jiné dva, jiné opět tři pády.

§ 254. 1. Předložky, které řídí toliko jeden pád, a to :

1) genitiv :

bez, beze (ohne); na př. bez hlavy, beze škody.
do (in, nach, bis); do domu, do Prahy, do večera.
dle, podle, vedle (nach, neben, gemäß); na př. dle
zákona, podle mne stůj, vedle rozumu živ býti.

kromě, krom (außer, ausgenommen); na př. kromě
Boha; všechen lid, krom osmi, zhynul.

od, ode (von, aus, seit); na př. list od sestry, sta-
vení od kamene stavené, jídlo od masa, znám
ji od osmnácti let.

okolo, kolem, vokol (um, gegen); na př. okolo světa,
okolo tří hodin.

u (bei); na př. u ohně, u dvéří.

z, ze (aus, von); na př. z okna se dívají, z domu
vyobcovati, modla ze zlata, z rána pracovati,
z jara.

S genitivem pojí se na způsob předložek násle-
dující slove: blízko, daleko, drahně, místo
prostřed, vně, vnitř, strany, níž, výš; na př.
blízko kostela, vně vlasti bydletí (außerhalb des
Landes wohnen), strany těla i strany duše bude hříš-
ník trestán, níže domu (unter dem Hause).

2) dativ :

k, ke, ku (zu, gegen, nach); na př. právo k tomu
míti, láska k Bohu, k barbě zpívají.

proti (gegentüber, gegen); na př. proti nám, proti roz-
kazům.

Dativ řídí taktéž slove: vzdor, k vůli, vstříc;
na př. nepřátelům vstříc táhnouti; jemu k vůli to
učinil, jedni druhým na vzdor mluví.

3) akkusativ :

mimo (neben, gegen, außer); na př. šli mimo nás; mimo vůli, mimo vše nadání; mimo tě není páua.
ob (um); na př. ob den t. j. přes druhý den, ob jednu noc t. j. za jednu noc.

Pozn. Předložka *ob* klade před jmeny podstatnými velmi zřídka, hustěji v složení s časoslovy.

přes, přese (über, durch); na př. přes vodu se přeplaviti, přes noc, přes míru, přes les jíti.

pro (vor, für, um, was betrifft); na př. pro pláč nemohl mluviti, pro nás trpěl, pro nic a za nic, pro mne si dělej co chceš.

skrz, skrze (durch, wegen, mittelst); na př. jíti skrze husté lesy; škody se staly skrze rozvodnění; všeliké měření děje se skrze tříhranník.

4) lokal :

při (bei, neben, im Besitze); na př. při ženě, při Dunaji, není při zdravém rozumu.

2. *Předložky, které řídí dva pády, a to: § 255.*

1) akkusativ a lokal :

na a) akkusativ v němčině wohin, worauf, an, auf wie lange, wie: na strom, na skálu, na věky, na černo barviti.

b) lokal v němčině wo, wann: na zemi, na vodě, na počátku.

o a) akkusativ v němčině um, an: o prst ovinouti, o sloup se opřiti.

b) lokal v němčině wovon, worüber, um, gegen: o chlebě a vodě žíti, o Bohu mluviti, o poledni.

v, ve a) v němčině in: v prach a popel proměnit, v čelo se bít, v chudobu vpadnouti,

b) lokál v němčině in: ve sklepě, v týdnu.

2) akkusativ a instrumental:

mezi a) akkusativ v němčině wohin: mezi kouč padnouti, mezi kola přijíti.

b) instrumental v němčině wo: jest mezi lidmi, sváda mezi pány.

nad a) akkusativ v němčině über: nad obraz polož, nad míru vtípný.

b) instrumental v němčině über: nad nepřitelem zvítěziti, nad vodou, nad hlavou.

pod, pode a) akkusativ v němčině unter: pod lavici skočiti, pod krov se schovati.

b) instrumental v němčině unter: pod stínem léhati.

před, přede a) akkusativ v němčině vor: před oči staviti, před kníže pustiti.

b) instrumental v němčině vor: před dveřmi umísti, před očima míti.

§ 256. 3. Předložky, které řídí tři pády a to:

1) dativ, akkusativ a lokál:

po a) dativ zachoval se jen při jmenech přídavných rodu středního k vytknutí toho, co způsob a povaha věci které za sebou nese, jako: mluví po lidsku, žije po pansku, po otrocku.

b) akkusativ v němčině bis an, bis zu, hindurch: ulice vyhořela až po můj dům; jest ve vodě po kolena, po krk, po bradu, po dvě léta, po dnešní den.

c) lokál v němčině an, in, auf, zur, über etwas hin, entlang, nach, durch: choditi po ulici, po prstech choditi, po písku se plaziti, list po poslu poslati, um-

řel po všech svatých, po paměti plete; bylina po vůni se zná atd.

2) genitiv, akkusativ a instrumental :

- s, se a) genitiv v němčině von oben herab, hinab herunter: se zdi bojovati, s vysoka skočiti, s předu.
- b) akkusativ: s něho býti nemohu t. j. přemoci jeho nemohu; s ty daně býti nemůže diese Steu- kann er nicht erschwingen.
- c) instrumental v němčině mit, unter: s bratrem s vojskem, s pláčem, s křikem.
- za a) genitiv v němčině während, in, so lange als: za věku mladého umřítí, za světla pracovati, za tmy vyjítí.
- b) akkusativ v němčině hinter, bei, für, inner- halb: slunce zašlo za hory, za stůl sednouti, za nohu uvázatí, za bratra bojovati; dal jsem za to stříbra za nic sobě nevážil, za krále žádati ně- koho; za rok se navrátiti.
- c) instrumental v němčině hinter, zu Folge: za stolem sedětí, za tou příčinou, za dovolením jeho mu to zjevil.

3. Spojky.

Spojky jsou ony částky řeči, kteréž nejen je- § 237.
dnotlivá slova, nýbrž i celé věty spojují. Dělit se
co do významu vůbec tak, jako složené věty, na
souřadné a podřizovací.

1) Spojky souřadné jsou trojho způsobu:

a) slučovací (verbindende): a, i; i-i; ani ani; ba;
ba-i; ono i jak-tak i; jednak-jednak; nejen, netoliko
ale i, nýbrž; dílem-dílem; již-jíž; už-už; tu-tu; pře-
dně, dále, nejprvé, po prvé, po druhé, po třetí,

atd.; potom, pak, tudy, napotom, nato, konečně, podobně, také, brzo-brzo, jako, totiž, a sice.

b) odporovací (entgegensetzende): ale, ne-ale, nejen-nybrž i, sice-ale, nož, však, anebo, aneb-aneb, buď-buď či-čili, sic, jinače, přece, přece však atd.

c) příčinné (begründende): neboť, neb, proto, tedy, pročez atd.

2. Spojky podřizovací dělí se opět na:

a) spojky času: (Zeitfolge bezeichnende, temporales): když, dokud, až, dříve-než, prvé-než, jakmile, ledva, sotva.

b) spojky srovnací: (der Vergleichung comparativae): jak, jako, čím-tím, než, nežli.

c) spojky příčinné: (Ursache anzeigende, causales): (proto-) že, protože, (tím-) že, poněvadž, ještě.

d) spojky výmínečné (bedingende conditionales): jestli, jestliže, kdyby, -li, pakli.

e) spojky připouštěcí (zugestehende concessivae): ač, ačkoli, kamkoli, kdekoli, jakkoli, by, byť, třebaš, necht.

f) spojky účelné (der Absicht, finales): aby atd.
Pozn. O užívání spojek viz §. §. 24, 26 — 35.

4. Mezislovce.

§ 258. Mezislovce neb citoslovce jsou ony částice, jimiž buďto všeliké pohnutí mysli vyřážíme aneb jakési zvuky nápodobňujeme, jako: a! ah, ach! aj! ajta! e! ej! ha! he! ho! hej! he! hu! hop! pst! st! atd. Mnohé výrazy co mezislovce užívané jsou buď úplné neb skrácené věty; na př. zdařbůh! m. zdař Bůh! měhoděk! (měj ho v děk), nastojte! běda (je)! pro Bůh! (prosím), vzhůru! (vstaň) atd.

III. Tvoření slov.

(Wortbildung, Etymologie).

Náuka o tvoření slov zabývá se zákony, podle § 259. kterých se slova tvořila a posud ještě se tvoří.

Základem slova jest kořen. Kořenem sluje ona § 260. část slova, z které co prvku všecka jí příbuzná slova se vyvádějí.

Vychází-li kořen na samohlásku, sluje otevřeným; končí-li souhláskou, zavřeným; na př. bi (bil), kos (kosa).

Kořeny stávají se slovy dvojm způsobem, a tož: § 261. vniterně a zevniterně.

1) Vniterně tvoříme slova, když kořennou samohlásku proměníme čili stupňujeme; na př. plet — plot, tek — tok, kry — krov.

2) Zevniterně tvoříme slova opět dvojako, a to: odvozováním a skládáním.

a) Odvozováním, když se jisté přípony ku kořenu vně přirážejí; na př. z koř. vlad s příponou t povstalo slovo vlad-t = vlast (viz § 47.), s příp. ař: vlad-ař.

Pozn. Často se také tvoří slova vniterně i zevniterně pospolu; na př. met, stupň. mot, příp. t mot-t = most.

b) Skládáním, když se dvě i více slov v jedno tak spojí, že z nich každé vlastní svůj význam zachová; na př. země-pis, sto-letí, rychlo-nohý, po-od-strčiti.

Slova, která se od jiných odvozovati nedají, slu- § 262. jí kořennými; na př. pí-ti, véz-ti, nés-ti.

Pozn. Poučevadž všechny kořeny co do tvaru jsou jeduoslabičné, nepatří tudíž přípona *ti* ku kořenu.

§ 263. Tvary z kořenův samých vzniklé služí kmeny; na př. *boj* je km. *koř.* *bi*, *mot* (*mos-t*) jest km. *koř.* *met*, ve slově *věst* jest km. *věd* *koř.* *vid*.

§ 264. Slova z kmenův pomocí přípon tvořená služí odvozenými; na př. *koř.* *nes*, km. *nos*, příp. *ič* = *nos-ič*, *nos-idlo*, *nos-ný* atd.

* Pozn. Jak kořeny tak i kmeny slučují se příponami buď bezprostředně buď prostředkem spouy; na př. *pi-l*, *pi-v*, *pi-ti*, *nos-ič*, *nos-i-ti* atd.

Vniterné tvoření slov.

(Innere Wortbildung).

§ 265. Vniterně pouhým stupňováním samohlásek tvoříme:

1) jména podstatná a přídavná; na př.

a) *e v o*: *brod*, *hrob*, *plot*, *tok*, *vod* (*ú-vod*), *vůz* atd. od *bred-břísti*, *hreb-hřebsti*, *plet-plésti*, *tek-téci*, *ved-vésti*, *vez-vézti*.

b) *i v oj, ůj*: *boj*, *hněj*, *lůj*, (*ná-*) *poj*, (*zá-*) *voj* atd. od *bi* — *bíti*, *lni* — *hníti*, *li* — *liti*, *na-pi* — *napiti*, *zavi* — *zavíti*.

c) *u v ov a va*: *kov*, *dav*, *plav* od *ku-kouti*, *du-douti*, *plu-plouti*.

č) *y v ov a va*: *kvap*, *kvas*, *krov*, *rov* od *kyp-ěti*, *kys nouti*, *kry-krýti*, *ry-rýti*.

e) *l a r v ol, or, ro a v al ar, ra*: *mol*, *stůl*, *mor*, *hrom*, *strom* od *ml-íti*, *stl-áti*, *mř-íti*, *břm-íti*, *strm-ěti*; *tlak*, *mrak*, *mráz*, *prach*, *smrad*, *svrab* od *tlak* — *tlouci*, *mrk-nouti*, *mrz-nouti*, *prch-nouti*. *smrděti*, *svrb-ěti*, *drah-ý*, *mal-ý-mil-ý* od *drž-ěti*, *ml-íti*; *mlad-ý* a *prav-ý* od *zašlých* u nás kořenův *mld* a *prn*.

2) časoslova; na př.

a) e v o : nos-i-ti, lož-i-ti, vod-i-ti, voz-i-ti, vol-i-ti atd. od nés-ti, leh-nouti, vés-ti, véz-ti vel-e-ti.

b) i v ě : vės-i-ti, věd-ě-ti od vis-e-ti, vid-ě-ti.

c) o v á : bádati, chápati, háрати, házeti, kráčeti, krájeti, krápěti, lámati, snášeti, otáčeti atd. od bod-bůsti, chopiti, hořeti, hoditi, kročiti, krojiti, kropiti, lomiti, nositi, točiti atd.

d) y v av, va : baviti, unaviti, taviti od by-byti, ny-nýti, ty-týti; chvátiti od chytiti.

e) ě v a : saditi, vláčeti od sed vlek (viz. § 10 Pozn).

Zevniterné tvoření slov.

(Aeußere Wortbildung).

A. Odvozování.

(Ableitung.)

1. Nejdůležitější přípony ku tvoření podstatných jmen jsou:

-a.

Před příponou a stupňují se obyčejně otevřené § 266. kořeny, zavřené zřídka; na př. sláv-a (slu), tráv-a (tru), o-kov-a (ku), o-snov-a (snu), chvál-a (chvl), pol-a (pl), hor-a (hr), kůr-a (kr), pár-a (pr), vád-a (vad), vlád-a (vlad), klád-a (klad), voje-vod-a (ved) atd.

-e aneb -ě.

Před příponou e aneb ě, tvořící hlavně jména § 267. ženského rodu, rozlišují se kořenné hlásky d a t v z a c, hrdelnice v ě, ž, š, hlásky n, l, s a st se obměkčují; na př. hráz-e (hrad-iti), příz-e (před-přís-

ti), svíc-e (svít-iti), péč-e (pek-péci se), mříž-e (mřel), souš-e (such-ý), duš e (dub), vůň-ě (von-ěti), vůl-e (vel-eti), zář e (zř-íti), večeř e (večer), nůš-e (nos-iti), houšt-ě (hust-ý) atd.

-í.

§ 268. Příponou í (m. prvotného ije) tvoří se jména hromadná od jiných podstatných a odtažená od jmen přídavných; na př. buč-í (buk, bukový les), lešt-í (mnoho lísek), ořeší (ořech), rožd-í (rozha viz § 54), smrč-í (smrk), doub-í, dřív-í, prout-í, rákos-í, vrb-í; zdrav-í, vesel-í, stář-í, štěst-í, ostř-í atd.

-o.

§ 269. Příponou o tvoříme podstatná jména středního rodu; na př. slov o (slu), pér-o (pr), piv-o (piv), jho, rouch-o, čel-o, mas o atd. Po měkkých souhláskách přešlo o v e: lože (leh — loh-jo — lože), moř-e (mr), hoř-e (hr), plec-e, líc-e (lik), pol-e atd.

-e aneb-ě.

§ 270. Příponou e aneb ě, stojící místo et aneb ět, tvoříme všechna střední jména, jimiž mladé zvířata a lidi označena jsou; na př. hád-ě, holoub-ě, kozl-e, kot-ě, kuř-e, ptáč-e, žíd-ě atd.

ař, -ec, -ě -tel.

§ 271. Přípony tyto tvoří mužské osoby činící; na př. cukr-ař, hodin-ař, hřeben-ař, knoflík-ař, kronyk-ař, perník-ař, řemen ař, truhl-ař, lék-ař, pek-ař, vin-ař, atd.; bij-ec, chod ec, jezd-ez, hud-ec, kup ec, lov-ec, mlátec, střel-ec, zločín-ec, atd.; hrá-ě, orá-ě, tká-ě, dřív-ě, holi-ě, pali-ě, buři-ě, atd.; spasi-tel, měři-tel, uči-tel, muči tel, věři-tel, hosti-tel sklada-tel, ředi-tel, sběra-tel, bada-tel, atd.

-an -ěnin.

Příponami těmito tvoříme jména obyvatelův měst, § 272. často i jména národův. Před an a ěnin rozlišují se hrdelnice v č, ž, š, hlásky n, l, st se obměkčují; Brno—Brňan, Benátky—Benátč-an, Amerika—Američan, Praha—Praž-an, Čiměchy—Čiměš-an, Egypt—Egypt-an, Lužice—Lužič-an, Pest—Pešť-an, město měšť-an, měště-nin, Slovenin atd.

-t

Příponou t tvoří se podstatná jména ženského § 273. rodu; na př. : zá-vist (vid), vlast (vlad), po-věst (věd), s-mrt (mr), past (pad), slast (slad), strast (strad), čest, část atd.

-st

Příponou st tvoříme podstatná odtažná žen- § 274. ského rodu obyčejně od přídavných, zřídka od podstatných jmen; na př. blaho-st, kořko-st, hrubo-st, dlouho-st, kruto-st, lehko-st, milo-st, řevnivo-st, těžko-st, udatno-st, žal-o-st, bol-e-st, a j. v.

-ta

Pomocí přípony ta tvoří se podstatná jména žen- § 275. ského rodu od přídavných jmen; na př. bělo-ta, čisto-ta, dobro-ta, hlucho-ta, draho-ta, lepo-ta, louko-ta, naho-ta, pusto-ta, slepo-ta, sucho-ta, teplo-ta, těsno-ta, atd.

-árna, -írna, -ovna.

Příponami těmito naznačuje se nejvíce místo neb § 176. prostora, na př. via-árna, kov-árna, ved-árna, kníhárna, dřev-árna, slev-árna, suš-írna, muč-írna, ud-írná, kon-írna, krop-írná, knih-ovna, slad-ovna, atd.

-dlo.

Přípona tato tvoří podstatná jména nástroj zna- § 277.

menající; na př. běli-dlo, černi-dlo, čerpa dlo, česa-dlo
drža-dlo, chodi-dlo, kadi-dlo, klepa-dlo, kroji-dlo,
měři-dlo, nosi-dlo, ora-dlo, toči-dlo, zabra-dlo, atd.

— ství, — stvo.

§ 278. Příponou ství naznačuje se jméno odtažné, pří-
ponou stvo jméno hromadné. Před příponami tě-
mito rozlišují se hrdelnice v c, ž, ť; hláska z se
obměkčuje; na př. ptac-tvo (pták), množ-stvo (mnoh-ý),
mniš-ství (mniš), kněž-stvo (kněz), měšťan-stvo,
ství, rytíř-stvo, -ství, přátel-stvo, -ství atd.

Zdrobnělá podstatná jména.

§ 279. Přípony ku tvoření zdrobnělých jmen podstat-
ných jsou následující:

a) áček: sedlák — sedláček, voják — vojáček,
zavírák — zaviráček atd.

b) ek, eček: hrad — hrádek, prach — prášek,
mniš — mnišek, strýc — strýček, dub — doubek
doubeček, kus, kousek, koušiček, dům — domek
domeček atd.

c) ík, íček: bratr — bratřík — bratříček, nůž
— nožík — nožíček, Karel — Karlík — Karlíček,
červ — červík — červíček atd.

d) oušek: děd — dědoušek, bratr — bratrou-
šek, drahý — drahoušek, zlatý — zlatoušek atd.

e) ka, ečka, ička, enka, inka: kniha — kníž-
ka, mouha — muška, štika — stička, čára — čárka,
hřomada — hromádka, čepice — čepička, sestra —
sestřička, duše — dušička, panna — panenka, sleč-
na — slečenka a j. v.

f) ko, ečko, ičko, íčko: břicho — bříško, u-

cho — ouško, oko — očko, dřevo — dřívko, hnízdo — hnízdečko, slovo — slovíčko, psaní — psaníčko a t. d.

b) átko: pachole — pacholátka, děvče — děvčátko, zvíře — zvířátko, hřibě — hřibátko, kotě — kotátko atd.

2. Nejzákladnější přípony ku tvoření přídavných jmen jsou:

-í.

Příponou *i* tvoří se přídavná jména vztažná od druhových jmen životných bytostí, nejvíce zvířat. Před *i* rozlišují se hrdelnice *y* — *ě*, *ž*, *š*, hlásky *e*, *d*, *t*, *n* a *r* se obměkčují; na př. pták — ptač*i*, člověk — člověč*i*, Bůh — bož*i*, pastucha — pastuš*i* moucha — muš*i*, tur — tuř*i*, ovce — ovč*i*, krka-vec — krkavč*i*, medvěd — medvěđ*i*, kohout — kohut*i*, jelen — jelen*i* atd.

Hláská *d* rozlišuje se v *z* jen u hověz*i* od hovado, *t* v *e* u všech pošlých od jmen středního rodu na *e* aneb *ě* m. et a *ět* (§. 127), na př. hrabět — hraběc*i*, knížet — knížec*i*, hřibět — hřiběc*i*, telet — telec*i*.

Příponou *i* vznikají také přídavná jména od přechodníků přítomného času na *a* a *e* (ě) a od infinitivův; na př. veda-vedoucí, jsa-jsoucí, miluje.milující bítí bící, křtítí-křtící, psátí-psací, zdítí-zdicí, atd.

-ův, -in.

Přídavná jména na *ův*, *ova*, *ovo* tvoří se od podstatných jmen mužských osob; na př. otec-otec-ův, otec-ova, otcovo, sládek — sládkův, -ova, -ovo. Příponou *in* tvoří se přídavná jména od podstatných

jmen ženských osob; na př. matka — matč in, -ina, -ino, sestra — sestř-in, -ina, -ino atd.

- ový.

§ 282. Pomocí ový utvořená přídavná naznačují čemu co přísluší, pak látku, z níž věc jména omezeného jest; na př. chrám ový, chrp-ový, bor-ový, buk-ový, březový; jedl-ový, skop-ový, vepř-ový, jetel ový, křístalový, mrámo-rový, hřebíčková-ový, skořic-ový, růž ový atd.

- ný.

§ 283. Příponou ný utvořená přídavná obsahují v sobě pojem kmenového slova. Proměny, jimž slova před touto příponou podléhají, jsou:

a) Vyzvukující slovo na samohlásku přichází o svůj poslední živel a předcházející hrdlice mění se v ě, š a ž; na př. hluk — hluč-ný, znak — znač-ný, strach — straš-ný, smích — směš-ný, sluha — služ-ný, mouka — mouč-ný, železo — želez-ný, písek — píseč-ný, měsíc — měsíč-ný, studnice — studnič-ný; ale noc-ný, ovoc-ný, obec ný, praený atd.

b) Kdyby připojením přípony ný neoblíbené skupiny souhlásek vznikaly, tam se vsouvá do kmene e; na př. jehel-ný, vaječ-ný, cihel-ný, hrdel-ný, pekel-ný, srdeč-ný, souken-ný, vápen-ný, atd.

- ní

§ 284. Příponou ní tvoříme podstatná jména od nesklonných částek řeči, zřídka od podstatných; na př. dneš-ní, letoš-ní, bliž-ní, dol-ní hor-ní, okol-ní, vrch-ní před-ní, zad-ní, posled-ní, pozd-ní spod-ní, tam-ní, vnitř-ní; den-ní, roč-ní, vánoč-ní, sváteč-ní, zim-ní večer-ní, jar-ní, let-ní, noční, krev-ní, mrav-ní, národní, vlast-ní, církev-ní, atd.

Zdrobnělá přídavná jména.

Přípony ku tvoření zdrobnělých jmen přídavných jsou následující: § 285.

a) *ičký, lčký*: *tenký* — *teničký*, *malý* — *malíčký*, *bílý* — *bělíčký*, *starý* — *staříčký*, *krátký* — *kratičký* atd.

inký, ounký, oučký: *malý* — *malinky*, *maloureký*, *maloučký*, *lehký* — *lehounký*, *lehoučký*, *nahý* — *nahounký*, *nahoučký*, *hezký* — *hezounký*, atd.

3. Přípony ku tvoření časoslov.

Přípony, jichž se k odvozování časoslov užívá, jsou: § 286.

a) *a, ě, i, ova, a nu*; na př. *sed* — *sed-nou-ti*, *sed-a-ti*, *sed-ě-ti*, *sad-i-ti*, *pře-saz-ova-ti* atd.

b) *k*. Příponou *k* tvoříme časoslova od zájmen *ty, vy* a *oni*, od několika citoslovce a konečně od jiných časoslov; na př. *ty-k-ati*, *vy-k-ati*, *oni-k-ati*, *he-k-nouti*, *he-k-ati*, *sy-k-ati*, *řek* — *řeci* od někdy běžného *ře-ti* a *j. v.*

B. Skládání.

(Zusammensetzung).

1. Složená podstatná jména.

Podstatná jména se skládají:

§ 287.

a) s jinými podstatnými; na př. *kolo-vrat*, *pivo-vár*, *leto-pis*, *zlato-hlav*; *zim-o-stráz*, *země-třesení*, *ze-ině-pis*, *děje-pis*, *brom-o-bití* atd.

b) s přídavnými jmény; na př. *hol-o-brádek*, *ci-zo-zemec*, *star-o-věrec* atd.

c) se zájmeny a číslovkami; na př. *tý-den*, *sto-letí*, *sto-nožka*, *vše-tečka* atd.

d) s předložkami a se zápornou příslovkou **ne**, na př. o-brat, vý-klad, dů-vod, pří-klad, ú-dolí, ú-skok, ne-štěstí, ne-věra atd.

2. Složená přídavná jména.

§ 288. Přídavná jména se skládají:

a) s podstatnými jmény, na př. boha-bojuj, ví-no-nosný, cti-hodný, hromo-nosný atd.

b) s přídavnými jmény; na př. tvrdo-šljný, tem-no-hlasný, lehko-myslný, dobro-pověstný atd.

c) s číslovkami; na př. jedno-oký, dvou-nohý, tří-letý atd.

d) s předložkami a se zápornou příslovkou **ne**: na př. bez-nohý, dů-myslný, po-dlouhý, při-vozný, ne-bohý, ne-motorný, ne-smrtný atd.

3. Složená časoslova.

§ 289. Časoslova skládají se:

a) s přídavnými jmény; na př. blaho-řečiti, zlo-řečiti, krato-chviliti, blaho-slaviti.

b) se zápornou příslovkou **ne**; na př. ne-mluviti, ne-jíti, ne-vařiti atd.

c) s předložkami, a to: o, ob, od, do, na, nad, po, pod, roz, pro, pře, s, se, v, vy, vz; na př. o-točiti, u-péci, ob-ložiti, obe-slati, od-počinouti, do-žiti, na-strčiti, nad-hnati, po-strčiti, pod-mazati, roz-trhati, pro-minouti, pře-vezti, před-staviti, při-klusati, spad-nutí, se-staviti, v-niknouti, vy-pracovati, vz-nesti atd.

Pozn. Mnohá časoslova skládají se nejen s dvěma nýbrž i s třemi předložkami; na př. po-od-strčiti, vy-na-ložiti, atd.

